

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANA BİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ZORBALIKLA BAŞA
ÇIKMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS

Olca LİMAN

ARALIK-2024

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANA BİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ZORBALIKLA BAŞA
ÇIKMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

**AN INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSONALITY
TRAITS AND THEIR LEVELS OF COPING WITH BULLYING**

YÜKSEK LİSANS

Olca Y LİMAN

**ARALIK-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANA BİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ZORBALIKLA BAŞA
ÇIKMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

**AN INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSONALITY
TRAITS AND THEIR LEVELS OF COPING WITH BULLYING**

YÜKSEK LİSANS

Olcay LİMAN

Danışman: Doç. Dr. Osman KUSAN

**ARALIK-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Lise Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ve Zorbalıkla Başa Çıkma Düzeylerinin İncelenmesi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/12/2024

.....
Olca Y LİMAN

TEŞEKKÜR

Hazırlamış olduğum “Lise Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ve Zorbalıkla Başa Çıkma Düzeylerinin İncelenmesi” adlı tez çalışmamda benden güvenini esirgemeyen her zorluk ve her durumda yanımda olan sevgili eşim Gül LİMAN’a ve oğlum Umut LİMAN’a, kızım İpek LİMAN’a hayatım boyunca hep yanımda olan sevgili annem Süheyla LİMAN, sevgili babam Süleyman LİMAN’a desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Adımlarını henüz yeni atmaya başladığım akademik yaşantımda bana karşı her zaman anlayışlı ve duyarlı olan, bu tez çalışmasının tamamlanması sürecinde beni her zaman motive edip yanımda olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Osman KUSAN’a katkıları ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimi arz ederim. Tez sürecinde bana karşı yardımlarını hiçbir şekilde esirgemeyen ve beni bu yolda beni yalnız bırakmayan kardeşim Ertan AKTÜRK’e teşekkür ederim.

Olca LİMAN
GÜMÜŞHANE - 2024

ÖZET

Bu çalışmada Gümüşhane ilinde öğrenim gören lise düzeyi öğrencilerin kişilik özellikleri ve zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi araştırmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Gümüşhane üniversitesi etik kurulundan ve Gümüşhane il milli eğitim müdürlüğünden gerekli izinler alınarak, farklı liselerde öğrenim gören 222’ erkek 189’u kadın 411 öğrenciye ulaşılarak veli onam formları ile demografik bilgi formu, beş faktör kişilik ölçeği ve zorbalıkla başa çıkma stratejileri ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde “SPSS 27.0” programından faydalanılmıştır. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotların yanı sıra, “güvenilirlik analizi” ve demografik verilerle anket yargı ifadelerinin ilişkilerini ölçen parametrik testler yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerine yönelik elde edilen veriler betimsel istatistik yöntemiyle ortalama ve frekans değerleri hesaplanmıştır. Sonuç olarak katılımcıların Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği alt boyutlarında ebeveyn eğitim durumu, okul türü ve spor branşına göre anlamlı farklılıklar tespit edilirken cinsiyet, aile gelir durumu ve sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarında ise tüm değişkenlere göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Diğer önemli bir sonuç ise zorbalıkla başa çıkma ile kişilik özellikleri genel ve alt boyutlarında anlamlı ilişki görülmesidir.

Anahtar Kelimeler: Başa çıkma, Kişilik, Zorbalık

SUMMARY

The present study set out with the objective of investigating the relationship between personality traits and bullying coping strategies of high school students in Gümüşhane province. Following the acquisition of the requisite approvals from the Gümüşhane University Ethics Committee and the Gümüşhane Provincial Directorate of National Education, a sample of 411 students (222 male and 189 female) from diverse high schools was surveyed. The study utilised instruments such as parental consent forms, demographic information forms, the five-factor personality scale, and the bullying coping strategies scale. The collected data was analysed using the SPSS 27.0 programme. In addition to descriptive statistical methods, 'reliability analysis' and parametric tests measuring the relationship between demographic data and survey judgement statements were performed. The data obtained for the demographic information of the participants in the study were calculated as mean and frequency values by descriptive statistics method. The findings revealed significant variations across the sub-dimensions of the Five Factor Personality Traits Scale, contingent on parental education level, school type, and sports branch. However, no substantial disparities were observed with regard to gender, family income status, and class variable. In the sub-dimensions of the Coping with Bullying Scale, significant variations were identified across all variables. A notable finding is the significant relationship between coping with bullying and personality traits in general and sub-dimensions.

Keywords: Bullying, Personality, Coping

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
ŞEKİLLER DİZİİ.....	XII
TABLolar DİZİNİ	XI
EKLER DİZİNİ.....	XIII
SEMBOLLER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XIV
1.GİRİŞ	1
2.KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ.....	3
2.1.Kişilik Kavramı	3
2.2.Kişiliğin Bileşenleri	4
2.3.Kişiliğin Oluşumu ve Oluşumunda Etkili Olan Faktörler.....	6
2.3.1.Genetik ve Biyolojik Faktörler	7
2.3.2.Kültürel Faktörler.....	9
2.3.3.Aile Faktörü	11
2.3.4.Sosyal Yapı ve Sosyal Sınıf.....	13
2.3.5.Durumsal Faktörler	14
2.3.6.Coğrafi ve Fiziki Faktörler.....	15
2.3.7.Diğer Faktörler	15
2.4.Kişilik Kuramları	16
2.4.1.Sigmund Freud'un Psikanalitik Kuramı	16
2.4.2.Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı	18
2.4.3.Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Kuramı	20
2.4.4.Karen Horney'in Psikanalitik Sosyal Teorisi.....	22
2.4.5.Harry Stack Sullivan'ın Kişiler Arası İlişkiler Kuramı	23
2.4.6.Ayırıcı Özellik Yaklaşımı	24
2.4.7.Biyolojik Yaklaşım	25
2.4.8.İnsancıl Yaklaşım.....	26
2.4.9.Davranışsal ve Sosyal Öğrenme Yaklaşımı	27
2.4.10.John B. Watson'ın Klasik Koşullanma Yaklaşımı.....	28

2.4.11.B. Frederick Skinner’ın Koşullu Şartlanma Yaklaşımı.....	28
2.4.12.Jullian Rotter’ın Sosyal Öğrenme Kuramı.....	29
2.5.Kişilik Tipolojileri.....	30
2.5.1.Kişiliğin Beden Yapılarına Göre Sınıflandırılması.....	33
2.5.2.Kişiliğin Ruhsal ve Toplumsal Yapıya Göre Sınıflandırılması	37
3.ZORBALIK	50
3.1.Zorbalık Kavramı	50
3.2.Zorbalık Sürecinin Tarafları.....	53
3.2.1.Zorba ve Zorbanın Özellikleri.....	53
3.2.2.Kurban ve Kurbanın Özellikleri.....	56
3.2.3.Seyirci ve Seyircinin Özellikleri	56
3.3.Zorbalık Türleri.....	59
3.3.1.Akran Zorbalığı.....	59
3.3.1.1.Özellikleri.....	61
3.3.1.2.Nedenleri	62
3.3.1.3.Sonuçları	65
3.3.1.4.Akran Zorbalığına Yönelik Kuramlar	66
3.3.2.Siber Zorbalık	72
3.3.2.1.Özellikleri.....	74
3.3.2.2.Nedenler	76
3.3.2.3.Sonuçları	78
3.4.Lise Öğrencilerinde Zorbalığı Önlemeye Yönelik Müdahaleler ve Zorbalıkla Başa Çıkma	79
3.5.İlgili Araştırmalar.....	82
4.YÖNTEM.....	87
4.1.Araştırmanın Modeli	89
4.2.Evren ve Örneklem	89
4.3.Veritoplama Araçları	90
4.3.1.Demografik Bilgi Formu.....	90
4.3.2.Beş Faktör Kişilik Ölçeği.....	90
4.3.3.Zorbalıklarla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği.....	90
4.4.Verilerin Analizi	91
5.BULGULAR.....	93
6.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	104
KAYNAKÇA.....	111

EKLER.....	130
ETİK KURUL KARARI	135
ÖZGEÇMİŞ	136

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Seyirci nitelikleri (Uysal ve Dinçer, 2012).....	58
Tablo 2. Akran zorbalığı çeşitleri (Uzun, 2021 kaynağından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır).....	60
Tablo 3. Sosyal bilgiler işleme teorisi kapsamında tutumların şekillenmesi (Arslan, 2013.)	70
Tablo 4. Siber zorbalık ve geleneksel zorbalık arasındaki farklar (Tetik, 2019).....	74
Tablo 5. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği	91
Tablo 6. Araştırmanın normallik analizi	91
Tablo 7. Katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımı.....	93
Tablo 8. Katılımcıların cinsiyetlerine göre ölçeklerin karşılaştırılması.....	94
Tablo 9. Katılımcıların sınıflarına göre ölçeklerin karşılaştırılması	94
Tablo 10. Katılımcıların aile gelir durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılması.....	96
Tablo 11. Katılımcıların anne eğitim durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması	97
Tablo 12. Katılımcıların baba eğitim durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması	98
Tablo 13. Katılımcıların spor branşında lisans durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması	100
Tablo 14. Katılımcıların okul türüne göre ölçeklerin karşılaştırılması	101
Tablo 15. Ölçekler arasındaki ilişki	102
Tablo 16. Ölçekler arasındaki ilişki	103

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Zorbalık sürecinde bulunan taraflar (Kaynak: Burnukara ve Uçanok, 2012)....	53
Şekil 2. Genel sağlık modeli (Legate, 2016).....	72

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Demografik Sorular	130
Ek 2. Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği.....	131
Ek 3. Büyük Beş Envarteri-35	132
Ek 4. Anket Soruları.....	133

SEMBOLLER VE KISALTMALAR DİZİNİ

M.Ö. : Milattan Önce

S. : Sayfa

Ty : Tarih Yok

vb : ve Benzeri

vd : ve Diğerleri

Yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Lise öğrencilerinin bulunduğu yaş grubu genel olarak ergenlik sürecini meydana getirmektedir. Ergenlik sürecinde kişilerde bazı problemler meydana gelebilmektedir. Bu sürecin en büyük niteliklerinden biri kişilerde ani şekilde görülen gerek fiziksel gerek zihinsel değişimlerdir. Fiziksel yönden değerlendirildiği durumda gelişim yönünde ani yükselişin yaşandığı görülmektedir. Bu sürecin “*büyüme yönünde atılım*” şeklinde değerlendirilmesi mümkündür (Civelek, 2014). Zihinsel yönden değerlendirildiğinde, ergenlik öncesindeki süreçte kişinin somut uygulama sürecinde bulunduğu dikkat çekerken, bu dönem içerisinde soyut uygulamalar sürecine dahil olduğu dikkat çekmektedir. Ergenlik süreciyle birlikte kişinin görece karmaşık zihinsel aşamaları düşünmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bu süreçle birlikte olmayan potansiyellerin düşüncelere dahil edilmesi de mümkün hale gelmektedir (Ahioğlu, 2011). Duygusal yönden ergenlik sürecinde kişi farklı bir birey olmaktadır. Ergenlik sürecinde kişi öngörüsü bulunmayan, dengesi zayıf ve yoğun duygular içerisinde bulunan genç oldukça zor şekilde bulunan genç oldukça zor bir süreçte dahil olmaktadır. Sosyal yönden incelendiği durumdaysa kişinin yaşam şeklinde büyük değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Bu sürecin en büyük sosyal niteliklerinden biri olarak kişinin ailesinden uzaklaştığı ve arkadaş ortamlarına daha sıcak baktığı görülmektedir (Sezer, 2010). Lise döneminde bulunan ve akranlarıyla sosyalliğe çok açık olan gençlerin bu dönemde birbirlerine karşı sosyal tutum ve davranışlarında da çeşitlenme meydana gelmektedir. Toplum içerisinde saygınlık elde etmeye, statü elde etmeye ve kabul görmeye gereksinim görülen bir süreç olarak belirtilmesi mümkündür. Toplumsal yönde uyum kavramı, bahsi geçen etkenler içerisinde gelişim gösterilmesi ile mümkündür. Ergenlik sürecinde kişi, geliştirdiği kişilik yönünde toplumun parçası olmak adına çaba gösterirken, bu dönemin topluma uyum süreci olarak değerlendirilmesi mümkün olur. Toplumsal uyum süreç içerisinde edinilir. Bahsi geçen uyum ergenlik sürecinde birtakım deneyimlerle geliştirilmektedir. Bu süreç içerisinde sosyal yaşamda görece fazla yer bulmak isteyen ve akranlarına fazla değer veren kişiler birtakım negatif bireyleri de kılavuz olarak değerlendirebilmektedir. Ek olarak olumsuz yöndeki eylemlerin bulunduğu alanlarda olmak ve bireyin kendisini içerisinde olduğu sınıfa kabullendirme uğraşı kişiyi ergenlik sürecinde olumsuz eylemler yapmasına ve zaman içerisinde bu durumu karakterine dahil etmesine sebep olabilmektedir. Bahsi geçen durumun gündeme getirdiği neticelerden biri de akran zorbalığı şeklinde

karakterize edilebilmektedir. Zorbalık ifadesi genel olarak 1970 yıllarında yoğun şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. Meydana getirilen araştırmalarla birlikte özellikle okullarda ve özellikle ergenlikten kaynaklı lise sürecinde zorbalığın çok görüldüğünü göstermektedir (Kutlu ve Aydın, 2010).

Bu yönde zorbalık olgusunun liseler yönünde değerlendirilmesinin gerekliliğini göstermektedir. Ergenlik sürecinde olan lise grubu öğrencilerinde zorbalığın değerlendirilmesi bu yönde önem kazanmaktadır. Saldırganlığın bir çeşidi şeklinde bulunan zorbalık, kışkırtma ögesi bulunmaksızın arasında psikolojik veya fiziksel yönden güç dengesizliği bulunan kişi veya kişilerden güçlü olanın, karşısındaki kişiye isteyerek ve bilinçli olarak uyguladığı, aynı kişi ve sınıflar arasında tekrar teşkil eden, zorbalığın uygulandığı kişide endişe, korku meydana getirmeyi hedefleyen, psikolojik, sözlü ve fiziksel saldırıyı içerisinde barındıran olumsuz yönlü eylemler şeklinde ifade edilebilmektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012). Bu çalışma kapsamında lise çağında bulunan öğrencilerin kişilik özellikleri ve lise öğrencilerinin zorbalık karşısında başa çıkma seviyelerinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Lise seviyesinde bulunan öğrencilerin zorbalık karşısında sergiledikleri tutum, davranış ve eylemlere ek olarak çalışma içerisinde lise öğrencilerinin kişiliklerinin oluşumu ve kişiliklerinin oluşumu noktasında hangi etkenlerin görüldüğü de sunulmaya çabalanmıştır. Lise öğrencileri başta olmak üzere uygulanan zorbalığın çeşitleri ve başa çıkma yolları çalışma içerisinde okuyucuya sunulmuştur.

2. KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

2.1. Kişilik Kavramı

Geçmişin günümüze kadar insanların kişilik yapılarının kavranması ve sınıflandırılması yönünde çeşitli araştırmalar ve tartışmalar yapılmıştır. Kişilik ifadesinin tam olarak ne olduğunun ve ne şekilde ifade edileceğinin ve anlamlandırılması yönünde çalışmalar bulunsada bu problemin net şekilde kabul görmüş bir cevabı bulunmamaktadır (McAdams ve Emmons, 1995). Kişilik ifadesi, kişinin kendine özel düşüncelerinin ve tutumlarını belirten fiziksel ve ruhsal süreçlerin gruplanması şeklinde ifade edilebilmektedir (Allport, 1961). Kişilik, bireyin kendisine özel, istikrarlı şekildeki eylemler ve kişinin kendi içinde yaşadığı süreci belirtmektedir. Bu ifade iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm istikrarlı şekilde bulunan eylemlerle bağlantılıdır. Bahsi geçen istikrarlı eylemler, kişi tarafınca sürekli olarak, her şartta ortaya koyulabilmektedir. İfadenin ikinci bölümü, kişilik ifadesinin kendi içinde devam ettirdiği “sürekli ilerleyiş” konusunu değerlendirmektedir. Bahsi geçen ilerleme, eylemin ne şekilde gerçekleştireceğine ve duyumsayacağına yön vermekte olan bütün zihinsel, dürtüsel ve ruhsal gelişimleri içerisinde barındırmaktadır (Burger, 2006).

Kişilik, ruh sağlığı alanında yapılmış çalışmalar içerisinde en geniş kapsamıyla ele alınan ifadelerden biridir. Kişilik ifadesi, kişinin kendisini bilmeye ve eylemlerini ifade etmesine imkan sağlayan bir kavramdır. Kişilik; insanın yeteneklerini, eylemlerini ve sevdiği şeyleri belirtme şeklinin, fiziksel yöndeki yansımasının ve sosyal iletişim yönündeki niteliklerini içerisinde barındıran çok kapsamlı bir ifade olarak tanımlanabilmektedir. Kişilik bireye özel bir ifadedir ve ancak kişinin kendisi içinde tutarlı bir yapıdadır. Kişilik ile alakalı kesin ve tüm çevre tarafınca kabul görmüş bir ifade bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni kişilik kavramının bireylerin hayatında çok sayıda anlama gelecek şekilde kullanım görmesidir. Kişilik ifadesinin genel şekilde huy veya mizaç benzeri anlamlara gelecek şekilde kullanım görmesi, bu karmaşanın meydana gelme nedenlerinden biridir (Köknel, 2005). Kişilik ifadesini bütünsel bir perspektifle inceleyen Fromm (1995) kişiyi farklı kişilerden ayırmakta olan niteliklerini; kişiyi yalnız ve kendisine özel kılan sosyal yöndeki çevreden kazanılan ve genetik yoluyla da bireyin kendisine aktarılan psikolojik niteliklerinin tümü şeklinde ifade etmektedir (Akt., Duru, 2014).

Kulaksızıoğlu (2002) tarafından yapılan savunmaya göre kişilik ifadesi; kişinin psikolojik ve sosyal yöndeki davranışlarının tümüdür. Çok sayıda ifadesi bulunan kişilik terimine ek olarak mizaç ve karakter kavramlarından söz etmek mümkündür. Bu kavramlar sıklıkla kişilik ifadesiyle karıştırılabilmekte veya sıklıkla birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Karakter ifadesi kişiliğin ahlaki yönünü belirtmek adına kullanım görürken, mizaç veya huy kavramları kişiliğin duygusal yönüne vurgu yapan kavramlardır. Huy ya da mizaç ifadesiyle beraber, kişinin standart yaşamında kişiye özgü fazlasıyla sınırlı, duygusal karşılıkların evrilmesidir. Ani şekilde öfkelenmek, bunalmak ve sevinmek gibi kişiden kişiye değişkenlik gösteren özelliklerdir (Köknel, 1997).

2.2. Kişiliğin Bileşenleri

Huy, karakter, kişilik ve mizaç ifadeleri sıklıkla karıştırılmakta ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. Anlam yönünde bulunan karışıklığın önüne geçmek için bu ifadelerin tanımlarının incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

Mizaç (Huy); Mizaç ifadesi genel olarak kişinin doğumuyla beraber edindiği ve kişi yönündeki etkileri uzun sürelerce devamlılık gösteren bir etkidir. Huy şeklinde de isimlendirilmektedir (Oral, Maçkalı ve Gülöksüz, 2014; Akt., Öztemel, 2017). Mizaç kavramı, kişinin genetiklerinden destek alarak, kişilik adına vazgeçilmez şekilde bulunan yapıtaşlarını meydana getirmektedir. Kişilerin mizacı sık sık psiko-motor, duygusal, zihinsel hallerinin belirtilme şekilleriyle kendisini göstermektedir (Lichtermann vd., 2001; Akt. Candemir, 2019). Svraçic ve Cloninger (2005)'in savunmasına göre mizaç, yaşamın erken süreçleri içerisinde tecrübe edilen ve kişinin yaşamı süresince istikrarlı biçimde bulunan, duygulardan temel alan, otomatik hale gelmiş davranışlardır (Akt. Kaleli, 2019). Kalıtım yoluyla kişiye aktarılmış olan ve kişinin yaşamı süresince az miktarda değişkenlik sergileyen niteliklerin tümüne mizaç ismi verilmektedir. Kalıtımsal şekilde bulunmasına ek olarak yineleyici davranış, düşünce ve duyguları da barındırması mizacın büyük ve etkili niteliklerinden sayılmaktadır (Akdeniz vd., 2005). Zarar görmekten kaçınma, bağıllık gösterme, yenilik arayışı ve ödül bağımlılığı şeklinde dört temelde bulunan mizaç kapsamında zarardan kaçınma yönelimini sık gösteren kişiler gelecek kapsamında belirsizlikler bulunmasından dolayı çekinme, endişe, kaygı ve korku duyguları şiddetli bir biçimde hissetmektedirler. Ödül bağımlılığı bulunan bireylerin dıştan denetimli şekilde bulunduğu, farklı kişilerin onaylarına sürekli gereksinim gördüğü ve duygusallıklarını aşırı boyutlarda yaşadıkları belirlenmiştir. Yenilik arayışında bulunan kişilerse çabuk

sıkılan ve çabuk sinirlenen kişilerdir. Bağlılık gösterme yöneliminde bulunan kişilerde ortaya koydukları davranış sonrasında ödül bulunmaması durumunda bu davranışı sergilemeye devam etmektedirler. Bağlılık yöneliminde bulunan kişiler mükemmeliyetçi, hırslı ve çalışkan kişilerdir (Cloninger ve Svrakic, 2005; Akt. Kaleli, 2019).

Karakter ifadesi, kişinin yetiştirilme şeklinin ve büyüdüğü çevrenin etkisiyle gelişmiş ve edinilmiş tutumlar olarak tanımlanmaktadır. Karakter ifadesi mizaç benzeri kalıcı şekilde bulunmayan zaman içerisinde değişim gösterebilecek nitelikleri içerisinde barındırmaktadır (Acartürk, 2017). Kişilik terimiyle sıklıkla karıştırılan terim şeklinde bulunan karakter, kişinin çocukluğunda başlangıç göstererek sosyal yöndeki yaşamın edindirdiği değer yargılarıyla kişinin çevresinde bulunan kişilere karşı sergilemiş olduğu eylemler şeklinde tanımlanmaktadır (Sarıtaş, 1997; Akt. Kaleli, 2019). Yunanca’da oymak suretiyle şekil vermek anlamını taşıyan “*karakter*” ifadesi mizaç üzerinde oyuma benzer şekilde işlenmekte olan yapıyı belirtmek adına kullanılmaktadır. Bireyi diğer bireylerden ayıran niteliklerini belirtmek adına kullanılmaktadır (Aslan, 2008). Karakter temel olarak mizacın üzerine kurulmuş durumdadır Mizaç ifadesinin genel nitelikleri bazı yönelimlerin yönlendirilmesi ve kontrolü belirli bir yaşa değin karakter yönelimiyle mümkün olmaktadır. Kişinin yakın çevresi ve ailesi tarafınca aktif şekilde bulundurulmuş, kişinin, sergilediği eylemler ve alışılmış şekilde bulunan eylem örüntüleri kişinin durumları ne şekilde karşıladığı ve ne şekilde idare edeceğini belirlemektedir (Lichtermann vd., 2001; Akt. Candemir, 2019). Cloninger’in ifadesine göre karakter terimi, iş birliği yapabilme, kendisini aşma ve kendisi üzerine yönetim kurma yönlerinin birlikte bulunmasından meydana gelmektedir. Kültürel şekilde sonraki nesillere aktarımı bulunan bahsi geçen yönler kişinin karakterini oluşturmaktadır. Kendisi üzerine yönetim sağlayabilen kişiler seçimlerinin sonuçlarının yükümlülüklerini kendileri karşılamakta, problemlerini çözme yönünde özgüvenli durumda bulunmakta ve bu yolla başarı elde etmektedirler. Kendisini aşan bireylerse yaratıcı fikirleri bulunan ve inançlı ve idealist kişiler olurken iş birliği yapmaya yatkın olanlar empati yeteneği yüksek şekilde bulunan yardımsever ve hoşgörü seviyesi yüksek bireyler olmaktadır (Köse vd., 2004; Akt., Kaleli, 2019). Kişilik kapsamında duygusallık ve katılımın neticesi mizaç şeklinde bulunurken, kişiliğin ahlaki ve sosyal tarafı karakter şeklinde belirlenmektedir (Kaleli, 2019).

Benlik, bireyin kendisini anlama biçiminin, geçmiş deneyimlerinin ve gelecek yönündeki beklentilerinin süreç içerisinde bulunduğu sosyal görevlerin zihin kapsamında belirlenerek bütünü meydana getirmesidir. Diğer bir aktarımla benlik

kişinin özüne yönelik, bireyin kendisini kendisinin zihni içerisinde yansıtmaya biçimi şeklinde isimlendirilmektedir (Aydın, 1996; Akt. Kaleli, 2019). Baymur (2006)'un savunmasına göre “*ben ne yapabilirim?*” ve “*Ben neyim?*” sorularına verilen cevaplar kişilerin saf ve gerçek benliklerini belirlerken “*hedeflerim ve amaçlarım nedir?*”, “*değer yargıları nedir?*” ve “*doğru ve yanlış nedir?*” soruları karşısında verilen cevaplar ideal benliği belirtmektedir.

Yetenek kişilik ifadesinin farklı bir tarafını temsil etmektedir. Zihinsel, bedensel ve duygusal olacak biçimde üç şekilde incelenen yetenek kapsamında zihinsel yetenek kişinin yorum yapabilme, çözüm üretebilme, sentez yapabilme, tasnifleyebilme, algılama ve anlama niteliklerin bütünüdür (Erdoğan, 1991; Akt. Eroğlu, 2015). Kişinin yaşam içerisinde karşısına çıkan durumlar kapsamında bulunan muğlaklıkları gerçekçi ve doğru biçimde belirleyebilmesi ve bu yönde tutum sergilemesi yetenekle bağlantılıdır. Kişinin yaşam içerisinde karşısına çıkan ikilemler ve bu ikilemler yönünde doğru seçeneğe yönelmesi zihinsel yeteneğin önemli görevleri arasında bulunmaktadır. Bedensel beceri kişinin organları ve duyularıyla sağladığı özelliklerin bütünü temsil etmektedir. Bahsi geçen özelliklerin sıklıkla kişilerin doğuşu itibarıyla elde ettiği ve zaman içerisinde kullanılabilir hale gelen nitelikleridir. Koklama, işitme, koşma ve yürüme bu yöndeki örnekler olarak sunulabilmektedir. Duygusal beceriyse bireyin diğerlerinin ve kendisinin içsel aşamalarını, olumsuz veya olumlu duygularını, duygusal durumlarını kavrama becerisidir. Duygusal beceri ek olarak günümüz hayatı içerisinde kısa süreler içerisinde heyecan ve duygularda meydana gelen doğru ve hızlı geçişler sağlama yeteneğidir (Eroğlu, 2015).

2.3. Kişiliğin Oluşumu ve Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

Kişilik ifadesini meydana getiren etkenlerin hangileri olduğu ya da hangi etkenlerin kişilik ismi verilen olguyu meydana getirdiği sorusu yöneltildiği durumda, bu soru yönünde yalnızca bir cevabın verilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumun nedeni kişilik adına etki gösteren çok sayıda değişken bulunmaktadır ve aynı anda farklı teorisyenlere göre bahsi geçen değişkenlerin önemi ve miktarı değişiklik göstermektedir. Bu şekilde bulunmasına karşın kişilik ifadesiyle yakın bağlantı kuran kişilerin kabul ettikleri birtakım ortak durumlar bulunmaktadır. Bahsi geçen durumlar şu şekilde listelenebilmektedir (Erdoğan, 1994): kişilik genel kapsamda çevre ve kalıtım etkenlerinin bir araya gelmesinden meydana gelmektedir. Genetik, fiziksel karakteristiği belirlemektedir. Çevreyse durumsal, sosyal ve kültürel etkenlerden meydana gelmektedir. Kültürel norm ve değerler kişinin davranış ve kişilik yönündeki

gelişiminde etkili bir noktada bulunmaktadır. Sosyal etkenler; din, aile ve kişilerin yaşamları sürecinde katılım sağladığı biçimsel şekilde bulunan veya bulunmayan toplulukları içerisinde barındırmaktadır. Durumsal etkenlerse kişisel yeterlilik ve kendine güven benzeri durumları içerisinde barındırmaktadır. Kişiliği meydana getiren etkenleri net sınırlamalar yoluyla belirlemek oldukça güçtür. Bahsi geçen etkenler belirlenebilse dahi, hangi etkenin bahsi geçen oluşuma hangi miktar ve oranda neden olduğunu belirlemekte oldukça güçtür. Genetik, bireysel niteliklerin ne denli gelişim gösterebileceği yönünde kısıtlama getirmektedir. Çevre etkeniyle bahsi geçene sınıflamalar yönündeki gelişimi oluşturmaktadır. Kişiliğin meydana gelmesi sırasında genetiğin mi yoksa çevrenin mi yoğun etki gösterdiği uzun sürelerdir devam eden bir tartışma konusudur. Belli kişilik nitelikleri yalnız başına ne çevre ne genetik etkilerine bağlanabilmektedir. Davranışların meydana gelmesi sırasında özellik edinmesinde her iki etkenin de aktif şekilde etkileri görülmektedir. Kişilik ifadesi somut insan eylemleri ve soyut eylem motifleri arasında bulunan bir araçtır. Her eylem motifi, belli birey kişiliği süzgeçlerinden geçmesiyle fiili yönde eylem halini almaktadır. Karmaşık yapıda bulunan kişilik terimini meydana getiren çok sayıda etkeni beş grup içerisinde değerlendirmek mümkün olmaktadır. Bahsedildiği üzere kişilik olgusunu meydana getiren çok sayıda etken bulunmaktadır. Teorisyenlerin bu yöndeki farklı düşüncelerine karşın literatür içerisinde ortak fikre varılan kişilik olgusuna dair temel etkenler şu şekilde sınıflandırılabilir: bahsi geçen etkenler arasında bedensel yapı ve genetik etkenleri sosyokültürel etkenler, sosyal yöndeki sınıfsal etkenler ve sosyal yapı etkenleri, aile etkeni, fiziki ve coğrafi etkenlerdir (Çetin ve Beceren, 2007).

2.3.1. Genetik ve Biyolojik Faktörler

Kişiliğin meydana gelmesi yönünde yarar sağlayan biyolojik ve genetik etkenleri, biyolojik ve genetik geri bildirim ve fiziksel nitelik etkenleri şeklinde gruplandırılabilir. Bu alanda çalışma gösterenler bahsi geçen etkenlerin kişiliğin meydana gelmesini ne şekilde etkilediği yönünde çok sayıda araştırmada bulunmuştur. Bugün insanların gen yapılarının tam olarak çözülememesine rağmen, meydana getirilen araştırmalar neticesinde, genlerin psikolojik ve fizyolojik yapılarda meydana geliş yönünde etkilerinin bulunduğu noktasında ortak kabule varılmıştır. Bu durum neticesinde genetik şekilde bulunan gensel etkenlerin kişilik yönünde etkilerinin bulunduğu sonucu kesinleşmiştir. Bahsi geçen etkenler, kişinin anne karnında gelişim göstermeye başlamasıyla beraber başlangıç gösteren fiziksel nitelikler ve cinsiyet gibi etkenlerdir. Bahsi geçen etkenlerle alakalı genel netice, genetik şekilde bulunan

etkenlerin kişilik niteliklerinin ne denli gelişim gösterebileceğine kısıtlama getirmesidir. Çevre etkeniyse bu kısıtlamalar dahilinde gelişimi gündeme getirmektedir (Schermerhorn vd., 1997).

Kişilikle alakalı araştırmalar ortaya koyan birtakım teorisyenler, kişinin bedensel yapısı, yaşı, cinsiyetiyle kişiliği arasında bağlantının bulunduğunu savunmaktadırlar. Kişinin cinsiyeti yönünde yapması muhtemel olan veya olmayan eylemleri kişiliğin oluşumu yönünde oldukça etkilidir. Cinsiyet oranında yaş etkeni de etki göstermektedir. Toplumun toplum dahilinde bulunan çeşitli yaşlardan olan kişilerden beklentileri değişkenlik göstermektedir. Bundan dolayı bireyler yaşlarına oranla toplum beklentilerini giderecek eylemler yapmaktadırlar. Bu yönde kişilik niteliklerinin gündeme gelmesine fayda sağlamaktadır. Kişinin vücut yapısı da kişiliği yönünde etki göstermektedir. Kişilikle ilgili tüm teorilerde, kişiler vücut yapıları ile kişilikleri arasında ilişki olduğu görülmüştür (Çetin ve Beceren, 2007). Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, tıbbi ve kısa boylu bireylerine yumuşak huylu, rahat ve girişken olduğu; zayıf ve uzun bir bireyin sıkılgan, kontrollü, sıkılgan olduğu ve yalnız kalmaktan hoşnut olduğu; iri yapılı ve kasları gelişmiş bir bireyin fiziksel olarak aktif, saldırgan ve gürültülü şekilde bulunduğu belirlenmiştir. Fakat bedensel yapı, yaş ve cinsiyet genetik niteliklerin kişilik yönündeki etki miktarı kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Genetik nitelikleri kişiliği herkeste farklı oranda etkilemektedir (Atkinson vd., 1995). Meydana getirilen çalışmalar, bütün psikolojik niteliklerin merkezinde bulunan en büyük etkenin genetik olduğunu ortaya koymuştur. Fakat kişinin barındırdığı niteliklerin hangilerinin kişilere genetik sayesinde geçtiği net şekilde belirlenmemektedir (Altınköprü, 2003; Zel, 2001).

Kişilik olgusunun gerek bedensel gerekse zihinsel psikolojik yanlarının genetik sayesinde aktarıldığı bilinmekle birlikte buna benzer niteliklerin tespit edilmesinde, sosyokültürel ve farklı etkenlerin de gerekli bulunduğu önemi bulunan bir konudur. Bundan dolayı kişilerde doğumu itibarıyla bulunan niteliklerin büyük bölümünün genetik kaynaklı olduğu düşünülmekle birlikte, sonradan edindiği niteliklerin büyük bölümünün sosyokültürel faktörlerden etkilenmesiyle bir bölümünün de genetik niteliklerin sonradan psikososyal gelişimiyle birlikte sağlandığı görülmektedir. Farklı bir ifade ile, genetik, kişinin bedensel yapısı ile alakalı unsurlar (ten-göz-ten rengi, dayanıklılık, direnme, karşı koyma, heyecanlılık, zeka durumu, ağırlık, boy iskelet gibi) üzerinde etkili olduğu kadar duygusal ve zihinsel yöndeki nitelikler üzerinde de oldukça etkilidir. Buna rağmen, kişilerin belli fiziksel çevre sosyal yapılar içinde bulunmalarından kaynaklı doğumu sonrasında kazandıkları eylem kalıpları içerisinde

genetiğin etkisi oldukça azdır (Eroğlu, 1998). Kişinin bedensel yapısı ve bedensel yapının sindirim sistemi, sinir, cinsiyet nitelikleri ve fiziksel görünümü genetik sayesinde edinilmektedir. Kişilerin gülme, konuşma, yürüme gibi eylem şekillerinin çeşitli şekilde bulunmasının sebebi, bunların genetik etkenler tarafınca belirlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak kişilerin çevrelerindeki uyarıcılara verdikleri tepkiler, güç ve öğrenme şekilleri, baskılar karşısında direnme güçleri de değişkenlik göstermektedir. Bu durumun sebebi de genetik olmaktadır. Bahsi geçen tüm niteliklerden kaynaklı kişiler çeşitli kişilik özelliklerinde bulunmaktadır (Güney, 2006). Genetik niteliklerin kişiliği belirleme düzeyiyse, kişiler arasında değişkenlik göstermektedir. Yani genetik yöndeki nitelikler, kişiliği herkeste farklı şekilde meydana getirmektedir. Fakat zihinsel yöndeki nitelikler ve eylem yönelimlerinin gündeme gelmesinde genetik nitelikler herkeste önemli bir faktör şeklinde dikkat çekmektedir. Benzer biçimde değer yargılarının belirlenmesinde, ideallerin belirlenmesi noktasında, inanç sistemlerinin inşa edilmesi noktasında genetik niteliklerin önemi oldukça azdır (Erdoğan, 1994).

2.3.2. Kültürel Faktörler

Herkesin hissettiği duygular, yaptığı eylemler ve sergilediği tutumların etki gösterdiği kültürel bir yapı bulunmaktadır ve bahsi geçen yapıdan çeşitli alanlarda hayatı boyunca etkilenmektedir. Kişinin ileriye dönük planları, ilgi alanları, hayat standartları kişiler arası ilişkileri bahsi geçen kültürel yapının desteğiyle biçimlenmektedir. Kültürel yapının niteliklerinden aktif şekilde etki gören bireye özel bahsi geçen bütünsel nitelikler, kişiliğin meydana gelmesinin de temellerini sağlayan faktörler arasında bulunmaktadır. Çevre koşulları içinde kişileri en çok etkilemekte olan etken, kişilerin içerisinde bulundukları toplumun sosyokültürel nitelikleri olmaktadır. İnsanlar doğumları itibarıyla bilincinde olmaları veya olmamaları fark etmeksizin farklı kişilerin kendileri adına planlamış oldukları belli eylem tiplerinin içerisinde bulunmaktadır. Çocuklar doğumu itibarıyla farklı sosyal haller ve bağlantılar içerisinde bulunup, bu bağlantı ve durumlardan doğruca etki görerek kişiliğini bu yönde geliştirmeye çaba göstermektedir (Koptagel, 1982; Akt. Eroğlu, 1998). Herkes, belli kültürel yapılar içerisinde varlık gösterecek ve içerisinde bulunduğu yapıdan hayatı sürecinde etki görecektir. Kişilerin geleceğe yönelik planları, ilgi alanları kültürel yapı içerisinde biçimlenmektedir; geleceğe yönelik planlar ve ilgi alanları kişiliğin meydana gelmesinde önemi bulunan büyük faktörlerdendir. Geleneksel şekilde, kültürel etkenlerin kişilik yönündeki etkilerinin biyolojik etkenlerden görece fazla olduğu

belirtilmektedir. Öğrenme aşaması, kişili yönünde büyük bir görev almaktadır. Kültür, kişinin hangi konularda öğrenme yapması gerektiği yönünde zorunluluk ortaya koyma gücüne sahiptir (Luthans, 1992).

Kişiler içerisinde bulundukları toplumun meydana getirdiği kültüründen yoğun şekilde etki görürler ve etkilenme sonucunda toplum içerisinde standart hale gelmiş eylemleri kazanırlar. Kişilerin içerisinde bulundukları toplumun kültürel yapısında değişiklik yapma bulunduğu kültürü belirleme seçeneği yoktur. Bundan dolayı toplum içerisindeki kültürel yapıyı itiraz etmeksizin doğruca kabullenirler. Kişinin aklı esnek ve kıvrak kabul edilmektedir. Karşı karşıya kaldığı durumlarca belirlenme ve koşullanmaya yönelimiyse, yoğun olarak gözlemlenmektedir. Kişinin karşı karşıya kaldığı en etkin sosyal etki, içerisinde bulunduğu toplumdan kaynaklanmaktadır (Baysal ve Tekarslan, 1987; Akt. Güney, 2006). İnsanların kişiliklerini belirleme noktasında etki gösteren, görünür şekle sokan etkenlerden biri de kişinin kabullendiği değer yargıları ve içerisinde olduğu inanç sistemi olmaktadır. Kültürel zemin, değer yargılarının meydana gelmesi ve inanç sisteminin inşa edilmesinde en büyük etken şeklinde bulunmasından, kişiliğin meydana gelmesi yönünde kültür etkeninin öneminin büyüklüğünün belirtilmesi faydalı olacaktır (Hellrigel vd., 1999).

Kişilik ve kültür birbirinden farklı olgular değildir. Kişilik olgusu aslında kültürün bir parçasıdır. Bu durumun nedeni kişilik ve kültürün aynı kalıp içerisinde bulunmasındandır (Sarıtış, 1997). Bu perspektiften yola çıkarak, toplumsal yöndeki normların ve geleneklerin meydana getirdiği kültürel etkenlerin kişiliğin meydana gelmesinde biyolojik etkenlerden görece önemli şekilde bulunduğunu öne süren düşüncelerde alan yazın içerisinde büyük bir yere sahip olmaktadır (Engin, 1990; Arslantaş, 2008; İlbar, 1987). Kültür olgusunun kişilik yönündeki etkilerinin bilinmesine karşın kişilik ve kültür arasında bulunan doğrusal bir bağlantı bulunamamıştır. Bu durumun sebeplerinden biri olarak, karmaşık yapıdaki toplumların kültürel yapıları, çok sayıda alt kültürün bir araya gelmesinden meydana gelmesi verilebilmektedir. Diğer yandan bahsi geçen yapılar kültür olgusunun kişiliğe etki gösterdiğini yalanlayamamaktadır. Bu yöndeki zorluk genellemeye gidildiği durumda gündeme gelmektedir (Luthans, 1995).

Kişilik olgusunun birtakım tarafları kültürel yöndeki yapının fonksiyonu şeklinde gündeme gelmektedir. Birtakım eylemsel niteliklerse kültürel yöndeki yapıyla beraber değişkenlik gösterip gelişme göstermektedir. Giyinme, yemek yeme benzeri değişimler ve bu değişimlerin kişilik yönündeki etkileri değerlendirildiği durumda kişilik ve kültür arasında bulunan bağlantı görece açık şekilde dikkat çekmektedir. Kişilik ve kültür

olguları karşılıklı sürekli etkileşimde olan olgular olmasından kültür olgusunun kişilik kavramı üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Kişilik ve kültür bağlantısının değerlendirilmesinde kişisel eylemler gündeme gelmekte ve kişisel eylemler, kendisinin kültürel öğelerini ve durumunu dikkate almaksızın kavranması imkânsız hale gelmektedir (Zel, 2001). Kültürel değerler, soyut biçimde bulunan ifadelerdir. Bahsi geçen soyut ifadeler, dış uyarımlar şeklinde, algılamayla kişinin zihninde bulunduğu durumda eylemlere yansımakta ve somut hale gelmektedir. Sosyokültürel normlar, kalıp kural ve ilkelerden oluşmaktadır. Bunun yanında bahsi geçen normların, toplum içerisindeki farklı bireylerde varlık gösteren eylemlere yansımalarıyla değişimler ortaya çıkabilmektedir. Kalıp şeklindeki normların toplum içerisindeki herkeste aynı şekilde eylemlere neden olmaması, herksin algılama durumunun farklı şekilde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Esasen merkezde kişilik kapsamında meydana gelen değişimleri gündeme getiren esas etkenlerden bir de herkeste algılamanın farklı düzeylerde bulunması ve seçiciliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yönde öğrenme çeşitli düzeylerde ve seviyelerde meydana gelmektedir (Onaran, 1971; Akt. Eroğlu, 1998). Sosyokültürel çevre, genel olarak birbirlerine benzeyen şekilde eylem standartlarının gündeme gelmesine neden olan önemli etkenlerden biridir. Belli davranış standartlarının ortak karakter şeklinde de görülmesi, bir kültürde bulunan kişilerin sıklıkla ortak kişilik niteliklerini bulundurmalarını açıklar niteliktedir, bu durum da “*milli karakter*” ifadesini gündeme getirmektedir (İşçi, 1999; Akt. Eroğlu, 1998).

2.3.3. Aile Faktörü

Kişilik üzerinde etkili olan unsurlardan biri de ailedir. Aile, insanların kişilik gelişimlerinin merkezindedir. Kişinin aile içerisinde bulunan diğer kişilerle bağları, bireyin kişiliğinin meydana gelmesi noktasında büyük etki gösteren bir görev almaktadır. Aile, standart koşullarda kişilerin karşı karşıya kaldığı ilk sosyal grup olma özelliği göstermektedir. Bu yönden kişilerin sosyal normları kavramaya başladıkları ilk grup olarak aile büyük önem teşkil etmektedir (Morgan, 1999). Ebeveynler, toplumsallaşma yolunda ilk model ve kaynağı temsil etmektedir. Kişiliğin meydana gelmesinde, bireyin içerisinde büyüdüğü ev zemini ve aile ortamının etkileri büyük ve çok yönlü olmaktadır. Henüz genç yaştaki çocuklar ebeveynlerinin çok sayıda kişilik niteliklerini, kültürel ve ahlaki durumlarını taklit etme yoluyla öğrenirler ve kendilerine katarlar (Zel, 2001). Kişiliğin meydana gelmesinde çok sayıda nitelik, bilinmeksizin veya bilinerek aileden edinilmektedir. Kişilerin farklı kişilerden beklemekte olduğu davranışların niteliği, tatmin olma durumları, hislerini aktarma biçimleri ve duygusal

yöndeki çatışmaları çözümleme şekilleri, geleceğe yönelik planlarının ve farklı yönelimlerinin coşkunu ve özellikleri, suçluluk duygularının ve engellemelerin şiddeti benzeri nitelikler sıklıkla aile içerisindeki bağlantıların biçimlendirdiği kişilik öğeleri olmaktadır (Eroğlu, 1998). Ek olarak ebeveynlerle olan bağlantıların türü, düzeyi, yönü ve şiddeti de çeşitlilik teşkil edecek şekilde kişilik meydana gelmesi noktasında oldukça etkilidir. Değişkenlik gösteren aile içi dinamiklerin değerlendirilmesiyle sağlanan tanımlama durumlarında aile içi bağlantıların etkisinde ifade edilebilecek aile inşaları şu şekilde aktarılabilmektedir (Özdemir vd., 2012):

- Sevgi Gösterimi Yüksek Disiplin Davranışı Az Olan Aile,
- Sıkı Disiplinli Sevecen Aile,
- Baskıcı Sevgisiz Aile,
- Sevginin Sınırlı Yalandığı Disiplini Tutarsız Aile,
- Geleneksel Aile Yapısı
- Parçalanmış Aile,
- Duyguların Paylaşıldığı Demokratik Aile Yapısı

Çalışmalar neticesinde, çocukların psikolojisini kavrayabilen, demokratik, hoşgörülü, şefkatli, sabırlı aile zemininde büyüyen çocukların görece kişilikli, bahsi geçen özelliklerin bulunmadığı aile içerisinde büyüyen çocuklarınsa zayıf kişilikte büyüdükleri belirlenmiştir. Ek olarak kişinin çocukluk sürecinde aile içerisinde yetiştirilme şekliyle alakalı performansı arasında bağlantıları değerlendiren çalışma içerisinde, bahsi geçen iki aşamanın yakından alakalı şekilde bulunduğu belirlenmiştir. Aile bağlantısı yönünden doyumu bulunan kişilerin kişisel başarı ve sorumluluk değerlerinin yüksek şekilde bulunduğu belirlenmiştir (Yeşilyaprak, 1993).

Kişilik inşası noktasında aile etkeni içerisinde kardeşlik bağları da büyük ve önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu yönde, bugün daralma gösteren aile içi bağlarla alakalı şekilde bireylerin yükümlülük yönündeki hislerinin düşüş gösterdiği belirtilmektedir. Bu gibi zeminlerde kişiler, kolektif yaşam kurallarının yerine, bireysel tatminlerini öncelik olarak seçerek görece daha fazla ekonomik arayış içerisine girmektedirler. Bahsi geçen durumlarda net biçimde tek çocuğu olan ailelerde daha sık görülmektedir. Tek çocuk, ailede genel olarak büyüklerin tüm sevgi ve ilgisini yalnızca kendisinin üzerine almaktadır. Özellikle kendisini güvensiz şekilde bulunan bir aile ferdinin çocuğun üzerine fazla düşerek kendisini aşırıya kaçacak şekilde koruması, çocuk kapsamında başkasına bağımlılık ve kendisine güvensizlik geliştirmesi yönünde kişilik meydana getirebilmektedir. Kardeşi olmayan bir çocuk bazı zamanlar korunumuyla bazı zamanlardaysa bütün ilgilerin kendi üstünde toplanmasıyla güçlük

çekerek, paylaşma duygusunu öğrenmeksizin rakipsiz şekilde devamlılık gösteren bir yaşama alışkanlık göstermektedir. Bu gibi bir zeminde büyüyen çocuklar, sıklıkla kendi başlarına hayata tutunmayı başaramayan ve karşı karşıya kaldıkları sorunları kendi başlarına çözemeyen kişilikte olmaktadır (Koptagel, 1982; Akt., Eroğlu, 1998). Belirtildiği üzere, çocukların yetiştiği aile zemini her yönden kişiliğin meydana gelişinin özellikle ilk basamağında büyük etki göstermektedir. Bahsi geçen etki, sonrasında kişinin yetişkinlik sürecinde de eylemlerini biçimlendiren kişilik yapısında kendisini aktif olarak gösterebilmektedir. Sonrasında bahsi geçen görevi sosyal yapı dahilindeki etkenler ve sosyalleşme aşaması devralmaktadır.

2.3.4. Sosyal Yapı ve Sosyal Sınıf

Bahsi geçen etkenlere ek olarak kişinin çevresinde bulunan insanlar ve gruplar özellikle örgütsel yöndeki bağlantıları kişiliğin meydana gelmesi sürecinde büyük etkiler ortaya koymaktadırlar. Yaygın şekilde sosyalleşme örgütsel yöndeki aşamalar şeklinde adlandırılan aşama, annenin evladını kucağına aldığı süreçten başlangıç göstererek, farklı aile fertleriyle devamlılık gösterir. Bu yönde aile çevresi ve akraba çevresinden meydana gruplar yoluyla örgütsel bağlantının meydana gelmesi ilişkili görülmüştür. Sonrasında kişinin okula gitmesi, arkadaşlar edinmesi, evlenmesi ve çalıştığı ortamda arkadaşlarının meydana getirdiği gruplar içerisinde devam etmesi söz konusudur. Belli genetik yapılarla doğan kişi, sosyal yöndeki çevresiyle karşılıklı olarak sürekli etkileşimden meydana gelen “*sosyalleşme*” aşamasında, kendisine toplumda görev alma yönünde imkân sağlayacak birtakım beceriler, normlar, sosyal değerler, görüşler ve tutumlar meydana getirmektedir. İlk olarak sosyalleşmenin meydana geldiği en büyük zemin aile zemini olmaktadır ve bu zeminde kişiliğin temelleri meydana getirilmektedir. İkincil alan olarak sosyalleşmenin meydana geldiği alansa eğitim kurumlarıdır; ilk sosyalleşmeyle temelleri atılmış olan kişiliğin detaylarının belirlenerek kişiye beceri ve bilgiler edindirilmektedir. Üçüncül olarak sosyalleşme zemini şeklinde kabul edilebilecek mesleki sosyalleşme zeminiyse, gerek kişiliğin detaylarının çizilmesini okul kurumundan kendisine alarak devam ettirir gerekse uzun süreli şekilde etkiler neticesinde, kişilik niteliklerinde farklılaşmalara neden olabilmektedir (Tınar, 1999).

Kişilik olgusunun dahilinde oldukları sosyal yöndeki sınıflara göre, gelişim ve yetiştirme sürecinde bulunacakları sosyal grup ve alt kültürlerin durumu da farklılıklara neden olacaktır. Kişilerin sıklıkla, standart koşullarda, içerisinde bulundukları ilk sosyal şekilde bulunan grup kendi ailesi olmakla beraber, yaşamın görece ileri süreçleri

içerisinde farklı sosyal sınıfla etkileşim ve temas kurulması kaçınılmazdır. Bu yöndeki bilgiler ışığında okul ve sokak arkadaşlıkları, takım ve oyun arkadaşlıkları, çocukların büyüdüleri süreçteki çalışma arkadaşları ve mesleki arkadaşlıkları benzeri sosyal biçimdeki sınıfların meydana gelmesi, yüksek oranda sosyal grup etkeni içerisinde meydana gelmektedir. Kişilerin çok sayıda alan içerisindeki görev kapsamındaki eylemleri ve sosyalleşme yönündeki uğraşlarında buna benzer sınıflarda bulunmak büyük önem taşımaktadır. Bu durumda bireylerin kişiliğini kavrama noktasında, bireyin şimdi ve geçmişte bulunduğu sosyal sınıfların görünümünü kavramak büyük önem teşkil etmekte ve kişi yönünde bilgiler sağlamaktadır (Hellriegel vd., 1992'den akt. Eroğlu, 1998).

Kültürel yapı, genel biçimde, kişilik olgusunun genellenebilir niteliklerini gündeme getirmektedir. Fakat belli kültürel yapılar dahilinde çeşitli alt kültürlerin bulunmasına, farklı sosyal yöndeki grupların varlığına göre bahsi geçen alt kültürel niteliklerin de farklı kişilik türleri sağlayacağını kabul edilmesi gerekmektedir. Bu yönde kültürel yöndeki belirleyicilerinse, sosyal sınıf fikri bulunmaksızın genel eylem standartları yönünde bilgi sağladığını, sosyal grup belirleyicilerininse, özel eylem standartlarını gündeme getirdiğini, bireyi görece kişisel biçimde etkilediğinin söylenmesi mümkün olmaktadır. Kişinin kişiye özgü birtakım nitelikleri, ilişkili bulunduğu sosyal sınıf bilinmeksizin de öngörülebilmektedir. Buna rağmen kişinin birtakım nitelikleri, ancak ilişkili olduğu sosyal grubun bilinmesiyle anlam kazanabilmektedir. Bireyin dahil bulunduğu sosyal grup içerisindeki gelişimine doğrudan etki gösteren etkenleri kullanma imkânı veya kullanım miktarı kişilik değişkenleri yönünde büyük etki gösteren etkenlerden biridir. Kişinin dahil olduğu sosyal sınıflarla ilişki düzeyi de kişiliğin belirlenmesi yönünde etki gösteren özelliklerden biridir (Erdoğan, 1994).

2.3.5. Durumsal Faktörler

Durumsal etkenler, kişilerin farklı sebeplerle dahil olduğu ve etki gördüğü, zeminin nitelikleriyle alakalı koşullardır. Sosyalleşme aşaması, kişilik yönündeki durumsal etkiyle bağlantılıdır ve bu durumda sosyal öğrenmenin bakışını biçimlendirmektedir. Ailesel ve kültürel etkiler kişiliğin tarihsel yapısıyla bağlantılıdır. Ek olarak durumsal etkenler de bu yönde baskın görev almaktadır. Bu yönde örnek olarak, bugünün iş koşullarında zor ve uzun süreli işlerde görev almak, sürekli olarak artış gösteren bir uğraş verme gereksinimi meydana getirmekte, bu durumda çalışanların eylem ve kişilikleri yönünde net değişimler sağlamaktadır (Luthans, 1995). Değişkenlik

gösteren durumların koşullarına etki gösteren sayıca çok bileşenin bulunması, bağlantıların karmaşık yapıda bulunması ve bağlantılardan elde edilen sonuçların etkilerin çeşitliliğinin de dahil edilmesiyle, kişilik olgusunun gelişim hikayesi yalnızca insan eylemlerini öngörmek ve kontrol etmek adına yeterli değildir. Bahsi geçen tüm karmaşıklığa rağmen, durumsal koşulların kişilik gelişimi yönündeki etkilerinin öneminin büyük olduğunun belirtilmesinde fayda görülmektedir.

2.3.6. Coğrafi ve Fiziki Faktörler

Coğrafi çevre kapsamında yaşam sürülen alanın, doğanın ve iklimin fiziki koşullarının bireylerin kişilikleri yönünde net etkileri bulunmaktadır. Bireylerin kişiliklerinin meydana gelişinde etki gösteren farklı etkenler yönünde, özellikle toplum içerisinde bulunan kültür ve antropolojik yapısı yönünde coğrafyanın etkisi kabul edilmekte olan bir konudur. Bu yönde kıyı bölgelerde yaşam süren kişilerle, karasal alanlarda, ovalık alanlarda veya dağlık alanlarda, soğuk veya sıcak iklim bölgelerinde yaşam sürenlerin, coğrafi kapsamda meydana gelen değişkenliklerden kaynaklı kişilikleri üzerinde farklar bulunduğu belirlenmiştir (Zel, 2001). Bu yönde örnek verildiği durumda soğuk iklimde yaşam süren kişilerin donuk ve sert kişilikli, aksi şekilde kıyı bölgelerde ve sıcak iklimde yaşam süren kişilerin duygusal ve çabuk değişkenlik gösteren duygusal yönde eylemleri bulunmasıyla alakalı genel bir kabul bulunmaktadır (Koptagel, 1982). Toplumların yaşam sürmek adına yerleşmiş oldukları bölgelerin coğrafi konumu, arz ve enlem durumlarıyla rakımı görece dolaylı şekilde bulunsa da bireylerin kişilikleri yönünde etki göstermektedir. Ilıman iklimi bulunan ülkeler içerisinde mevsimler görece sık değişkenlik göstermektedir. Bu durumla ilişkili şekilde bireylerin gereksinimleri, rolleri ve eylemleri de çeşitlilik göstermektedir. Mevsimlerin sık değişimi, bireylerin karakteristik niteliklerinde ve eylemlerinde değişimlerine sebep olmaktadır. Sonuç olarak fiziki ve coğrafi alanlar toplum kültürüyle bireylerin kişilik niteliklerinde etki göstermektedir (Eroğlu, 1998).

2.3.7. Diğer Faktörler

Kişiliğin meydana gelmesi noktasında büyük etki gösteren etkenlerin haricinde, bilinmeyen ve bilinen, tespit edilebilen ve edilemeyen farklı etkenlerin, kişilik yönünde etkileri bulunmaktadır. Kişiliğin meydana gelmesi sürecinde yalnızca genetik, kültürel, coğrafi, ailevi ve yapısal faktörlerin etkileri bulunmamaktadır. Bahsi geçen etkenlerin haricinde kitle iletişim araçları, kardeşler ve akrabalar arasında doğum sırasının, yetişkinler sınıfının da etkileri bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarından aktif olarak

faydalanan ve faydalanmayan kişilerin kişilikleri arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Televizyon, gazete, dergi ve kitap benzeri kitle iletişim araçlarının genç ve çocukların eylem kalıpları edinmesi noktasında etkileri yoğun şekilde bulunmaktadır (Erdoğan, 1994; Güney, 2006). Bireylerin gelişim gösterme çağları sırasında çevresinde olan yetişkinler sınıfı da kişiliğin meydana gelmesi noktasında büyük etkiler gösteren bir kılavuz görevi görmektedir. Sosyal yaşam içerisinde kişiler birtakım planlarını belirleme noktasında yahut eylemlerini planlama noktasında çevresinde bulunan yetişkin kişilerde bazılarını kendisine model olarak seçmektedir. Alfred Adler'in bu kapsamdaki savunmasına göre, kişilerin aile içerisindeki doğum sırası da kişiliğin meydana gelmesi yönünde etki göstermektedir. Adler bu yönde meydana getirdiği çalışma sonucunda, doğum sırası, kişinin yetenek ve zekâ seviyesini doğrudan etkilemektedir. Adler'in doğum sırası teorisine göre, sıralamada ilk doğan çocuk görece yetenekli ve zeki olmakta, çevresiyle rahat iletişim kurmaktadır. Aile içerisindeki çocuk sayısının artış göstermesiyle birlikte, ilk çocukla son çocuk arasında bulunan zekâ seviyesi bağlantı kurma becerisi yönünden önemli farklar meydana gelmektedir (Güney, 2006). Kişinin uygulama bölgesiyle alakalı görevi veya rolleri kişilik yönünde etki göstermektedir. Bahsi geçen nitelik kişinin belli yaşlara ulaşp etkin biçimde rol üstlenmesi neticesinde gündeme gelmektedir (Aytaç, 2000). Kısaca kişiliğin meydana gelmesi, doğum esnasında edinilen genetik etkenlerin etkisiyle meydana gelen ve sonrasında kişinin dahil olduğu zemine bağlı etkenlerin de etkisiyle devamlı gelişim ve değişim gösteren bir süreci temsil etmektedir.

2.4. Kişilik Kuramları

2.4.1. Sigmund Freud'un Psikanalitik Kuramı

Psikolojinin tarihi dikkate alındığında en büyük etkiyi uyandıran teorisyenlerden biri şeklinde bulunan Freud'un psikoloji kapsamındaki algısı ve psikolojiyi genel olarak kavrama şekli bugün farklı teorisyenlerce tartışılmaya devam etmekte olmasına karşın, hem insanları kavramaya dair kişilik teorisi hem de psikoterapi kapsamındaki psikanaliz tekniği günümüzde geçerlik halini devam ettirmektedir. Freud'un kişiliğin açıklanması ve algılanmasına dair teorik yöndeki perspektifini üç temel kapsamında değerlendirmek mümkündür (Cüceloğlu, 1991):

- Topografik Kişilik Kuramı
- Yapısal Kişilik Kuramı
- İçgüdüsel Kişilik Kuramı

Topografik Kişilik Kuramı: Freud zihinsel kapsamdaki hayatı bilinç ve bilinçdışı olacak şekilde iki kısımda değerlendirmiştir. Bilinç dışı ifadesinde bilinç ve bilinçaltı olacak şekilde içerisinde iki kısımda değerlendirilmektedir. Bilinçdışı, kişinin farkındalığının temelindeki içgüdü veya dürtüyü içerisinde barındırmakta olmasına ek olarak kişinin tutumları, hisleri ve sözlerinin birçoğunu yönetmektedir. Bilinçdışı ise istendiği durumda bilinç kapsamında bulundurulamamaktadır. Bilinçaltının kendi içerisinde iki temel kaynağı bulunmaktadır. İlk kaynak bilinç, ikinci kaynak ise bilinçdışı olmaktadır. Bilinçaltı ifadesine göre bilinç durumuna yakındır ve devamlı bağlantı içerisindedir. Psikanalitik kuramda değişken şekilde ufak çaplı bir görevi bulunan bilinç ifadesi de farkındalık durumunun zihinsel ögeleri şeklinde ifade edilebilmektedir (Ayaz, Kıvanççı ve Safarov, 2019).

Yapısal Kişilik Kuramı: Bu yönde kişiliği meydana getiren id, ego ve süperego olmak üzere üç yapı devamlı etkileşim içerisindedir. Freud'un bu yöndeki savunmasına göre kişilerin yönelimleri ve sevgi yönündeki güdülerinin bir araya geldiği bölüm alt benlik anlamını taşıyan “*id*” ismi verilen bölümdür. Bireyin kendi halinde bulunduğu durumlarda, dış etken olmaksızın bütün güdülerini doyuma ulaştırabilecek tutumlar sergileyeceği savunulmaktadır. İd ifadesinin karşıtı olacak biçimde üst benlik anlamını taşıyan ifade “*süperego*” olmaktadır. Süperego ifadesi kişinin en kutsal fikirlerini, içerisinde yaşadığı ve sürekli ilişkide olduğu kültür zemininden sağladığı iyi özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Süperegoyla devamlı olarak zıtlık içerisinde bulunan id, kişinin neyi hedeflediğini ve istediğini ortaya koymaktadır. Süperego bu durumda toplum içerisinde kişinin neleri yapabileceğinin belirleyicisi konumunda bulunmaktadır. Kişi standart hayatında devamlı şekilde zihinsel yönde dengesizlik içerisinde kalamayacağından kaynaklı bu yönde bir dengeleyicinin bulunması gereksinimi meydana gelmektedir. Bu yönde Freud bahsi geçen dengeleyiciyi “*ego*” olarak isimlendirmiştir. Ego id kapsamında gerekli görülen ve istenen durumları süperego adına uygun şekle sokmak için çalışmaktadır (Özgülük ve Öztemür, 2017).

İçgüdüsel Kuram: İçsel enerji (Libido) ve içsel enerjinin gelişimlerini değerlendiren kurama “*İçgüdüsel Kuram*” ismi verilmektedir. Canlıların herhangi bir öğrenme ve öğretmen gerekmesizin birlikte ve devamlı şekilde bir hedef kapsamında tutum sergilemesine neden olan içsel dürtüye verilen isimdir ve birbirinin devamı niteliğinde bulunan beş süreçten meydana gelmektedir.

Oral Dönem (0-1,5 yaş): Bu yaş aralığında bulunan bebeklerin algıları ve gereksinimleri ağız bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bu süreç içerisinde meydana gelen saplantı durumları ilerleyen süreçlerde oral karakter ismi de verilen aç gözlülük, pasiflik

ve bağımlılık benzeri birtakım sendromların meydana gelmesine sebep olabilmektedir (Celiloğlu, 2022).

Anal Dönem (1,5-3 yaş): Bu yaş aralığında aile tarafından verilen tuvalet eğitimi kapsamında duyarlılık gösterilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen sürecin saplantıları neticesinde kişide düşünce bozuklukları, eşcinsellik, diğer insanlara acı çektirmek, cimrilik, inatçılık benzeri ruhsal bozulmalar meydana gelebilmektedir (Erguvan Eryılmaz ve Tosun, 2013).

Fallik Dönemi (3-6 yaş): Bu yaş aralığı süperego gelişimi adına son basamağı temsil etmektedir. Süperegonun yeterli gelişimi sağlayamadığı durumlarda, kişide standart olarak kabul edilen erkek ve kadın rollerinin reddi, otorite sorunu, cinsel rahatsızlıklar benzeri saplantılar meydana gelebilmektedir (Özşahin, 2019).

Gizlilik Dönemi (6-12 yaş): Bu yaş aralığında aktif olarak toplumsal ilişki ve bağlantılar meydana getirilmektedir. Cinsel yöndeki roller yerine oturur, kişi tarafından pekiştirilir (Sağlık, 2021).

Genital Dönem (12-14 yaş): Bu yaş aralığı sürecinde ergenler bir tarafta kadın veya erkeğin bedensel yöndeki niteliklerini edinirken bir taraftan da toplum tarafından kendisine verilen rolleri kabullenmekle görevlidir (Esencan ve Rathfisch, 2017).

2.4.2. Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı

Sinir sistemi kapsamındaki adaptasyon ve işleyiş yönünde hissettiği yoğun eğilim, Adler'in psikiyatri ve nöroloji alanına yönelmesine neden olmuştur. Adler, Freud'un 1901 yılı içerisinde ortaya koyduğu "*Rüyaların Yorumu*" yapıtında yöneltilen ağır eleştiriler karşısında yapıtın etkili bir savunmasını ortaya koymuştur. Daha sonra Viyana Psikanaliz Cemiyeti içerisinde Freud ve Adler beraber çalışmalar düzenlemişler fakat daha sonraki süreçlerde fikri yönden aykırılık barındırdığı cemiyetten uzaklaşmış ve 1913 yılı içerisinde "*Bireysel Psikoloji Derneği*" isminde bir dernek kurmuştur (Ferah, 2018).

Adler tarafından ortaya koyulan teori, birçok yönüyle sosyal psikolojik teori şeklinde bulunmaktadır ve kişiyi, grup içerisinde bulunan diğer kişilerle karşılıklı bağlantı içerisinde olan sosyal bir varlık şeklinde değerlendirmeye çalışmaktadır (Eker, 2012). Bahsi geçen kuram kişilerin eşitsizliği düşüncesini temel almaktadır. Adler kuramı içerisinde kişiliğin gelişim göstermesi ve davranış haline gelmesinde üstünlük, güçsüzlük ve yetersizlik hislerinin ve bu hislere bağlı meydana gelen karmaşanın büyük etkisi bulunmaktadır (Karabulut, 2023). Freud bireylerin kişiliklerini meydana getirme noktasında hiç tercih imkânlarının bulunmadığını veya çok az seçim şanslarının

bulunduğunu belirtmekteyken, Adler'in savunmasına göre, bireyler sıklıkla kim oldukları noktasında sorumludur.

Freud günümüzde meydana getirilen tutumlara geçmiş yaşantıların neden olduğu fikrini savunurken, Adler kişilerin gelecek kapsamındaki düşüncelerinin günümüz tutumlarını şekillendirdiği düşüncesini savunmaktadır. Adler, tutumların bilinç dışı unsurlarına yoğunlaşan Freud'un fikirlerine karşı çıkmış, psikolojik yönden sağlıklı şekilde bulunan kişilerin hangi tutumları hangi nedenlerle sergilediklerinin sıklıkla bilincinde olmadıklarını savunmaktadır. Freud'un savunmasına göre insan tutumu, doğuşu itibarıyla bulunana bazı biyolojik dürtülerin gereksinim ve isteklerine yönelik şekillenmektedir. Bunun yanında Adler'in savunmasına göre insanların tutumlarının nedeni, yoğun şekilde sosyal nedenler olmaktadır. Bu durumun nedeni insanın doğumu itibarıyla sosyal yapıda bulunan bir varlık olmasıdır.

Adler, bilince ek olarak bilinçaltına da önem yüklemektedir. Adler'in savunmasına göre bilinçaltı tümüyle ruhani yapılarının bir ürünüdür. İçsel dünyanın en güçlü ve önemli yapısını meydana getirmektedir. Kişinin hayat kapsamındaki düzen ve planlarını biçimlendiren öğeleri bilinçaltı kapsamında aramak gerekmektedir. Bilinç ifadesi bu yönde bilinçaltının yansıması şeklindedir (Karabulut, 2023). Adler'in kişilik ifadesinin anlaşılabilmesi yönünde destek sağlayacak en kapsamlı faydası noktasında; üstünlük çabası, bireyde kişiliğin gelişimi noktasında doğum sırasının ve aile etkisinin büyük çaplı önemleri verilebilmektedir.

Üstünlük Çabası: Adler, bütün insanların yaşama, aşağılık hissiyle başlamış olduklarını savunmaktadır. Oldukça çaresiz ve güçsüz şekilde bulunan çocukların hayatlarını sürdürebilmek adına kendisine oranla güçlü ve büyük yetişkin kişilere olan bağımlılığı, bu duruma örnek olarak verilmektedir. Aşağılık hissi, kişinin gerçeklerle uyumlu veya uyumsuz nedenlerle benliğini küçük ve yetersiz hissetmesidir. Adler'in savunmasına göre aşağılık hissi, kaynağı ve temeli ne olursa olsun evrensel ve doğal duygu olmaktadır (Selvi, 2018). Adler'in temel fikir olarak Freud'la ayrıştığı en net konu kendisinin üstünlük çabası kapsamında verdiği yoğun önem olmaktadır. Adler'in savunmasına göre üstünlük hissi kişinin sağlamayı hedeflediği temel gücü temsil etmektedir ve bahsi geçen his cinsel dürtülere oranla daha kuvvetli bir histir. Bahsi geçen his diğer insanların yanında, kişinin aşağılık veya üstün şekilde hissetmesine neden olmaktadır (Uygur, 2015).

Adler, dünya içerisinde tümüyle doyuma ulaşmış, eksik ve kusur bulundurmeyen insanların bulunamayacağını, aşağılık hissini tüm kıdem ve durumdaki insanda var olduğunu savunmaktadır (Selvi, 2018). Adler'in savunmasına göre eksiklik hissi

evrensel yapıdadır ve tüm insanlarda bulunmaktadır; sürekli ve değişmez biçimde kişinin ölümüne değin varlığını devam ettirmektedir. Bahsi geçen his aynı zamanda kişiyi güdüleyen ve kişiye motivasyon sağlayan gücü de temsil etmektedir ve kişinin harekete geçmesine neden olmaktadır (Yılmaz ve Turgut, 2016).

Kişilik Gelişiminde Ebeveyn Etkisi: Bu yönde Adler, çevrenin kişi kapsamında etkilerinin bulunduğunu savunmuş ve en kapsamlı çevre etkeni şeklinde aileyi değerlendirmiştir. Freud'a benzer şekilde Adler'de hayatın ilk yıllarının, yetişkinlik evresindeki kişiliğin meydana gelmesinde büyük önem teşkil ettiğini savunmuştur. Fakat Adler bahsi geçen süreç içerisinde ebeveynlerin etkilerine dikkat çekmiştir. Adler çocukların ilerleyen yaşları içerisinde kişilikleri yönünde sorunlar meydana gelmesine sebep olabilecek iki çeşit ebeveyn tutumu ortaya koymuştur. İlk olarak, çocuklarına olması gerekenden fazla özen göstererek çocuk kapsamında fazla koruma sağlayan ve bu yolla çocuğu şımartma riski bulunan ebeveyn tutumudur. Çocukların aşırı şımartılması, kendisinin bağımsızlığını engellemektedir, aşağılık yönündeki hislerini besleyebilmekte ve birtakım kişiliksel problemlerin kaynağını oluşturmaktadır. Anne babaların yaptığı ikincil ve büyük yanlışsa çocuğun aşırı ihmal edilmesidir. Çocukların büyüdüğü süreç içerisinde ebeveynlerinden yeterlik miktarda ilgi göremediği durumda çocuklar, şüpheli ve soğuk yapıları kişiler olmaktadır.

Doğum Sırası: Bu yönde Adler'in savunmasına göre kişinin doğum sırasının kişilik kapsamında büyük etkileri bulunmaktadır. Adler'in çalışmalarına göre, doğum sırası, kişinin yetenek ve zekâ düzeyine doğrudan etki göstermektedir. Bu durumda, ilk doğan çocuk diğer çocuklara oranla yetenekli ve zeki olmaktadır. Bu bağlamda ilk doğan çocuk diğerlerine oranla daha rahat ve kolay sosyal ilişkiler kurabilmektedir. Bu yönde meydana getirilen araştırmalarda, aile içerisinde bulunan çocuk sayısının artış göstermesiyle birlikte, ilk ve son çocuk arasında büyük çaplı zekâ seviyesi ve bağlantı kurma becerisinin bulunduğu belirlenmiştir.

2.4.3. Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Kuramı

Jung'un savunmasına göre kişiliklerin genetik sınırlarına önem verilmesinden kaynaklı meydana gelen kuram farklı psikoanalitik kuramlardan ayrıdır. Jung'un savunmasına göre, kişinin tutumları, kişiselliğe ve genetiğe ek olarak, ideal ve hedefleri tarafınca biçimlendirilmektedir. Jung'un savunmasına göre kişilik ifadesi birbiriyle bağlantılı şekilde varlık gösteren birtakım sistemlerden meydana gelmektedir (Yılmaz, 2018). Jung, zihinsel yöndeki uygulamalardan ve zihinden bahsederken bu ifadeleri kullanmak yerine ruhsal ve ruh ifadelerini kullanmayı tercih etmiştir. Temelde zihinsel

ve zihin kelimeleri bilinçle alakalı kavramlardır. Ek olarak ruhsal ve ruh ifadeleri gerek bilinçdışı gerekse bilinci içerisinde barındırmaktadır (Kavut, 2020).

Jung kişilerde bulunan ruhun iki kısımdan meydana geldiğini belirtmektedir. Bahsi geçen iki kısım bilinçaltı ve bilinç şeklinde ifade edilmektedir. Bilinçdışı kendi içerisinde iki bölüme ayrılarak, kolektif bilinçdışı ve kişisel bilinçdışı şeklinde isimlendirilmiştir. Kişisel bilinçdışı durum tüm insanlarda farklı şekillerde gündeme gelirken kolektif bilinçdışı, kişileri ortak merkezlerde bir araya getiren ruhsal yapının temelini meydana getirmektedir. Jung, arketipleri, kolektif bilinçdışını meydana getiren esas unsurlar şeklinde ifade etmektedir ve kişinin fizyolojik yapıda ne şekilde geliyorsa ruhsal yapıda da belirli yönde gelişim imkânlarını içerisinde barındırdığını belirtmektedir (Gülcan, 2020).

Jung, çağrışım testlerinden faydalanarak kişilik kapsamında varlık gösteren ve kişiliği şekillendiren karmaşaları gündeme getirmeyi hedeflemiş, dışa dönük ve içe dönük davranış şekillerinin yanında doyum, sevgi, duygu ve düşünmeden meydana gelen fonksiyonel şekilleri de ifade etmiştir (Yılmaz, 2018). Jung, dışadönük ve içedönük ifadelerine yoğun şekilde eğilim göstermektedir. İçe dönük bireylerin fikirleri ve ilgi alanları iç dünyasına yöneliktir ve farklı kişilerle birliktelik miktarları düşük seviyededir. Dışa dönük bireylerse devamlı farklı kişilerle beraber olmaya yönelik tutumlar içerisinde bulundukları ve yalnız kalma fikrinden uzaklaşmaya eğilimli olmaktadır. Kişilerin etkin şekilde hayatlarını devam ettirebilmeleri adına bahsi geçen iki yönlü denge kapsamında bulunmalarını gerekli görmüştür. Jung'un savunmasına göre kişilik yönünde meydana gelen problemler, dışadönüklük ve içedönüklük arasında bulunan dengesizlik noktasında meydana gelmektedir (Gülcan, 2020).

Jung, dışadönük ve içedönük ifadelerini ilk kullanan kişiler arasında bulunmaktadır. Jung'un savunmasına göre, kişilik kapsamında bulunan ve büyük etkileri bulunan parçaları Freud'un öncesinde belirttiği üzere benlik ve bilinçdışı olmaktadır. Fakat o, türlerin niteliklerini barındıran ve insanlık tarihini içerisinde barındıran gen ve kalıtımla kuşaklarca süregelen genetik tutumlarla ilgilidir (Aslan, 2016). Jung insanların fikirlerini ve fantezilerini kendilerinden bağımsız biçimde meydana gelen ve kendi hedeflerini barındıran kompleksler tarafından eyleme geçirilen durumlar şeklinde kabul etmektedir. Jung'un bilimsel psikoloji kapsamındaki faydaları görece dolaylı kapsamda meydana gelmiştir. Kendisini gerçekleştirme, dışadönüklük, içedönüklük, kompleks benzeri ifadeleri modern psikolojiye dahil etmiştir.

2.4.4. Karen Horney'in Psikanalitik Sosyal Teorisi

Horney, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine ve gelişimlerine dikkat çeken optimistik yapıdaki düşünceyi benimsemiştir. Erken çocukluk süreci kapsamında çalışmalarını yoğunlaştırmıştır (Ayaz, Kıvanççı ve Safarov, 2019). Horney, ortaya koyduğu kuram kapsamında öncelik olarak Freud'un kişilerin tutumlarının fizyolojik ve iç durumlardan meydana geldiği düşüncesine karşı çıkmış ve tutumların biyolojik yöndeki belirleyicilerini göz ardı etmiştir (Kılıç, 2019). Freud tarafından ego şeklinde isimlendirilen kişilik alanının bulunduğunu sadece nevrotik bireyler adına onaylamaktadır. Horney'in savunmasına göre ego, nevrotik bireylerde görülmekte olan *"kişilik fonksiyonlarının bölümleşmesi"* durumunun alanlarından biridir. Bu durumun nedeni nevrotik bireyler diğerleriyle ilişkisi bulunmayan, fakat düzenin içerisinde bulunmak adına uğraş veren kişilik alanları birliğidir (Yıldız, 2020).

Horney, farklı kültürel ve toplumsal doktrinlerde bulunduğu üzere, tutum ve kişiliğin meydana gelmesinde kişinin içerisinde bulunduğu çevreye ve bahsi geçen çevreyi meydana getiren kültüre yoğun ilgi göstermekte ve öncelik atfetmektedir (Gündoğdu, 2016). Horney'in savunmasına göre kişinin hayatında iki merkezi yönelim, kişiliği yönetmektedir. Bahsi geçen yönelimler doyum ve emniyet hissidir. Kişi, doyumuna ulaşmak ve güvenliğini sağlamak adına cinsellik, para, giyecek ve yiyecek benzeri çok sayıda gereksiniminden vazgeçebilmektedir. Kişinin temel hedefi, güvenlik içerisinde hayat sürmek ve muhtemel tehlikelerden uzak durmaktır. Güvenlik ve korku aynı merkezi gereksinimin iki bölümünü meydana getirmektedir. Kişi sürekli olarak güvenlik arayışı içerisinde ve aktif olarak korkudan uzak durma yönelimindedir. Horney'in savunmasına göre tutumlar, kişinin çevresiyle kurduğu bağlantıları yönünde meydana getirdiği tepkilerin bir araya gelmiş örüntüler haline evrilmesiyle meydana gelmektedir (Kavut, 2018).

Horney meydana getirdiği araştırmaları içerisinde Freud'un kadın psikolojisini ortaya koyan etkenin erkeklerin üreme organlarına imrenmesi şeklinde bulunan düşüncesini reddetmektedir. Freud, kadınlık görevleriyle alakalı çalışmaların ve kadınların ayırıcı niteliklerinin temelini, kıskançlık hissi şeklinde ifade etmektedir. Horney, kadın psikolojisinin merkezinde güvensizlik hissinin bulunduğunu ve kadınların sevgiye ve erkeklerden korunmaya ihtiyacı olduğu kabullenmiş ancak bu durumların cinsel organlarının anatomisiyle alakası bulunmadığını öne sürmüştür. Kadınların da erkeklere benzer şekilde cinsel nitelikler ve fonksiyonlar kapsamında toplumsal yöndeki kurumlardan etki görmüş şekilde bulunduklarını ve kültürün kadınlık

ve erkeklik hususundaki takdirlerin kadın psikolojisini yoğun şekilde etkisi altına aldığını savunmuştur (Yemez, 2021).

2.4.5. Harry Stack Sullivan'ın Kişiler Arası İlişkiler Kuramı

Harry Stack Sullivan Kişilerarası İlişkiler Kuramının geliştiricisidir. Teorinin savunmasına göre kişilik, hayatı birbiriyle özdeşiren bireylerarası bağlantıların meydana getirdiği ve kalıcı şekilde bulunan sistemdir. Kişileri bir yönde güdüleme gücü bireyler arasında kurulan güvenin sağlanması ihtiyacından meydana gelmektedir. Kişiliğin meydana gelmesi noktasında en büyük etken farklı insanlarla kurulan bağlantılardır. Kişinin kendisi doğduğu an itibarıyla ölümüne değin farklı kişilerle bağlantı kurmaktadır ve bahsi geçen bağlantılar bireyin kişiliğini oluşturmaktadır. Kişi, bahsi geçen bağlantılar esnasında, endişe veya güvenlik duygusu geliştirmektedir. Önceki süreçlerde geliştirilen endişe veya güvenlik duygusu sonraki süreçlere de etki göstermektedir (Kandemir, 2019).

Kişilik gelişimi kapsamında yedi basamak ortaya koyan Sullivan bahsi geçen basamakları sırasıyla;

- Bebeklik
- Çocukluk
- Gençlik
- Ön ergenlik
- Erken ergenlik
- Geç ergenlik
- Yetişkinlik şeklinde ifade etmiştir.

Sullivan, yetişkin bireylerin gelişimi noktasında erken çocukluk sürecindeki tecrübelerin önemini dile getirmiştir. Sullivan'ın gelişim teorisinin esas niteliği, yedi basamaktan üçünü meydana getiren ergenlik sürecine verdiği önemi temsil etmektedir. Ön ergenlik ve sonrasındaki yıllar içerisinde meydana gelen durumlar, yetişkinlik sürecinde tatmin edici yönde bağlantılar kurulabilmesi adına büyük önem teşkil etmektedir. Yetişkinlik sürecinde bulunan hastaları takip eden Sullivan, bahsi geçen bireylerin rahatsızlıklarının birçoğunun, ergenlik sürecinde tatmin edici bağlantılar meydana getirememelerinden dolayı meydana geldiğini aktarmıştır (Daşci, 2015). Kişiliğin değerlendirilmesi noktasında bireyler arasında varlık gösteren bağlantılara yoğunlaşarak çok sayıda teori içerisinde bulunan boşluğu gideren Sullivan, kişiliğin gelişimi kapsamında ortaya koyduğu kapsamlı gelişim süreçleriyle alana büyük çaplı faydalar sağlamıştır.

2.4.6. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Bu yaklaşımın temsilcileri içerisinde Raymond Cattell, William McDougall, Henry S. Odbert, Gordon Allport isimlerinin olduğu, kişileri diğerlerinden ayıran temel etkenleri merkez alan perspektif olmaktadır. Özellikle tutumu teorisyenlerinin tümünün ortak olarak kesiştiği kişilik niteliklerinin bireylerin kişiliğini meydana getiren esas temel olduğu konusudur. Özellikler tutumunu kabul eden teorisyenlerden McCrae ve Costa tarafınca kişiliğin 5 etkenden meydana geldiği savunulmuştur (Çiçek ve Aslan, 2020).

Kişinin sosyal tarafına yoğunlaşan daha önceki kuramcılarının teorilerinin aksi olacak biçimde; özellik kuramı içerisinde bireyin farklı etkiler karşısında sergilediği tutumlar değerlendirilerek farklı perspektifler sağlanmıştır. Özellik kuramı, toplumsal yöndeki kişilik temelinde yoğunlaşmaktadır, kişilik gelişiminden ziyade kişiliğin ifade edilmesi ve tutumların meydana gelmeden öncesinde bilinmesiyle ilgilenmektedir. Kişilik ifade etme ve çözümleme hedefiyle geliştirilmiş olan “*Ayırıcı Özellik Kuramı*” durum teorileri şeklinde de ifade edilebilmektedir (Çiçek ve Aslan, 2020).

Kişiliğin doğru şekilde tespit edilebilmesi, hedefe uygun niteliğin belirlenebilmesiyle mümkündür. Kişiliğin karakteristik nitelikleri, kültür, duygusal denge, sorumluluk, sosyallik, uyusabilme, saldırganlık, içe dönüklük ve dışa dönüklük benzeri niteliklerle kavram haline getirilmektedir. Özellik teorisi, kişilerin farklı nitelikler kapsamında diğerlerinden farklı şekilde bulunduğu olgusunu temel almaktadır. Ayırıcı nitelik, kişileri birbirinden ayıran, belirgin ve kalıcı şekilde bulunan nitelikler olmaktadır (Bahçekapılı ve Karaman, 2015).

Özellikler perspektifi yönünde, kişiler belli tutumları sergileme yönelimi gösteren nitelikleri barındırmaktadırlar. Bu tutum yönelimlerinin güçlü şekilde bulunması, bahsi geçen kişilik özelliği kapsamında baskın şekilde bulunduğu anlamını taşımaktadır. Özellik yaklaşımı kapsamında, kişiliğin niteliklerinin bilinmesi halinde kişilik doğruca bilinmiş olmaktadır. Kişiliğin niteliklerinin birbirine zıt şekilde belirtilmesi mümkündür. Tutumların bahsi geçen betimleyici sıfatlar arasında bulunan bağlantı yönünde tespit edilmektedir. Tüm nitelikler, verilen sıfatlarla ilişkili şekilde bulunduğundan nesnel yapıdaki olgular araştırmacının belirlediği sıfatlarla kısıtlanmıştır (Çiçek ve Aslan, 2020).

Kişilerin tanımlanması gerekli görüldüğü durumlarda genel olarak cana yakın veya ifadeler kullanım görmektedir. Nitelikler, bireylerarası farkları belirgin hale getirmek adına faydalanan sözcüklerdir. Nitelikler perspektifi, benzer zeminlerde farklı tutumlar ortaya koyan bireylerin durumlarını, bireylerin barındırdığı niteliklerin

farkındalıklarına bağlı bulunmaktadır. Bahsi geçen etkenler, sorumluluk, uzlaşmacılık, açıklık, dışadönüklük ve duygusal denge şeklinde isimlendirilmektedir. Ayırıcı özellikler teorisi, kişilik teorilerinin ilkelerini temel hipotezlerden akılcı olma, heteroostasis, proaktivite niteliklerini belirli biçimde barındırırken orta seviyede bilinebilir ve bütüncü bir yaklaşım tutum olmaktadır (Dal ve Eroğlu, 2015).

2.4.7. Biyolojik Yaklaşım

Hans Eysenck tarafından meydana getirilen Biyolojik tutum modern kişilik teorilerinin birçoğunun karmaşık, ölçülmez ve anlaşılmaz ifadelerle dolu şekilde bulunduğunu aktarmıştır. Eysenck'in savunmasına göre oldukça önemli şekilde bulunan az miktarda ancak net, açık ve özenli şekilde ortaya koyulmuş tarafların gündeme getirilmesidir. Eysenck kişilik ifadesi yönünde *“Kişilik bireyin gizli veya gerçek tutumlarının bütününi içerisinde barındırmaktadır. Bunlar gerek çevre gerekse kalıtım etkenlerinden meydana gelip karşılıklı etkileşim neticesinde biçimlenmektedir”* biçiminde ifade edilmiştir (Akkuş, Akdoğan ve Akyol, 2019).

Eysenck bu yönde Catell'e benzer şekilde psikolojinin hedefinin tutumu öngörmek şeklinde bulunduğunu ve kişinin değerlendirilmesi noktasında etken analizlerinden faydalanılmasının gerekliliğini desteklemiştir. Eysenck, bireylerin kişiliklerini değerlendirmek ve tespit etmek adına karmaşık psikometrik yöntemlerin gerekli şekilde bulunduğunu ancak bunların tek başına yetersiz olacağını düşünmüş ve biyolojik temelleri belirlenmedikçe etken analizi yöntemiyle sağlanan kişiliklerin anlamsız şekilde bulunacağını ve kısır özellikte bulunacağını savunmaktadır (Bilge ve Sertel, 2018).

Eysenck, kişiliği ifade etmeden veya ölçümlerini yapmadan, kişiliği belirleyen modelin ve bahsi geçen modelin çeşitli yönlerini gündeme getiren birtakım ifadelerin varlık göstermesi gerektiğini belirtmiştir (Doğan, Kürüm ve Kazak, 2017). Eysenck kişilik kapsamında bulunan değişkenleri belirleme kapsamında bulunan dengeli-dengesiz, dışa dönük-içe dönük şeklinde temel özellikler belirlemiştir. Eysenck sonrasında bahsi geçen temellere psikolojik yönde normal ve anormal şekilde farklı boyutlarla bağlantılı üçüncü boyutu dahil etmiştir (Merdan, 2021).

Dışa dönüklük, dürtüsellik ve sosyalliği gösterirken, bu yöndeki puanları yüksek şekilde bulunan kişiler, kişilerarası iletişimi yüksek seviyede bulunan, diğer insanlarla birlikte bulunmayı tercih eden, girişken yapıdaki kişiler şeklinde ifade edilmiştir. Nörotisizm'in duygusal yöndeki tutarlılık veya tepkiselliği gösterir yapıda bulunduğu ve bu yönde puanı yüksek şekilde bulunan kişilerin endişeli, öz güven seviyesi düşük,

duygusal, çekingen, gergin, depresif şekilde bulunabilecekleri savunulmuştur. Psikotizizm yönüyle farklı insanlara yönelik duyarsızlık, suçluluk, empati yoksunluğu, güvensizlik, duygusuzluk benzeri kişilik özelliklerini belirtmektedir. Eysenck tarafından ifade edilen ayırıcı kişilik niteliklerinin belli tutum ve hislerle bağlantılı şekilde bulunduğu belirlenmiştir.

2.4.8. İnsancıl Yaklaşım

İnsancıl yaklaşım teorisi ilkin Carl Rogers tarafınca kullanım görmüştür. Bahsi geçen yaklaşım kapsamında kişiliğin yapısal unsurlarından faza geliştirilebilirlik ve değiştirilebilirlik özelliklerine yoğunlaşmıştır. Kendisini gerçekleştirme, kişisel gelişim, anlam, yaratıcılık, sevgi benzeri bilimsel kapsamda üzerinde yoğunluk kurulmamış olguları içerisinde barındırmaktadır. Her insan kendi hayatında karşılaştığı durumlarla diğer insanlardan ayrılmaktadır. Farklı bir ifade ile, her insanın hayatında karşılaştığı durum farklıdır, bu farklılık da kişiler arasında değişkenliklere sebep olmaktadır. Durumlar karşısındaki tepkileri ve kendine özgülüğüyle değişkenlik göstermektedir. İnsancıl tutumsa uygun şartlar içerisinde kişinin genel yönelimi yapıcı, yardımsever ve dost yapıda bulunmaktadır. Yıkıcılık ve saldırganlık bireyin temel niteliklerinin önlenmesi ve saptırılmış olması neticesinde gündeme gelmektedir. Bilginin yeterli seviyede bulunmaması, toplumsal ve ekonomik yöndeki eksiklikler ve başa çıkmak durumunda kaldığı güçlükler karşısında kişinin genel olarak mantıklı şekilde tutum sergileme yönelimi ortaya koyan varlık şeklinde bulunduğu belirlenmiştir.

İnsancı yaklaşım anormal yapıdaki tutumların belirleyicisi şeklindeki yanılgı içeren savunma ve öğrenme mekanizmalarına yoğunluk vermektedir bahsi geçen etkenlerin kişisel yöndeki gelişmeleri önleyici etkilerinin bulunduğu inancı mevcuttur. Mantıkdışı savunma aşamalarının kişinin güvenliliğine dair tehdit meydana getirici olaylar neticesinde meydana geldiği yönünde psikanalitik teoriyle fikir birliği içerisinde. Bu yöndeki savunma aşamasıyla süreç içerisinde, olgularla kişinin hayatı arasında uyumsuzluklar meydana getirir ve kişinin uyumsuz tutumlara sergilemesine neden olmaktadır (Dinçer, 2019).

İnsancıl perspektifin diğer temsilcilerinden Abraham Maslow da Rogers'ın ortaya koyduğu psikolojinin bireye dayalı doğasıyla alakalı iyimser yönde perspektifin geliştirilmesinin gerekliliğini desteklemiştir. Freud'un bakış açısının psikolojinin hastalıklı yanına saplı kaldığını aktarmış ve psikoloji kapsamında bulunan sağlıklı yönün değerlendirilmesinin gerekliliğini belirtmiştir (Çiftçioğlu, Polat ve Eren, 2016). Maslow'un ortaya koyduğu teorisinde benlik bilinci önemli bir alanda bulunmaktadır.

Teori kapsamında güdüler aşamalı şekilde bulunmaktadır. Kişiler alt aşamada bulunan gereksinimleri karşılamalarının ardından üst basamakta bulunan gereksinimleri karşılamak adına tutum sergilemektedirler. Kendisini gerçekleştirme birçok insan adına anlık yapıdaki bir yaşantıyı temsil etmektedir. İnsanlardan bazıları uzun süreler boyunca bahsi geçen anları deneyimleyebilmektedirler. Maslow, kişilerin belli aşamalardaki gereksinimlerini gidermeleriyle birlikte, bünyelerinde hiyerarşi meydana getiren “*üst gereksinimleri*” giderme uğraşlarına yöneldiklerini ve insanların kişilik gelişimlerinin, bahsi geçen an adına baskın şekilde bulunan gereksinim aşamasının niteliği tarafınca ortaya konduğunu savunmuştur.

Maslow tarafınca belirtilen kişilik sınıfları kendi içerisinde bir dizimin meydana getirmektedir ve tüm gereksinim sınıflarına bir kişilik gelişim seviyesi karşılık gelmektedir. Kişinin bir sınıflandırma içerisindeki gereksinimleri tümüyle gidermeksizin üst aşamadaki gereksinim sınıfına ve bu şekilde kişilik gelişim seviyesine geçişi mümkün olmamaktadır (Kula ve Çakar, 2015). Maslow, Freud tarafınca insan doğasına yönelik sıkıcı ve karamsar düşüncelerinin aksine neşeli ve iyimser yönde bir düzenleme yapmaya çaba göstermiştir. Maslow bilinçaltı kapsamındaki dürtülerin bulunduğunu doğrulamaktadır, ancak bu yöndeki ilgisini kişiliğin bilinçli yönlerine yöneltmiştir.

2.4.9. Davranışsal ve Sosyal Öğrenme Yaklaşımı

20.yy’ın ilk dönemlerinde psikanalitik teori modern psikolojik fikirlere yoğun etki gösterirken, davranışçı psikoloji isminde zıt bir perspektif de güncel bir akım olarak belirgin hale gelmiştir. Davranışçı yöndeki psikologlar, bireysel hayatın psikanalitik teorinin geçerli tekniklerden yoksun şekilde bulunmasından kaynaklı psikanalitik teknikle değerlendirilmemesinin gerekliliği ortaya atılmıştır. Bu yönde düşünen psikologların savunmasına göre kişiler tutumlarının bilimsel kuralları yalnızca “*doğrudan değerlendirilebilen*” tutumların değerlendirilmesiyle belirgin hale gelebilmektedir (Bahar, 2019). Davranışçı kişilik teorisi, süreç içerisinde yavaş fakat tutarlı biçimde gelişim sergilemiştir. İlk dönem davranışçı yönde düşünen psikologlar ifadelerini gözlemlenebilir tutumlarla kısıtlanmıştır. Çok sayıda perspektif, kişiliği kavramak adına, karmaşık yapıda bulunan insan tutumlarını merkez alırken, davranışçı perspektifte bulunanlar öncelik olarak görece basit şekilde görülen hayvan tutumlarını değerlendirmişlerdir. Hayvan tutumlarının özellikle çevre tarafınca şartlanmasından hareketle, kişinin tümüyle çevre tarafınca yönetildiği düşüncesini savunmuşlardır (Özdel, 2015).

Davranışçı perspektifte kişilik ifadesi, farklı öğrenilmiş tutumlara benzer şekilde model alma, klasik ve edimsel şartlanmanın neticesi şeklinde kabul edilmektedir. Zihinsel ve bedensel nitelikleri imkân verdiği ölçüde kişi herhangi bir zeminde çok sayıda tutum ortaya koyabilme yeteneği göstermektedir. Ancak içerisinde olunan duruma uyumlu tutumlar, alınan modeller, ceza ve ödüllerden kaynaklı olarak sınırlandırılmaktadır (Bayrakçı, 2007).

2.4.10. John B. Watson'ın Klasik Koşullanma Yaklaşımı

John B Watson, klasik şartlanma kapsamında araştırmalar meydana getirmiştir. Watson insanların kişiliklerini ve davranış şekillerini öğrenmeyle sağladıklarını ve bu yolla biçimlendirdiklerini savunmuştur. Zihinsel ve fiziksel bir engel ve rahatsızlığı bulunmayan ve yeni doğan bebeklerin gelecekte meydana gelecek tecrübeleri ve yetiştirilme şekilleri neticesinde doktorluk veya avukatlık gibi mesleklere yönelebilmesinin mümkün olduğu bu şekilde katil veya hırsız da olabileceklerini savunmuştur (Arıkan, 2006). Watson'un savunmasına göre kişilik, insanların alışkanlıklarının son ürünü şeklinde bulunmaktadır. Farklı bir aktarımla, hayatı süresince belli uyarıcılara bir miktar öngörülebilir biçimde tepki göstermeye koşullanmaktadır. Geçmiş süreçte meydana gelen tecrübeler, uyarıcılar karşısında verilen tepkilerin niteliklerini de şekillendirmektedir, bundan kaynaklı yetişkin bireylerin kişiliklerinin bir diğerinden farklı yapıda bulunmasıdır. Watson'un savunmasına göre genetik ve içgüdülerle sağlanan beceriler varlık göstermemektedir (Burger, 2006).

2.4.11. B. Frederick Skinner'ın Koşullu Şartlanma Yaklaşımı

Watson tarafından ortaya konulan konular B.F. Skinner tarafınca geliştirilerek sürdürülmüştür. Skinner, kendisinin davranışçılık düşüncesini radikal davranışçılık şeklinde ifade etmiş ve Watson'un aktardıklarını geliştirmiştir. İçsel yöndeki tecrübelerin ve düşüncelerin bulunduğunu kabullenen Skinner, kişinin tutumlarının içsel yöndeki sebeplerini tespit edebileceğini ortaya koymuştur (Elden, 2003). Edimsel şartlanma ifadesinin insan tutumlarının tüm taraflarına uygulanabilirliğinin tarihini gösterdiğini ortaya koymaktadır (Demirci, 2010). Edimsel şartlanmanın kişiliği meydana getiren temel etkenlerden biri şeklinde bulunduğunu savunan Skinner, kişiliği çevresel koşullar tarafından belirlenen öğrenilmiş yapıdaki tutumların birikimi şeklinde kabul etmektedir.

Çocuklar kapsamında araştırmalar yapan Skinner, kişiliğini ve hayatını çevresel durumların kontrolünde bulunan çocukların, çevrenin işlevsel şekilde bulunduğunu, kişiliklerin gelişimi kapsamında ceza ve ödülün oldukça önemli bir rolünün bulunduğunu savunmuştur (Sağlam, 2009). Radikal davranışçı tutumundan kaynaklı Skinner, teorisi içerisinde soyut yapısal ifadelerle yer vermemiştir. Skinner'ın savunmasına göre kişilik kapsamında görece durağan ve devamlı şekilde bulunan şeylerin, sürekli olarak pekiştirilmesinden kaynaklı sık hale gelmiş olan güncel alışkanlıklar şeklinde bulunduğunu savunmuştur. Bu durumdan kaynaklı Skinner, kişiliğin yapısı kapsamında spekülasyonlar sunmaktansa bahsi geçen tutumların ne şekilde kazanıldığı kapsamında yoğunlaşmaya yönelmiştir (Demirci, 2010).

2.4.12. Jullian Rotter'ın Sosyal Öğrenme Kuramı

Jullian Rotter davranışçı perspektifi yararlı fakat geleneksel davranışçı perspektifin yetersiz şekilde bulunduğunu aktarana kişilik psikologları arasında bulunmaktadır. Rotter insanların tutumlarının sebeplerini ilkel yapıda bulunan hayvanlarınkine oranla karmaşık yapıda bulunduğunu savunmaktadır. İnsanların belli zeminlerde ne şekilde tepkiler vereceklerini belirlemek adına algılar, değer ve beklentiler benzeri ifadelerin dikkate alınması gerekmektedir (Sari, 2014). Kişi, sosyal yöndeki gelişim aşamasında, çocukluk süreci itibarıyla tutumların hangi problemleri meydana getirebileceği ve elde edilen hangi sonuçların kendisi haricinde nedenlerden meydana geldiği hususunda tutarlı beklentiler meydana getirmektedir. J. B. Rotter bahsi geçen beklentileri, dıştan veya içten kontrol kaynaklarına olan inanç şeklinde ifade etmiştir ve kişinin hayatındaki olumsuz veya olumlu neticeleri ortaya koyan kuvvetlerin yoğunlaştığı bölümlere “*denetim odağı*” ismini vermiştir. Bu sayede kişiler, tutumlarının neticelerine dair beklentilerini iki yönelimden biriyle ilişkili şekilde genel hale getirmektedirler. Bahsi geçen yönelimlerden biri; ceza ve ödüllerin yüksek oranda kişinin kendi eseri şeklinde bulunduğu, bu durumların gündeme gelmesinde de kendi tutumlarının etkinlik gösterdiği yönündeki inançtır. Rotter, bahsi geçen durumları, “*içten kontrol*” şeklinde değerlendirmiştir. Diğer durumsa ceza ve ödüllerin kişinin kendisinin haricindeki farklı kuvvetler tarafından yönlendirildiği ve bundan dolayı cezadan kaçma ve ödüle varma kapsamındaki bireysel uğraşlarının etkin şekilde bulunamayacağı yönündeki genel beklenti olmaktadır. Rotter'ın bu yöndeki savunmasına göre “*dıştan kontrol*” barındırmayı belirtmektedir (Orhan ve Dağcı, 2015). Rotter'a göre inançlar sistemi, kişilik ölçümü yönündeki özel bir yapı ve kişiliğin meydana getiricisi şeklinde kabul etmiştir (Özdel, 2015).

2.5. Kişilik Tipolojileri

Kişilik hususunda yoğunlaşan araştırmacı ve kuramcılarının birçoğunun hedefi, kişilerin belirli niteliklerini belirlemek ve bu niteliklerine uyumlu bulunacak biçimde de kişileri özel sınırlar içerisinde sınıflamaktır. Fakat bahsi geçen sınıflama yalnızca kuramsaldır. Kişilerin tutumlarını açıklama ve kavrama noktasında bilimcilere değerlendirme yapma imkânı vermesi kapsamında kişilik kalıpları meydana getirilmeye çabalanmıştır. Tümüyle dışa dönük veya içe dönük kişiler bulma ihtimali düşük seviyededir. Bu durumun nedeni gerçekte kişinin hangi kişilik sınırlarında bulunduğunu ortaya koymak, zaman içerisinde değişim ortaya koyacağından, zor olmaktadır (Sarioğlu Uğur, 2016).

Kant (1724-1804) ve Hippocrates (M.Ö. 460-377) bedensel yöndeki yapıları da hesaba katan kişilik tiplerini dört sınıfta değerlendirmiştir;

- Kanlı, canlı, neşeli insanlar hafif kanlı mizacı,
- İlke ve kurallara bağlı ve yavaş hareket edenlerden oluşan ağırkanlı mizacı,
- Kaygılı, derin ve duygusal insanlar kara sevdalı mizacı,
- Hızlı sinirlenen, saldırgan ve sert insanlarsa sinirli mizacı oluşturmaktadırlar.

Ernst Kretschmer tarafından yirminci yüzyılda meydana getirdiği kişilik türü sınıflandırması kapsamındaysa, üç tipten söz edilmesi mümkün olmaktadır:

- Boyu uzun, gelişmiş kasları bulunan lider olma yönelimi güçlü şekilde bulunan kişiler atletik tipi oluşturmaktadır,
- İnce ve uzun yapılı, kindar, alıngan, inatçı ve soğukkanlı kişiler astenik tipi oluşturmaktadır,
- İyimser, açık kalpli, dış dünyaya açık, yumuşak kaslı, şişman, orta boylu olan kişiler piknik tipi meydana getirmektedir (Hazar, 2006).

1960 yıllarının sonlanmasına yakın Rosenman ve Freidman stres ifadesiyle bağlantı sağlanarak meydana getirilen “A ve B tipi” kişilik şekillerinin bir işlevinin, bireylerin içsel yöndeki tecrübelerini ve denetlenebilen tutumlarını özetlemek, sınıflamak ve tanımlamak şeklinde belirtmektedirler (Kaplan, 2008, 52). Kişilik nitelikleri ve olaylarla ilişkili şekilde gündeme gelen duygusal yöndeki tepkiler, kişilerin gerek diğerlerini gerekse kendilerini ifade etmek adına kullandıkları ifadelerdir. Kişilik nitelikleri bireylerin, geçmiş zamanlardaki tecrübelerine dayalı biçimde şimdiki zamanları öngörmelerine imkân verirken, duygu durum ifadeleri içerisinde bulunan durumun farklılık teşkil etmesiyle kontrol altına alınabilecek tutumları karşılamaktadır (Yılmazoğlu, 2021).

Kişilik niteliklerinin değerlendirilmesi hedefiyle çalışma yürüten araştırmacılar, Francis Galton tarafınca bireylerin gösterdikleri kişisel farklılıkların dünya kapsamındaki tüm diller içerisinde kodlanabileceği ve kelimeler şeklinde gösterebileceği kuramından destek alarak kişilik yapısını içerisinde barındıracak bir sınıflama meydana getirmeye çaba göstermiştir. Goldberg bu yönde Galton tarafından İngilizce sözlük içerisindeki kişilik ifadelerine dair öngörülerini Odbert ve Allport'un araştırmalarıyla belirgin hale getirdiğini aktarmaktadır (Ağır, ty.). Allport, Odbert ve Cattell dört bin beşyüz kişilik niteliği ifade eden sıfatla meydana getirdiği araştırma neticesinde on altı adet etken bulmuştur. Fakat sonrasında Cattell'in değişkenlerini tekrar değerlendiren araştırmacılar bahsi geçen etkenleri çalışmaları sonucunda elde edememiş ve sadece beş etken bulabilmişlerdir (Stanton, 1991).

Farklı araştırmalarda gündeme gelen bahsi geçen beş etkeni Norman,

- Dışadönüklük,
- Uzlaşılabilirlik,
- Sorumluluk,
- Duygusal Dengelilik,
- Kültür şeklinde listelemiştir (Özler, Mercan ve Yeni, 2016).

Etken hipotezleri, matematiksel yöndeki kişilik hipotezleri; kişiliklerin nesnel teknikler ile tespit edilmesine, matematiksel yöntemlerin kullanım durumlarına, kovaryans, faktör analizi ve varyans tekniklerine, tüm insanlarda kişilik etkenlerinin görevlerinin incelenmesine dayanmaktadırlar. Kişilik etkenleri, insancıl hipotezlerin ifade ettiği kişilik niteliklerine benzer yapıda, nicel şekilde kişilik ölçümü, Thurstone, Sperman ve Galton tarafınca ortaya koyulmuş olan çok değişkenli analiz tekniğiyle başlangıç göstermiştir. Bahsi geçen teknikte aynı süreç içerisinde ölçümü sağlanan çoğul yapıdaki değişkenler bir diğeriyle körele edilmektedir. Gerekli görüldüğü durumlarda fonksiyonel birimler halinde belli kişilik örüntüleri meydana getirilmesi mümkündür (İnci, 2021).

Yüzey dahilinde bulunan nitelikler, alt etkenlerden meydana gelmektedir. Fonksiyonel psikolojik sınamalar yoluyla insanların kişiliklerinin temelinde bulunan fonksiyonel ve dinamik yapıdaki yetenekler, huy niteliklerinin gündeme getirilmesi adına çaba gösterilmiştir. Cattell kişilik yönünde meydana getirdiği çalışmalarında çok değişkenli etken analizi ve analiz tekniklerini kullanarak, kişiliğin temellerini meydana getiren nitelikleri ifade etmiştir. Kişiliğin fonksiyonel bağlamda profilini ifade eden on altı adet nicel etkenli kişilik testi ortaya koymuştur. Cattell etkenleri içerisinde kendine yeterlik, suçluluk hissine yatkınlık, açıkgozluk, süperegö gücü, egemenlik,

uyarılabilirlik, ego gücü, zekâ, duygusal sıcaklık bulunmaktadır. Bahsi geçen etkenlerin bazıları biyolojik temelli ve bazıları da çevresel temelli şeklide bulunmaktadır (Bozkurt, 2018). Kişilik kapsamında çalışma gösteren bilim adamlarının hedeflerinden biri de kişileri ortaya koydukları birtakım tutumlara yönelik farklı sınıflara bölerek gruplandırmaktır. Tip ifadesinin gündeme gelmesinin merkezinde bulunan fikir de bu kapsamdaki çaba olmaktadır. Tip, kişinin fiziksel ve zihinsel niteliklerinin incelenabilir tarafı şeklinde kabul görmektedir. Tip, belli kişilik niteliklerini belirten ifade veya kişilik modeli şeklinde de belirtilebilmektedir. Tutumlar kapsamından geniş ifadesiyle tip kavramından bahsedildiğindeyse, kişilik semptomları ve niteliklerine yönelik sınıflanmış tutumlar ve sosyal yöndeki olgular birliği şeklinde ifade edilebilmektedir. Bireyler dahil oldukları zeminlerde farklı etkenlerin aktif etkisini görmektedirler. Bahsi geçen etkenleri gruplandırmanın zorluğu, bireylerin bahsi geçen etkiler karşısında meydana getirdikleri tutumları kalıp şeklinde ortaya koyma kapsamında da etkinlik gösteren bir güçlük olmaktadır. Bahsi geçen zorluklarda kişileri net tiplere uyacak şekilde sınıflandırmak ve çizgileri net şekilde belirlenmiş tipolojikler meydana getirmek oldukça güçtür. Oldukça güç şekilde bulunmasına karşın bahsi geçen araştırmaların temel hedefi, birtakım genel niteliklerle gözlemlenebilir kişilik semptomlarının benzer yapıda bulunuşuna yönelik tipolojik sınıflar meydana getirmek ve bu sınıfların belirlenmiş olan niteliklerine yönelik, kişisel tutumları yorumlamak veya öngörmek imkânı sağlamaktır (Balli, 2017). Kısa ifadesiyle, kişiler belirli tutum kalıplarıyla ifade edildiği durumda, içerisinde olduğu olay ve durumlara yönelik niteliklerini ortaya koyduğu grubun belirlenen tutum kalıplarına uyum sağlayacağı beklenmesinden kaynaklı olarak hangi olay ve durumlar karşısında ne şekilde tutum kalıbını ortaya koyacağı belirlenebilecektir.

Kişileri belli tutum kalıplarına zorlayarak meydana getirilen sınıflandırmalara, birtakım bilim insanları tip yönünden, bazı bilim adamlarıyla kişilik nitelikleri yönünden değerlendirmiştir. Bazı bilim adamlarıysa bahsi geçen ayrışmayı, net çizgilerle ortaya koyarken bazı bilim adamlarıysa bu ayrışmaları birbiriyle karışık yapıda bulunan nitelikler şeklinde gruplamışlardır. Bahsi geçen ayrışma kişilik özelliği ismi de verilse, tip ismi de verilse netice olarak bireyleri kişiliklerine yönelik ayırıştırma çabasında bulunmaktadır.

Kişilikleri kavrama ve inceleme girişimleri oldukça eski süreçlerde başlangıç göstermiştir. Kişilik yönündeki niteliklerin ve bu niteliklerle alakalı şekilde bulunan diğerlerinden farklı tiplerin sınıflandırılması ve ifade edilmesine dair araştırma ve çalışmalar temel olarak iki merkezde devam ettirilmiştir. Bahsi geçen merkezlerden biri

içerisinde kişilik ile beden arasında ilişkiler değerlendirilmiş, ikincisindeyse beden, kişilik arasında bulunan ilişkiden farklı şekilde toplumsal ve ruhsal nitelikleriyle tiplere sınıflandırma yapılmıştır. Süreç içerisinde ikinci perspektifi kabul edenlerin bir kısmı, kişiliklerin derinlik ruh bilimi ve ruhsal çözümleme kapsamından da tiplere ayrılması adına çalışma göstermişlerdir. İnsanları tip şeklinde belli standartların dahilinde bulundurarak bahsi geçen sınıfların net sınırlarla niteliklerini belirlemenin zorluğuna ek olarak, tip ifadesinin de bulunması su götürmez gerçeklik şeklinde bulunmaktadır. Tüm tiplerin kişilik ifadesine etki gösteren birden fazla alt sınıfının bulunacağını kabul edilmesi gerekmektedir (Kaplan, 2008).

2.5.1. Kişiliğin Beden Yapılarına Göre Sınıflandırılması

Dünyada, yaşam süren insanlar sayısal yönde değerlendirildiği durumda, yalnızca birkaç tip sınıflandırma yapmanın yeterli olmadığı görülebilmektedir. Bütün özellikleriyle bütün olarak bir tip kapsamında bulunan kişileri bulmanın imkânı bulunmamaktadır. Ek olarak kişilik yalnızca biyolojik yöndeki niteliklerin etkileri sonucunda meydana gelmemektedir (Atlı, 2014). Kişilik olgusu, genetik ve çevresel niteliklerin toplamından meydana gelmektedir. Kişilik kapsamında büyük bir bölümü meydana getiren mizaç kapsamında yoğunlaşan ve mizacın bedenden ve bedenin kimyasından aktif şekilde etkilenişlerine yönelik kişiliği sınıflara ayıran kişi Hippocrates'tir. Hippocrates, kişinin mizacını, bedeninde yoğun şekilde varlık gösteren ve kişiliğe doğrusal olarak etki gösteren sıvılara yönelik dört sınıf oluşturmuştur (Kün, Tuzcu ve Ünlü, 2013);

1. Hafif Kanlı Mizaç (Sanguine): Bu tip içerisinde bulunan kişilerin bedenlerinde kan etkin şekilde bulunmaktadır. Canlı kanlı, neşeli yapıdaki kişilerdir. Oldukça tatlı ve bolca konuşmaktadırlar. Diğer insanlarla rahat bağlantı kurmaktadırlar. Umudludurlar. Hayattaki sürelerini aktif şekilde kullanıp değerlendirme çabasındadırlar. Bu yönde çabalarını, içerisinde oldukları zamanları değiştirmek adına harcamaktadırlar. Öncelik olarak zihinlerinde bulunan düşüncelerini yüksek miktarda önemser sonrasında unuturlar. Verdikleri sözlerde durma noktasında tutarlılık göstermezler. Oldukça fazla sayıda konu ve kişiyle ilgilenmektedirler. Topluluğun bulunduğu bölgelerden ve diğer insanlarla beraber vakit geçirmekten keyif alırlar. Gösterişlerine yoğun ilgi göstermektedirler. Durumları ve çevresindeki kişileri ciddiye almamaktadırlar. Devamlı olarak değişim arayışı içindedirler.

2. Ağır Kanlı Mizaç (Phlegmatic): Vücutlarında lenf sıvısı aktif olarak görev almaktadır. Ağır kanlı yapıda insanlar olmaktadır. Oldukça yavaş hareket etmektedirler.

Güç ve geç duygulanmaktadırlar. Uykuya ve dinlenmeye yoğun ilgileri bulunmaktadır. Yavaş ve ihtiyatlı harekete geçmektedirler. Tutumlarında duygudan fazla fikirler ağır basmaktadır. İlkeler ve kurallara oldukça bağlı bulunmaktadır.

3.Karasevdaı Mizaç (Melancolic): Vücutlarında “kara safra” bulunan mizaç türüdür. Duygusal yapılı kişilerdir. Uzak görüşlü ve derin düşünceli insanlardır. Atılgan, yürekli ve girişken kişilikte bulunmaktadır. Kendileriyle alakalı hususlarda yoğun ilgi taşımaktadırlar. Aşırı düzeyde endişeli, kaygılı ve duyarlıdırlar. İlgili oldukları hususlarda endişe hissedecek, çabuk sıkılacak ve üzülecek taraflar görmektedirler. Sergileyecekleri tüm tutumları uzun şekilde düşünüp zihinlerinde tartmaktadırlar. Sıklıkla uygulamaya geçmeden önce vazgeçmektedirler. Kural ve değerlere bağlı bulunmaktadır.

4.Sinirli mizaç (Choleric): vücutlarında “sarı safra” aktif şekilde görülmektedir. Oldukça hızlı sinirlenen, sert kişilerdir. Hızlı öfkelenir, kızar ve bağırmaya meyillidirler. Çabuk karar verme ve oldukça çabuk uygulamaya koyma eğilimindedirler. Bundan dolayı çalışma konusunda ilgileri düşük seviyededir. Emir vermekten, kendi işlerini farklı kişilere yaptırmaktan keyif almaktadır. Gösteriş yapmaktan keyif alırlar. Övülmek ve tanınmaktan keyif alırlar. Kendisini oldukça fazla beğenir, övülmekten keyif almasına ek olarak kendilerini övmeyi de severler, kendileri hakkında abartılı anlatımlara yer verirler. Kendilerinden bahsetmekten keyif alırlar, diğer insanların da kendilerinden bahsetmesinden keyif almaktadır (Kün, Tuzcu ve Ünlü, 2013).

Bedenin kişilik, karakter ve mizaçla bağlantısı yönünde Hippocrates tarafından başlangıç gösteren düşünceler, modern dönemlerde bilimsel özellik edinme eğilimindedir. Çirkinlik, güzellik, şişmanlık, zayıflık benzeri nitelikler, ten rengi, göz rengi, saç ve saç rengi benzeri özellikler, jest, mimik, oturuş, yürüyüş benzeri hareketler kişinin beden yapısı kapsamında değişkenlik göstermektedir. Bahsi geçen durumların tümü, farklı kişilerin insan yönünde sergilediği ilişki, ilgi ve tepkileri etkilemektedir. Beden kapsamındaki nitelikler, kişiliğin gelişimi ve gelişim gösterdiği yapılara yönelik net özellikler barındırmaktadır. Bahsi geçen özellikler, çevredeki kişilerin tepkilerini kişi yönündeki etkilemektedir.

Kişilerin bu yöndeki tepkiler karşısında meydana getirdiği dönütler değişkenlik göstermektedir. Bahsi geçen dönütlerin uzun süreli şekilde bulunması, farklı kişilik yapılarının meydana gelmesi noktasında etkileri bulunmaktadır. Beden kapsamında farklı kişilere görece fazla belirgin ve geniş şekilde bulunan sistemlere yönelik (kas, kafa vs.) “*Digestive, Musculaire, Respiratoire ve Cerebral*” olacak şekilde 4 tip kişinin varlığından bahsedilmektedir (Hazar, 2006).

1923 yılı içerisinde Davenport, kişileri bedenlerine yönelik olarak etli, şişman, orta, uzun, ince şekilde bulunan kişilerin diğerlerine oranla farklı kişilikleri bulunduğunu belirtmiştir (Schultz ve Schultz, 2009). 1927 yılı içerisinde, Galant bedenlerine yönelik kişileri, “*Megalosom, Mesosom ve Stenosom*” şeklinde üç temelde sınıflandırmıştır. Bu yönde Davenport’un düşüncesine yakın kapsamda bir perspektif geliştirmiştir. 1927 yılı içerisinde Kretschmer, bacaklar, kol, beden, yüz ve kafatası yapılarının ölçümlerini sağlayarak kişileri, atletik, leptozom/astenik ve piknik şeklinde üç temel sınıfta değerlendirmiştir. Ek olarak beden kapsamında bahsi geçen sınıflandırmaların karışımından meydana gelen “*karma*” tiplerden ve bahsi geçen üç tip adına da uygun şekilde bulunmayan tıpsız ve biçimsiz anlamı taşıyan “*displastik*” tip ifadesini de aktarmıştır (Atlı, 2014)

1940 ila 1942 yılları arasında Sheldon, bacakları, kolları, gövdeyi, iskeleti ve kafatasını görece duyarlı ve detaylı tekniklerle ölçmüştür, Kretschmer’in meydana getirdiği sistemi ileri taşımıştır. Sheldon bedensel yapıları, döl yatağında gelişmekte olan oğulcuk kapsamında ilk gelişim gösteren katmanlara yönelik “*ektomorf, mezomorf ve endomorf*” olacak şekilde üç merkezi sınıfta değerlendirmiş ve bahsi geçen bedensel yapılar yönünde, bunlara uyumlu olacak şekilde üç temel kişilik yapısının varlık gösterdiğini savunmuştur (Bowdon ve Butler, 2007). Beden yapıları yönünde kişilik gruplaması perspektifi kolay ve basit şekilde kabul edilebilecek bir perspektifi karşılamaktadır. Kişilik ve beden arasında anlamlı bağlantı bulunamamıştır. Bugün geçerliliğini kaybetmiş bir perspektiftir. Bundan dolayı kişilik ve beden yapıları arasında ilişkiyi gösteren araştırmaların yalnızca döneminde büyük etki uyandırmış ve dikkat çekmiş örneklerine yer verilmektedir.

Ernst Kretschmer’in Sınıflandırması

Kretschmer, bedenin, yüzün ve kafanın farklı ölçümlerini yaparak, kişileri fiziksel yöndeki yapıları kapsamında üç sınıfa ayırmıştır. Bahsi geçen sınıflandırmalar (Atlı, 2014);

- **Piknik tip;** bu kapsamda bulunan kişiler yemek yemeyi seven, geniş omuzlu, şişman, orta boylu, dışa dönük bireyler olmaktadır.

- **Atletik Tip;** içe dönük, kaslı vücudu bulunan, uzun boylu kimselerdir.

- **Leptozom tip veya Astenik tip;** bu kapsamda bulunan kişiler, içe dönük, dar omuzlu, uzun boylu ve ince kimselerdir.

- **Displastik tip;** bahsi geçen sınıflandırmalara uygunluk gösteremeyen tiplere verilen isimdir. Sınıflandırma dahilinde bulunmamaktadır (Çonoğlu, 2011).

William Sheldon’ın Sınıflandırması

Sheldon üç merkezi insan tipini ortaya koymuştur. Sheldon'un sınıflandırmasına göre insanlar, döl yatağı içerisinde gelişmiş olan katmanlara yönelik olarak “*Ektomorf*, *Mezomorf* ve *Endomorf*” biçiminde tiplerde bulunmaktadır. Bahsi geçen sınıflandırmalar (Taymur ve Türkçapar, 2012);

• **Endomorf (Endomorphy):** Bu kapsamda bulunan kişilerin iç organlarının yapıları görece gelişmiş şekilde bulunmakta, özellikle “*karın*” bölgesi kapsamındaki genişlik dikkat çekmektedir. Kas yapısı genel olarak gevşek, seyrek saçlı, düzgün ciltli, yuvarlak bedenli kişiler olmaktadır. Bu kapsamda bulunan kişilere “*viserotonik*” ismi verilen kişilikte görülmektedir. Bu yönde varlık gösteren bireyler yemek yeme eyleminden keyif almaktadırlar, genel olarak neşeli olmaktadır, duygularını saklama yönünde başarısız kişilerdir. Hızlı ve kolay şekilde duygulanabilen, güven hisleri düşük, açık yürekli, topluma kolay uyum sağlayan, insancıl, sevecen kişilik yapısında bulunmaktadır. Bu yönde kişilik yapısı bulunan kişilerin genel özellikleri şu şekilde listelenebilmektedir (Taymur ve Türkçapar, 2012);

1. Genel olarak hareketleri oldukça uyuşuk, ağır ve yavaş,
2. Hoşgörülü, rahatlarına mümkün oranda düşkün,
3. Toplum ve topluluk içerisinde bulunmaktan keyif alan, sık gülümseyen, arkadaş canlısı,
4. Tanınma ve sevmeye hisleri kuvvetli, ilgisi kendisine yönelik,
5. Kolay ve çabuk duygulanan, endişelenen, ağlayan ve üzülen kişiler olmaktadır.

• **Mezomorf (Mesomorphy):** bu kapsamda bulunan kişilerin kasları ve omuzları gelişmiş yapıda bulunmaktadır, atletik yapıda bulunan, bedenen dayanıklı, kolları güçlü kişilerdir (Polat, Uygur ve Yücel, 2019). “*Somatotonik*” yapıda bulunmaktadır. Sıkıntı ve acılara görece dayanıklı, güçlü görünen, maceradan ve spor yapmaktan keyif alan kişilerdir. Bu kişilik yapısında bulunan kişilerin ortak özellikleri şu şekilde listelenmektedir (Apti, 2010);

1. Bedensel yöndeki hareketleri çevik ve canlı, tutumlarında atılganlık ve girişkenlik bulunmaktadır,
2. Egemen şekilde bulunmaktan ve yönetmekten keyif alan,
3. Hissettiği gibi ve bazı durumlarda saygısızca tutumlar sergileme,
4. Kalabalık ve gürültülü alanlardan keyif alma,
5. Sıkıntıya ve acıya dayanıklı şekilde bulunan ve güç duygulanım gösteren, dışa dönük yapılı,

6. Endişe ve kaygı hallerinde dışa dönük uygulama yönelimi ve saldırgan yapıda bulunmaktadır.

• **Ektomorf (Ectomorphy):** bu kapsamda bulunan kişiler gelişmemiş kaslara sahip, uzun boylu ince yapıli şekilde bulunmaktadır. “serebrotonik” yapıda bulunmaktadır. İnsanlarla rahat bağlantı sağlayamayan, soyut fikirli, insanlardan kaçan, içe dönük kişilikte bulunmaktadır. Bahsi geçen kişilikte bulunanların nitelikleri şu şekilde listelenebilmektedir (Behdari, Zorba, Göktepe ve Bayram, 2016);

1. Tutumları kaygılı, hareketleri oldukça yavaş,
2. İnsanlar ve durumlar karşısında içe kapanma ve geri çekilme,
3. Aşırı düzeyde zihinsel işlev gösterme ve akılcı yaklaşım
4. Coşku düzeyleri ve duygulanım kapsamında aşırı denetim gösterme,
5. Arkadaşıktan, kalabalıktan ve topluluktan kaçma, çekinme,
6. Geniş alanlardan ve açık yerlerden korkma,
7. Dışa yansıtılmayan, aşırı düzeyde yorum ve duyarlılık,
8. Korku ve endişe meydana getiren durumlar karşısında yalnız kalma ve içe kapanma isteğı sergilemektedirler.

Bahsi geçen tipler ve bu kapsamda varlık gösteren kişilikler, bu kadar net nitelik ve sınırlarda birbirlerinden ayırıştırılamamaktadır. Bahsi geçen tiplerden birinin tüm nitelikleri barındıran kişilerle nadiren karşılaşmakta ve herkesin kişiliğı içerisinde üç tip bağlamında ayrı şekilde olan kişilik nitelikleri farklı miktarlarda bulunmaktadır. Ek olarak, bireylerin bedensel yöndeki niteliklerini sınıflandırmaktan öte bedensel yöndeki nitelikleriyle psikolojik nitelikleri arasında bağlantı bulunduğı savunulmaktadır (Polat, 2013). Son dönemde meydana getirilen geniş çaplı istatistik araştırmalarından sağlanan veri ve bulgular, kişilik ve beden yapısı arasında istatistik kapsamında düşük seviyeli ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. Fakat bahsi geçen düşünceler, kişiliğı ve niteliklerini gösterip anlama noktasında etkin bir dayanak sağlamış, kişiliğı etki gösteren görece önemli şekilde bulunan kimyasal, hormonsal, fizyolojik ve bedensel faktörlerin varlık gösterebileceğı ihtimalini gündeme getirmiş, görece duyarlı tekniklerin gelişimlerine imkân vermiştir.

2.5.2. Kişiliğın Ruhsal ve Toplumsal Yapıya Göre Sınıflandırılması

Kişilik tiplerinin tespit edilmesi noktasında görece net ve doğru sonuçlar sağlayan ve bugün de geçerliliğini koruyan çok sayıda “*Kişilik Belirleme Ölçeğı*” yer almakta ve bahsi geçen ölçekler, kişiliğın toplumsal ve ruhsal yöndeki varlığına göre kişiliğı gruplandırmaktadır (Taymur ve Türkçapar, 2012). Bundan dolayı kişiliğın toplumsal ve

kişiliğin ruhsal yapısına yönelik meydana getirilen gruplandırmaların bazı örnekleri bu başlık kapsamında sunulmuştur.

Sigmund Freud'un Sınıflandırması

Freud'un savunmasına göre, kişilik olgusunun psikanalitik yönde değerlendirilmesi neticesinde Id, Ego ve Süperegö şeklinde üç bölümden meydana gelen bir sınıflandırma oluşmaktadır. Id, Ego ve Süperegö biçiminde bulunan ifadelerin tipolojiyle alakalı değerlendirmeleri aşağıda sunulmaktadır (Gökçearslan, 2010). Freud'un savunmasına göre sevgi bireylerin sevgi güdülerinin ve yönelimlerinin bir araya geldiği bölüm ilkel benlik olmaktadır. Bu kapsamda kişinin herhangi bir etki içerisinde bulunmayan ve baskısız şekilde meydana gelen arzu, istek ve biyolojik yönden her tür yöneliminin meydana getirdiği doğası bulunmaktadır. Benlik bölümü toplumsal kapsamdaki gelenekler ve kanunlar yönünde kişileri topluma uyumlu hale getirmekte ve uygulamaların toplumun tamamı tarafından onaylanır hale gelmesine destek sağlamaktadır.

Üstbenlik kavramıysa, bireyin görece üst seviyede denetimlerini meydana getirmektedir. Birey şartlar uygun şekilde bulunduğu, çevresinde insanlar olmadığı durumda bile vicdan, hakkaniyet ve adalet duygularıyla tutumlarını kontrol altında tutmaktadır (Şeker, 2019). Freud İd, Ego ve Süperegö şeklinde üç farklı kişilik tipinin var olduğunu savunmuştur (Büyükuysal, 2016).

- Sevgeç Tip (Erotic): sevilme veya sevme durumunun egemen şekilde bulunduğu duygusal ağırlıklı kişilerdir.

- Sado-Masohist Tip (Sado-Masochism): benlik ve üstbenlik arasında devamlı sürtüşme ve çatışma bulunan kişilerdir. İçerisinde bulunduğu sistemin veya hayatın içerisindeki kuralların katılığından yakınmakta fakat bahsi geçen kurallara uyum göstermediğinde sıkıntı ve kaygı yaşayan kişilerdir. İçlerinde meydana gelen çıkmazdan kaynaklı sürekli olarak tedirgin yapıdadırlar. Takınlı korku ve fikirleri bulunabilmektedir.

- Özsever Tip (Narcissistic): kendisinin kişilik ve bedenine aşırı düzeyde düşkünlüğü bulunan kendisini aşırı düzeyde beğenen ve seven kişilerdir.

Bahsi geçen tiplerin karşılıklı biçimde bir zeminde bulunması neticesinde, iki tip içerisindeki niteliklerin bir kısmını barındıran farklı kişilik yapıları meydana gelebilmektedir (Alanka ve Cezik, 2016).

Eduard Spranger tarafından meydana getirilen sınıflandırma içerisinde ruhbilimci Spranger kişilikleri amaca, duruma, role ve toplumsal yere göre altı etkende sınıflandırmıştır (Özgüner, 2015);

- Teorik tip: fikirlerini gerçekleştirmek adına devamlı arayışta bulunan kişilerdir.
- Estetik tip: devamlı şekilde değişim ve yenilik arayışında bulunurlar.
- Ekonomik tip: maddi yöndeki avantajlarını daha önemli görmektedirler.
- Sosyal tip: farklı insanlara destek sağlamaktan keyif alırlar.
- Politik tip: makam ve mevki sağlamak, kudret elde etmek, güç sağlamak adına uğraş vermektedirler.

• Dindar tip: standart hayattan fazla “*öbür dünya*” ile alakalı bulunan, iki dünya arasında devamlı olarak ilişki sağlamaya çaba gösteren kişilerdir.

Gerard Heymans ve Wiersman’ın Sınıflandırması

Kişilik kapsamında bulunan nitelikleri, etkinlik, duygulanım ve alınan kararların sürelerine yönelik iki uçlu şekilde bulunan üç temelde bir araya getirmişlerdir. Duygulanım yönünün uçlarından birinde, coşku ve aşırı düzeyde duygulanım bulunmaktadır, diğer ucundaysa bahsi geçen durumun varlık göstermemesi, olmaması hali yani ilgisizlik ve duygusuzluktur. Etkinlik yönü, aşırı seviyede etkinlik ve etkinliğin varlık göstermemesi, kararlara dair üçüncü boyutta, bu durumların devam ettirilmesi (P) ve devam ettirilememesine yönelik, iki uçlu şekilde sonlanmaktadır. Üç boyut kapsamında bulunan bahsi geçen niteliklerin değerlendirilmesi neticesinde sekiz tip ifade edilmiştir (Karakaya, 2013).

Coşku: E

Coşkunun Bulunmaması: nE

Aşırı etkinlik: A

Etkinliğin bulunmaması: nA

Kararlara ait üçüncü boyutunda devam ettirilmesi (P)

Devam ettirilmemesi: S şeklinde bulunmaktadır. Bu durumlar şu şekildedir:

- E A P: Sinirli
- E A S: Takıntılı, endişeli ve şüpheli
- E nA P: Neşeli ve dışa dönük
- E nA S: Öfkeli
- nE A P: Durgun ve içe dönük
- nE A S: Tutarsız,
- nE nA P: İlgisiz
- nE nA S: Tutarsız ve ilgisiz

Raymond B. Cattell'in 16 Kişilik Özelliği

Catell, kişilerin tutumlarına etki gösteren niteliklerin deneysel biçimde ortaya konmasını desteklemiştir. Catell'in savunmasına göre kişilik yönündeki nitelikleri belirleyen temel kaynaklardan biri olarak “*dil*” yer almaktadır. Zaman içerisinde değişkenlik göstererek gelişim gösteren sözcüklerden meydana gelen dil, bulunan her tutumun özelliğini ifade etmektedir (Ateşal, 2017). Bir niteliğin değeri, dil kapsamında kaç adet sözcüğün bulunduğuyla belirlenmektedir. Bahsi geçen ölçüte “*sözcüksel ölçüt*” ismi verilmektedir. Catell ek olarak kişiliğin incelenmesinde, anket soruları ve gözlemcilerin değerleri ve bu kapsamda objektif davranışsal bilgilerin de aktif olarak kullanım görmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Birden fazla değişkenin içerisinde bulunacağından bahsi geçen tekniğe “*çok değişkenlik yaklaşımı*” ismi de verilmektedir. Tüm ön kabuller sonucunda meydana getirdiği araştırma neticesinde Catell, kişilik olgusunun temeline on altı boyutun egemen olduğunu belirlemiştir (Dal ve Eroğlu, 2015). Kişiliği meydana getiren bahsi geçen on altı etken, kişiliği hangi ölçüde etkilediğini belirlemek adına kullanım gören boyutlar şeklinde bulunmaktadır. Bahsi geçen boyutları, yukarıdan aşağı olacak biçimde dizili ibre şeklinde kabul etmek mümkündür. Bütün karşıt şekilde bulunan nitelikler belli miktarda kişiliğin meydana gelmesine destek vermektedir. Bahsi geçen desteklerin bir araya gelmesinden meydana gelen niteliklerin toplamı insanın kişiliğini ortaya koymaktadır (Sağlam, 2008).

Hans Eysenck'in Kişilik Tipleri

Eysenck ortaya koyduğu kişilik tipi kuramını, iki farklı boyut ve boyutların her ucunda kişilik niteliği olan kalıp kapsamında meydana getirmektedir. Bahsi geçen boyutlardan ilki, “*içedönük-dışadönük*” niteliklerinden meydana gelen boyut, ikincisiyse “*duygusal dengesizlik (sinirli)- duygusal dengelilik (sakin)*” niteliklerinden meydana gelen boyuttur (Gülduran ve Perçin, 2020).

İçedönüklük-dışadönüklük kapsamında sakın, sessiz, utangaç, çekingen içedönük kişilik karşısında, gürültücü, sosyal ve cana yakın kişili bulunmaktadır. Nevrotizm ismi de verilen “*sinirli-sakin*” boyutunaysa, sakın, sessiz ve sınırlarını kontrol edebilen ve durağan hisleri bulunan sakın kişilik karşısında, sabırsız yapıda, hızlı sinirlenen ve heyecanlı kişiliği bulunan kişilik niteliği bulunmaktadır. Test ve gözlemler yoluyla kişinin bahsi geçen iki boyut arasında olduğu alan belirlenebilmektedir. Nitelikleri şu şekilde listelenebilmektedir (Uğurlu ve Çelebi, 2014):

İçedönük yapıda bulunanlar: yalnızlıktan keyif alan, çevre karşısında kapalı şekilde bulunan, sessiz kişiler olmaktadır. Müzik, resim ve yazı benzeri uğraşlar edinmektedirler. Diğer insanlara göre güç arkadaşlık kurmaktadır. Denetimli, telaş

içermeyen, sakın bir zeminde hayta sürmek isterler. Güvenilir yapıda kişiler olmaktadır.

Dışadönük yapıda bulunanlar: Girişken, cana yakın, insancıl kişilerdir. Kolay şekilde arkadaşlık kurabilmektedirler. Yüksek seviyede heyecan sağlayan ortamlardan keyif alırlar. Eğlenmeyi seven, iyimser, şakacı, konuşkan, hareketli ve neşeli kişilerdir. Güvenilirlikleri her zaman aynı düzeyde bulunmamaktadır.

Nevrotik içedönük olanlar: Devamlı olarak endişe ve kaygı hissetmektedirler. Aşırı düzeyde duyarlı, tedirgin, sinirli ve alıngan kimselerdir. Durgun, ilgisiz, isteksiz ve güvensizdirler. Diğer insanlarla kolay şekilde arkadaşlık kuramamaktadırlar. Beceri ve yeteneklerinin gelişim göstermesi adına uğraş vermezler.

Nevrotik dışadönük olanlar: Tedirginlik ve kaygı barındıran kişilerdir. İsteksiz, durgun, neşesiz ve karamsar kimselerdir. Hızlı hareket sağlayıp, sıklıkla hata yaparlar. İmkanları ve istekleri arasında denge bulunmamaktadır.

Beş Faktör Kişilik Modeli

Çok sayıda bilim adamı tarafından meydana getirilen araştırmalara yönelik, kişilik olgusunun değişkenliğinin belirlenmesi noktasında etki gösteren 5 boyut bulunmaktadır. “*Beş Büyük Etken*” şeklinde isimlendirilen boyutlar, gelişime açıklık, duygusallık, sorumluluk, uyumluluk ve dışadönüklük şeklinde adlandırılmaktadır (Doğan, 2013).

A ve B Tipi Kişilik

Rosenman ve Friedman, meydana getirdikleri çalışma neticesinde kişiliği, stres kapsamında ortaya koydukları tutum kalıplarına yönelik B ve A tipi kişilik olacak biçimde iki sınıfta değerlendirmişlerdir (Özsoy, 2013).

A Tipi Kişilik: Bu kapsamda bulunan kişilerin stresle başa çıkabilme yeteneği B tipinde bulunanlara göre az olmaktadır, bahsi geçen kişiler, gergin, asabi, hep kazanma isteğinde bulunan, hırslı, mücadeleci kişilerdir. Yüksek sesle ve hızlı, öfkeli şekilde konuşmaktadırlar. Hareketleri hızlıdır, yürüme ve yemek yeme hızları yüksektir (Şahin, 2009). Bahsi geçen bireylerde sempatik sistem işlevleri genel tabloya egemen şekilde bulunmaktadır. Yaşamlarında tatmin duygusunu hissetmeleri ve rahatlık hissetmeleri oldukça zordur, sabırlı değillerdir.

Çok sayıda işi aynı anda yapmaya çaba gösterirler, onlar adına zaman sürekli az gelmektedir, bundan dolayı sürekli olarak aceleci yapıda bulunmaktadırlar. Çok sayıda işi aynı anda yapmaya çaba göstermelerine karşın boş vakitleri olmamaktadır. Sayılarla uğraşmaktan keyif alırlar. En fazla uğraşı kendileri adına vermektedirler. Dış görünüşleri itibarıyla kendine güven kapsamında yüksek seviyede bulunan bireylerdir. Ancak kendileriyle ilgili sürekli şüphe içerisindedirler. Çevresinde bulunan güzelliklerle

ilgili olmamaktadırlar. Hayatın olumlu ve güzel taraflarına dikkat etmezler. Tüm işleri kendileri halletme uğraşı içerisindeyler. Sürekli şekilde diğer insanların yaptıklarıyla, kendilerinin yaptıkları işleri karşılaştırmaktadırlar. Karşılaştırma işlemi sıklıkla sayısal kapsamda meydana getirilmektedir (Özsoy, 2013).

B Tipi Kişilik: Bu kapsamda bulunan kişilerse A tipi içerisinde aktarılan kişilerin zıttı olacak şekildedir. İş ve durumları daha kolay olan kısımdan değerlendirmektedirler. Görece yumuşak yapılı konuşma şekilleri bulunmaktadır. Ortaya koyduklarından ve yaşamlarından memnun kişilerdir. Rahat yapılı kişilerdir, rahata düşkünlüdürler. A tipi içerisinde bulunan kişilere oranla az saldırganlık sergilemektedirler. Biricik ve tek hedefleri “başarı” şeklinde bulunmamaktadır. Zaman kapsamında çok büyük sorunları bulunmamaktadır, A tipi kişilikte olduğunun aksine zamanın boşa geçmesine aldırmaz etmezler. Yetenek ve başarıları süreç içerisinde meydana gelmedikçe, başarılarından bahsetme gereksinimi görmezler. Oyunları eğlenmek hedefiyle oynarlar. Dinlenmekten geri durmazlar. İşlerini yerine getirmek adına süre sınırlaması bulunmamaktadır. İyi ve yumuşak huylu kimselerdir aceleci değillerdir (Sakallı, 2019).

Julian Rotter’ın Denetim Odağı Tiplemesi

Çok sayıda araştırmacı inanç sistemlerinin, insanların kişiliklerinin meydana gelmesi noktasında büyük etki gösteren bir etken, kişilik tespiti kapsamında temel etken şeklinde kabul etmektedir. Bu yönde meydana getirilmiş çalışmalardan biri de “denetim odağı” şeklinde isimlendirilen eserdir. Rotter (1972)’in savunmasına yönelik denetim odağı, kişinin ortaya koyacağı tutumun biçimini, bahsi geçen tutumun neticelerine etki göstereceği düşüncesinin, kişinin fikri yapısındaki yeriyle alakalıdır (Tuzcu, 2010).

Kişiler tecrübe ettikleri durumların nedenlerini veya kendisinin dışsal veya içsel sebepler yönünde konumlandırmaktadırlar. Kişilerin yaşamları içerisinde gelişim gösteren durumlar olumsuz veya olumlu sonuçlanan durumlar şeklinde iki sınıfta değerlendirildiğinde, olumsuz durumlar ceza, olumlu durumlarsa ödül şeklinde kabul edilebilmektedir (Karakaya, 2013). Bu kapsamda iki çeşit yönelim gündeme gelmektedir. İlk yönelim, ceza ve ödüllerin kişinin haricinde, farklı güçler tarafından yönetimlerinin sağlandığı ve sürekli olarak denetlendiği şeklinde bulunmaktadır. Bu yönelim kapsamında kişide, ödüllere varma veya muhtemel cezalardan kaçınma bağlamında bireysel uğraşların etki göstermediği düşüncesi egemendir.

İkinci yönelimse, ceza ve ödüllerin denetimlerinin kişinin kendi içsel kuvvetine bağlı şekilde bulunduğu ve yüksek oranda bireyin kendisinin meydana getirdiği düşüncesidir. Bu kapsamda kişide, cezadan kaçınma veya ödüle varma yönünde

kendisinin bireysel uğraşlarının etki göstereceği düşüncesi bulunmaktadır (Erkoç ve Erdem, 2022).

Rotter'ın savunması bağlamında bahsi geçen kuvvetlerin dışta veya içte şiddetlendiği bölgeye denetim odağı ismi verilmektedir. Denetim odağını içerisinde algılayan bireylere içsel denetimli kişiler, dışta algılayan bireylereyse dışsal denetimli bireyler ismi verilmektedir.

İçsel Denetim Odaklılar: Bu kapsamda bulunan kişiler oldukça kolay teşvik olabilmektedirler. Bu durumun nedeni edinimlerin kendi tutumlarının neticesi şeklinde kabul etmektedirler. Karmaşık yapıdaki bilgileri görece kolay şekilde inceleyebilmekte ve kolay yapıda bulunan sorunları çözebilmektedirler. Başarı uğraşı içerisindeyken, hedeflerine varma yönünde görece etkilidir. Sosyal, değişiklik taraftarı ve yaratıcı kişilerdir. Kişilerarası bağlantılarda başarılı ve rahat olmaktadır.

Geleceklerini ve kendilerinin çevrelerini değiştirebilme yönünde başarı gösterebileceklerini düşünmektedirler. Hedeflerine varma yönünde etken şeklinde bulunan çevresel ipucu ve uyarımları görece kolay şekilde anlayabilirler. Yönetim kapsamında katılımcı kişilerdir. Farklı kişilerin kendilerini kolaylıkla etkilemesine izin vermezken, kendileri aktif olarak farklı insanları etkileme yöneliminde bulunmaktadır (Seçkin, 2019).

Dışsal Denetim Odaklılar: Görece zor teşvik olmaktadır, az karmaşık yapıdaki işlerde çaba göstermektedirler, performanslarının düşük seviyede bulunmasının nedenlerini kendileri haricindeki farklı sebeplere bağlamaktadırlar, uysal ve yumuşak başlı kimselerdir, yönetilmeleri kolaydır, sağlıklarının onlar adına en önemli etken olmasından kaynaklı, küçük çaplı sağlık sorunu, uğraştıkları işlerde devamsızlık yapmaları adına yeterli nedeni teşkil etmektedir. Topluluk içerisinde kendilerine görece az önem verildiği fikrinde bulunmalarından oldukça güç memnun olmaktadır (Uncu ve Halis, 2018).

Kişilik nitelikleri ve denetim odağı arasında bulunan bağlantıya dair meydana getirilen birtakım çalışmalara göre, dışsal kapsamdaki denetimler, içsel kapsamdaki denetimlere oranla daha endişeli, daha güvensiz ve daha saldırgan olmasının yanında görece az seviyede sosyal onay gereksinimi bulunan tipi meydana getirmektedirler. Ek olarak çok sayıda yapıcı eleştiri almamaktadırlar ve bu yönde başarıdan fazla, başarısızlık endişesi barındırmaktadırlar. Bu durum karşısında içsel kapsamda denetimli olan kişiler, başarıya görece daha fazla ilgilenmekte olan, görece az endişesi bulunan, kendilerine daha fazla güven duyan ve düşünce yapısı olarak kendisinden emin yapıda görünmekte olan bireysel nitelikleri sergilemektedirler (İpçioğlu ve Ökmen, 2021).

Carl Gustav Jung'un Kişilik Tipleri

Jung'un ortaya koyduğu tiplerin merkezini meydana getiren ilk kuramı, kişinin geçmiş dönemlerde edindiği deneyimler ve gelecek kapsamındaki beklentilerinin, bireyin kişilik ve tutumlarına etki gösterdiğidir. İkincil olarak kişinin yaratıcı fikirlerinin devamlı gelişimde bulunduğudır. Üçüncüsü bireyin kişiliğinin çevresiyle devamlı etkileşimde bulunan açık sistem şeklinde bulunduğudır (Kavut, 2020). Hippocrates'ten bu yana devamlılık teşkil eden dışa ve içe dönük kişilik fikirlerinden temel alan Jung bu yöndeki ifadeleri yeni ve güncel özellikler ve nitelikler dahil etmiştir. Jung tarafından ortaya koyulan tipoloji kapsamındaki temel sınıflaşma, dışadönüklük ve içedönüklük temelinde başlangıç göstermektedir. Kişinin nesneler ve insanlarla arasındaki bağlantılarını inceleyerek, bunlara eğilim gösterme veya bunları iç dünyası kapsamında kabullenme şekli değerlendirilerek dışa ve içedönük kapsamdaki tipleri ifade edilmiştir (Değirmenci, 2020).

Jung'un savunmasına yönelik olarak içedönük kişiler, kendilerinin rüya, hayal, düşünce ve duygularından meydana gelen iç dünyalarıyla hayat sürmeyi seçerlerken, dışadönük yapıda bulunan bireyler kendileri haricindeki insanlar ve nesnelerden ve bunların uygulamalarından meydana gelen dış dünya ile barışık şekilde bulunmayı seçmektedirler. Bahsi geçen seçimi kendilerinin uygulamalarından meydana getiren dört temel işlev veya fonksiyon bulunmaktadır (Yılmaz, 2018). Bahsi geçen işlevlerin ilki, fikir yürütmeyele bilginin incelendiği, mantık temelli çözümleme tekniklerini aktif şekilde kullanan ve bu sayede yargıya varılabilmesi adına yeterli veri, akılcılık ve geçerlik arayışında bulunan, bireyselleştirmeyi kabul etmeyen incelemeler meydana getiren, düşünsellik fonksiyonudur.

İkincil olarak, bilgilerin empati sayesinde ve bireysel değerlerin aktif şekilde kullanımıyla incelendiği ve kişisel inceleme meydana getiren, duygusallık fonksiyonudur.

Üçüncü fonksiyon, algılama durumunun somut merkezlerin bilincinde olunmaksızın bilinçaltı kapsamında meydana geldiği ve farklı gerçekler arasında varlık gösteren karmaşık bağlantıları kavrayabilme fonksiyonu bulunan sezgisellik olmaktadır.

Dördüncü fonksiyon, beş duyu organıyla algılama meydana getiren, elle tutulabilir, somut yapıdaki gerçekleri temel alan, gelecekte çok şimdiki zamanı temel alan ve olgularla destekli şekilde bulunmayan fikirleri güvenilir olarak kabul etmeyen duygusallıktır. Bu fonksiyonların tümü kişilerde bulunmaktadır ve çeşitli seviyelerde gelişim göstermiştir. En fazla geliştirilen fonksiyon gündeme gerek net egemenlik ortaya koymaktadır ve kişilik kapsamında görece fazla etki göstermektedir. Bu işleve

“*egemen fonksiyon*” ismi verilmektedir. İkincil olarak geliştirilmiş olan fonksiyonsa, egemen fonksiyona destek şeklinde kullanım görmektedir. Üçüncül fonksiyona “*arada sıkışmış fonksiyon*” ve dördüncü fonksiyonaysa “*gelişmemiş fonksiyon*” ismi verilmektedir (Aydın ve Karaaziz, 2023). Farklı tiplerin nitelikleri, kişilerarası bağlantılarda, evlilik problemlerinde, ebeveyn çocuk çatışmalarında, kişilerarası tartışmalarda, siyasal ve toplumsal yöndeki durumların gündeme gelmesinde büyük etkinlik göstermektedir (Yılmaz, 2018).

Katharina C. Briggs ve Isabel B. Myers’in 16 Kişilik Tipi

Jung tarafından ortaya koyulan teori temel alınarak meydana getirilmiştir. Teori kapsamında kişiler, yargılama ve algılama kapsamlarındaki seçimlerine yönelik çalışmalar sağlayarak kendilerinin “*tip*”lerini elde ederler, seçim sınıflarına yönelik olarak tabii şekilde gelişim gösteren düşünce biçimleri, istekler, değer yargıları ve ilgi alanları, sınıf kapsamında belirgin nitelik ve beceriler gündeme gelmektedir (Bastem ve Şeker, 2017). Herkesin aktif olarak kullanma noktasında başarılı şekilde bulunduğu ve bundan kaynaklı rutin hayatı içerisinde devamlı şekilde kullanmaya devam ettiği bir dizi zihinsel gereç yer almaktadır. Tüm insanlar, barındırdığı psikolojik gereçlerden aynı şekilde faydalanabilecek olmasına karşın, belli uygulamalarda görece rahat olabileceği gereçlere yönelmektedir. Bu yöndeki kişisel tercihler kişiliği oluşturmakta ve bireyi farklı kişilere benzer yapıda veya diğer insanlardan farklı hale getirmektedir (Can ve Çağan, 2024).

Isabel Briggs ve Katharine Myers “*Myers-Briggs Type Indicator*” şeklinde isimlendirilen araştırmalarında, Jung tarafından ortaya konan kişilikleri, bahsi geçen işlevlerin hakimiyet durumlarına yönelik meydana gelen ve ifade edilen dört temel niteliğin birleşmesinden meydana gelen on altı farklı sınıfta bir araya toplamışlardır. Bahsi geçen dört nitelik ve özellikleri şu şekilde listelenebilmektedir (Taymur ve Türkçapar, 2012);

İçedönüklük-dışadönüklük (E- I): Dışa ve içe dönüklük genetik olmaktadır. Çevre etkisi haricinde meydana gelmektedir. İçe dönüklük halini dışa dönüklüğe çevirme uğraşı davranış bozukluklarına sebep olmaktadır. Kişinin dış dünya ve iç dünya arasında bulunan seçimlerini ortaya koymaktadır. Dışadönük yapıdaki (E) kişiler, içten daha fazla dışa yönelik olarak, dış dünyaya, diğer şeylere yönelik olmaktadır. Diğer insanlarla görece kolay bağlantı sağlayabilirler. Aksiyon ve farklılıktan keyif alırlar. Sıklıkla kişilerle iletişimde bulunurlar. Uzun vadeli ve yavaş ilerleme gösteren işlerden hazzetmezler, sabırsız bir yapıda bulunmaktadırlar genel olarak hareketleri hızlıdır. Kişilerin çevresinde bulunmaktan keyif alırlar. Genel olarak hür biçimde diğer

insanlarla bağlantı sağlarlar. Dışadönük yapıda bulunan kişiler, grup faaliyetlerini yapmaktan keyif alırlar ve farklı kişilerle beraber çalışmak dışadönüklere eğlenceli gelir. Hızlı düşünüp faaliyet gösterirler (Yanık Düşünceli, 2016).

İçedönük yapıda bulunan kişilerse (I), dışsal kaynaklardan fazla iç dünyayla görece kolay biçimde iletişimde olmaktadırlar. Konsantrasyonla çalışıyormuş gibi görünmektedirler. Detaylarla ilgili şekilde bulunma yönelimindedirler. Olayları sürüklemekten keyif almazlar, yüz ve isimleri hatırlama noktasında sorun yaşamaları muhtemeldir, iletişim esnasında kesintilerden hazzetmezler, oldukları durumdan memnun biçimde yalnız çalışmaktan keyif alırlar, birtakım iletişim sorunları bulunmaktadır. İçedönük yapıdaki kişiler kendi kendilerine ve sessiz şekilde çalışma gösterdikleri durumda kendilerine verilen görevleri başarılı şekilde sağlamaları muhtemeldir. Tüm detayları ayrıntılı şekilde ve uzun süre düşünme ve bahsi geçen düşüncelerini diğer insanlara aktarma gereksinimi görmezler (Aslan, 2016).

Duygusal algılayan bireyler (S), beş duyu organıyla algılama kapsamında etkinlik göstermektedirler, somut yapıda bulunan ve elle tutulabilir olgular kapsamında yoğunluk göstermektedirler. Bilgileri ölçülebilir şekilde edinmeyi tercih ederler. İçerisinde bulunulan an önem teşkil etmektedir, bu kapsamda gelecek önemsiz olmaktadır. Bu teknikle algılamakta olan kişiler gerçekle desteklenmemiş olan fikirleri kabul etmemektedirler. Zamanlarını görece etkin şekilde kullanmaktadırlar. Yeni ve güncel olanaklar veya bağlantılardan çok gerçeklerle faaliyet göstermeye eğilimlidirler. Çözümleri adına sabit ve standart şekilde bulunan seçenekler bulunmazsa güncel sorunlardan hazzetmezler. Uğraş gösterdikleri faaliyetlerin meydana gelmesinde inşa edilmiş seçenekleri seçmeye eğilimlidirler. Yeni seçenekler kullanmaktan ziyade, öncesinde belirlenmiş becerileri kullanmaktan keyif almaktadırlar. Seyrek şekilde olgular yönünde yanılgıya düşmektedirler. Durumu ve çözümü net olan durumlarda etkinlik seviyeleri daha fazladır. Standart detaylarla ilgilenme noktasında sabırlı davranış sergilemektedirler (Özmete, 2010).

Sezgisel algılayan kişiler (N), her durum içerisinde bağlantı bulunduğunu düşünmektedirler, işlerin parçalarını birer birer değerlendirmektense, bulunan parçaların aralarında varlık gösteren bağlantılara eğilim göstermektedirler. Algılama durumu bilinçaltında meydana gelmektedir, algılama durumu somut öğeler bulunmaksızın meydana gelmektedir. Gelecekteki ihtimaller, şimdi ve geçmişteki durumlara geçiş yapabilmektedirler ve farklı gerçekler arasında bulunan karmaşık bağlantıları rahatlıkla görebilmektedirler. Güncel sorunları çözmekten keyif alırlar; sürekli aynı şeyleri yapmaktan keyif almazlar, kullandığından daha fazla yeni beceri elde etmek isterler,

çalışma yaşamında durgun şekilde bulunduğu süreçler arasında istekli biçimde girişimler sergilemektedirler, hızlıca sonuçlara ulaşabilmektedirler. Standart detaylarda sabırsızlık sergilemektedirler (Arbak, Özmen ve Saatçioğlu, 2004).

Hissetme-Düşünme (F-T): Kişilerin karar verme noktasında temel aldıkları ölçütlerin objektif yapıda bulunmasıyla alakalı taraflarını temsil etmektedir. Düşünen kişilerin (T) verdikleri kararlar bireysel yönde değil, sıklıkla mantık ve akıl yürütme temeline dayalı şekilde bulunmaktadır. Kendi isteği yönünde duygularını saklamaktadır. Farklı kişilerin duygularıyla uğraşma yönünde rahat hissetmemektedirler, farklı kişilerin hislerini bilmeden bahsi geçen insanların duygularını incitebilmektedirler. Tüm durumları mantıksal sıra dahilinde bulundurmamak istemektedirler, bireysel olmayan yönde karar verme yönelimindedir, bazı durumlarda kişilerin gereksinimlerine yeterli dikkati verme noktasında başarısız olmaktadır, kişilere yoğun olarak sesini yükseltebilmekte ve kıdemi bulunduğu durumlarda bir anlık sinirlerine yenik düşerek insanları işten çıkaracak kadar sinirlenebilmektedirler. Düşünen kişiler, durumları ve kişileri nesnel şekilde değerlendirmektedirler. Yargı sağlama noktasında akılcılık, geçerlik ve yeterli miktarda veri arayışı içerisindedirler, kişisel hale getirmeyi anlamsız bulmaktadırlar (Kovanlıkaya, 2020). Meydana gelen olaylara geniş açılardan bakabilmektedirler, görece mantıklı ve analitik düşünce yapısına sahip kişilerdir ve bu yöndeki yanlışları fark edebilmektedirler.

Hissedenler (F), diğer kişilerle iş birliği sağlamayı, diğer insanların düşüncelerini anlamaya çaba göstermekten ve bağlantı kurmaktan keyif almaktadırlar. Diğer bireylerin düşünce ve duygularına kıymet vermektedirler ve bağlantı kurma noktasında başarılıdırlar. Empati kapsamında bireysel değerleri aktif şekilde değerlendirerek, bireysel incelemeler meydana getirirler, Hissedenler arasında bulunan kişilerin verdikleri kararları bireysel şekilde bulunmayan değerlendirme ve mantık sınırlarından uzak biçimde bulunmaktadır. Diğer bireylerin düşünce ve duygularının bilincindedirler. Önem verilmeyen durumlarda da kişileri mutlu etmekten keyif alırlar, hoş karşılanmayan durumları diğer insanlara aktarmaktan keyif almazlar, sempatik şekilde bulunma yönelimindedirler, diğer insanlarla uyum içerisinde olmaktan mutlu olurlar (Temizkan ve Arı, 2019).

Algılama- Yargılama (P-J): Kişinin hayatı sürdürme şekliyle alakalı seçimlerini yönlendirmektedir. Yargılayıcı (J) tek düze şekilde ve esnek hayat şeklinden öte, düzenlenmiş, planlı biçimde hayat şeklinden keyif almaktadır. Kararlı bir yapıda bulunmaktadır. Yapması gereken ve kendisinden beklenen işleri düzenli şekilde meydana getirmektedir ve bahsi geçen işleri düzenli olarak planlamaktadır. Ortaya

koyduğu planı uyguladığı oranda performansı yükseliş göstermektedir. Hızlı biçimde karar alabilmektedir. İşlerin aciliyeti bulunan işler adına veya beklenmedik işler adına kesintiye uğramasından hazzetmezler. Yargılayan kişiler, uğraş verdikleri işleri sonuçlandırma eğilimindedirler ve bu kapsamda büyük uğraş vermektedirler. İşlerinin süresinden önce veya beklenen sürede bitirilmesi yargılayıcı sınıfında bulunan kişileri mutlu etmektedir. Her tür gecikme durumundan uzak durma eğilimindedirler (Güneş ve Gökçek, 2012).

Algılayanlar (P), düzenli, kararlı ve planlı hayattan ziyade, doğal ve esnek yapıda yaşam sürmeyi tercih etmektedirler. Yapması gerekli olan işlere başlama noktasında aceleci davranmamaktadırlar. Başlamayı düşündükleri iş kapsamında mümkün oranda bilgi edinmek adına çaba göstermektedirler. Başladıkları işlerin planlama ve düzenlemelerini gözden geçirip gerekli gördükleri durumlarda değiştirme yoluna gidebilmektedirler. Aceleci yapıları bulunmamaktadır. Meydana getirecekleri işlerin bitmesi adına sıklıkla mümkün olan son zamana değin aceleci olmamaktadırlar. Algılayıcı sınıfında bulunan kişiler değişkenlik teşkil eden durumlara rahatlıkla adapte olabilmektedirler. Değişimler adına bulunanlardan vazgeçmek adına tereddüt hissetmemektedirler, karar alma noktasında güçlük çekebilmektedirler, birçok işle aynı anda uğraşmaya başlayıp, işleri bitirme noktasında güçlük çekebilmektedirler (Temizkan ve Arı, 2019).

Kişilerin tutumlarında gelişigüzel şekilde meydana gelmiş şeklinde kabul gören değişkenler, temelde fikir yapılarında meydana gelebilen birtakım merkezi değişkenlerin mantıklı sonuçlarını temsil etmektedir. Bahsi geçen değişkenler, kişilerin ne şekilde fikir üretmeyi seçtikleriyle alakalıdır. Bu kapsamda algılama, fikirlerin, durumların, kişilerin ve nesnelerin bilincinde bulunma faaliyeti şeklinde düşünülmektedir.

Yargılamaysa, algılanmakta olanlarla alakalı sonuç elde etme fonksiyonunu içerisinde barındırmaktadır. Düşünsel yöndeki uygulamaların büyük bölümünü meydana getiren yargılama ve algılama, bireylerin tutumlarında belirleyici görevi üstlenmektedir. Bundan dolayı, yargılama ve algılama kapsamında meydana gelen temel değişkenlikler, bu temelden meydana gelen farklı tutumlara sebep olmaktadır (Özbirecikli ve Ural, 2007). Yargıları dahilinde duygularını gündeme getiren duygusal bireyler öncelik olarak farklı kişileri anlamaya çaba göstermektedirler. Uyumlu şekilde faaliyet göstermeyi istemektedirler, diğerlerine huzursuzluk veren hususlardan hazzetmezler, diğer insanlara sempatik görünme çabası içerisindeyler. Bahsi geçen niteliklerinden kaynaklı olarak kinci yapıda bulunmamaktadırlar, kişinin çevresinde

bulunan kişilere kendilerinin beklediği şekilde tutum sergilemektedirler ve çevresinde bulunan çok sayıda insanla bağlantı içerisindeydirler. Hissetme merkezli kişiler, iş birliğı içerisinde bulunduğı kişilerle beraber karar alma eğilimindedirler (Akdeniz, 2016).

Isabel Briggs ve Katharine C. Briggs tarafınca geliştirilmiş olan 16 kişilik tipi şu şekilde listelenebilmektedir (Briggs ve Myers, 1983);

- Dışadönük: E
- Duyumsal: S
- Düşünen: T
- Yargılayıcı: J
- İçe Dönük: I
- Sezgisel: N
- Hisseden: F
- Algılayıcı: P

1. Dışadönük, Sezgisel, Düşünen, Yargılayıcı: ENTJ
2. Dışadönük, Sezgisel, Düşünen, Algılayıcı: ENTP
3. Dışadönük, Sezgisel, Hisseden, Yargılayıcı: ENFJ
4. Dışadönük, Duyumsal, Hisseden, Yargılayıcı: ENFP
5. Dışadönük, Duyumsal, Hisseden, Yargılayıcı: ESFJ
6. Dışadönük, Duyumsal, Hisseden, Algılayıcı: ESFP
7. Dışadönük, Duyumsal, Düşünen, Yargılayıcı: ESTJ
8. Dışadönük, Duyumsal, Düşünen, Algılayıcı: ESTP
9. İçedönük, Sezgisel, Düşünen, Algılayıcı: INTP
10. İçedönük, Sezgisel, Düşünen, Yargılayıcı: INTJ
11. İçedönük, Sezgisel, Hisseden, Algılayıcı: INFP
12. İçedönük, Sezgisel, Hisseden, Yargılayıcı: INFJ
13. İçedönük, Duyumsal, Hisseden, Algılayıcı: ISFP
14. İçedönük, Duyumsal, Hisseden, Yargılayıcı: ISFJ
15. İçedönük, Duyumsal, Düşünen, Algılayıcı: ISTP
16. İçedönük, Duyumsal, Düşünen, Yargılayıcı: ISTJ

3. ZORBALIK

3.1. Zorbalık Kavramı

Zorbalık, akranları başta olmak üzere zorbaca tutumlar sergileyen kişi anlamını taşımaktadır. Zorbalık ifadesi farklı bir aktarımla akranlar arasında meydana gelen çatışma, yaş veya fiziksel kuvvet aralığından kaynaklı, güç değişkenliğinden meydana gelen durumdur. Farklı bir aktarımla, bireylerin birbirleri karşısında şiddet göstermesidir. Zorbalık ifadesi, kendisini korumak adına yeterlik gösteremeyen bireyler karşısında sergilenen psikolojik veya fiziksel sonuçları bulunan, tekrar teşkil eden şiddet çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Kepenekçi ve Çınkır, 2003). Literatür içerisinde okul ve sınıflarda akranlar arasında sıklıkla meydana gelen zorbalık kavramını ilkin Dan Olweus ortaya koymuştur. Mihalic, Limber ve Olweus'un (1999) savunmasına yönelik meydana getirilen tutumların zorbalık şeklinde ifade edilebilmesi adına üç ölçüt bulunmalıdır. Bahsi geçen ölçütler;

- Zarar vermeye yönelik tutumun bilinçli şekilde yapılması,
- Zorbalık yapan kişinin zarar vermeye dair tutumlarının devamlı şekilde yapılması,
- Zorbalık tutumunu sergileyen kişiyle zorbalığa maruz bırakılan kurban arasında fiziksel ve psikolojik dengesizliğin bulunması gerekmektedir.

Olweus'un (1993) savunmasına göre, zorbalık yapan kişilerin belirleyici nitelikleri içerisinde akranları kapsamındaki saldırgan davranışları bulunmaktadır. Zorba şeklinde tanımlanan bireyler, kendilerinden yaş farkıyla büyük bireylere de saldırgan tutum sergileyebilmektedirler. Bireyler kapsamında kuvvet ve egemenlik arayışında bulunma eğilimindedirler. Genel kapsamda tepkisel tutum sergilemekle birlikte empati ve otokontrol yetenekleri düşük seviyede bulunmaktadır. Kendilerine yönelik öz saygı düzeylerinin yüksek seviyede bulunduğu ve kendilerine yönelik fikir ve duruşlarının olumlu yönde bulunduğu bilinmektedir.

Pişkin'e (2002) göre zorbalık ifadesi, bir veya birden daha çok öğrencinin kendilerinden kuvvetli şekilde bulunmayan akranlarını, tekrar edici ve bilinçli biçimde devamlı olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan, zorbalığa maruz kalan kurbanınsa kendisini koruma kapsamında yetersiz şekilde bulunmasıdır. Bahsi geçen zorbalık, dolaylı, sözel veya fiziksel şekilde meydana getirilmekte ve tutum şeklinde belirgin hale gelmektedir.

Fiziksel Zorbalık: çimdikleme, çekme, itme, tokat atma, tekme atma şeklinde olabilmektedir.

Sözel Zorbalık: kızdırma, dalga geçme, lakap takma, alay etme benzeri sözel kapsamdaki tutumları ifade etmektedir.

Dolaylı şekilde meydana getirilen zorbalık: yalnız bırakma, dışlama, söylenti yayma, dedikodu benzeri durumları içerisinde barındırmaktadır.

Davranışsal zorbalık: eşyalara hasar verme, alçaklıkla tehdit etme, eşya ve paraları güç kullanımıyla alma benzeri faaliyetlerden meydana gelmektedir.

Bu şekilde bulunan zorbaca tutumlara devamlı şekilde maruz bırakılan kişiler “*Kurban*” şeklinde isimlendirilmektedir. Kurban konumunda bulunan kişiler, maruz bırakıldıkları bu gibi zorbaca tutumlar kapsamında karşı tepki ortaya koyamayan, pasif ve uysal şekilde de belirtilmektedirler (Akbaba ve Eroğlu, 2013).

Zorbalıkla alakalı Türkiye içerisinde veya yurtdışı ülkelerde meydana getirilmiş araştırmalar bulunmaktadır. Rigby (2012), öğrencilerin devamlı zorbalık yaşamalarının öğrencileri yoğun strese yönelttiğini ve bu durumun büyük sonuçlarının bulunacağını belirtmiştir. Zorbalığa yoğun şekilde maruz bırakılan ve maruz kaldıkları zorbalık neticesinde destek görmemiş öğrencilerin ruhsal ve zihinsel rahatsızlıklar yaşama sıklıklarının yüksek seviyede bulunduğu görülmüştür, destek görmeyen öğrencilerin zorbalık görmeleri diğer öğrencilere oranla yüksek olmaktadır ve görece kolay hedef şeklinde görülmektedirler, “*kurban*” durumunda bulunan öğrenciler zorbalık yapmayan farklı öğrencilerce de arkadaşlık yapılmayan ve küçümsene öğrenciler şeklinde kabul edilmektedir (Rigby, 2012).

Zorbalık kapsamında Sezgin (2018) tarafından meydana getirilen araştırma kapsamında okulöncesi öğretmenlerin sınıfta meydana gelen zorbalık tutumlarıyla alakalı görüşleri, tespitleri ve zorbalığa karşı ve tedbir şeklinde kullandıkları stratejilerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Öğretmenlerin görüş ve algılarının tespit edilebilmesi adına “*yarı yapılandırılmış görüşme formu*” kullanım görmüştür. Araştırma içerisinde öğretmenlerle kişisel görüşmeler meydana getirilmiştir. Elde edilen verilerin incelemesi noktasında “*betimsel analiz*” tekniğinden faydalanılmış ve sonuç olarak, öğretmenlerin sınıfta zorbalık tutumlarını ifade edebildikleri belirlenmiştir. Öğretmenler, sıklıkla sözel ve fiziksel zorbalık etkeninin etki gösterdiğini, zorbalık kapsamında bulunan tutumlarıyla sık karşı karşıya kaldıkları bölgeninse sınıflar olduğu, fiziksel şekilde akranlarına oranla daha iri yapılı ve yaşça büyük öğrencilerin diğerlerine oranla daha fazla zorbalık tutumları sergiledikleri, zorbalık tutumlarına karşı, sıklıkla çocuğun sergilediği tutumla ilgili konuşmak tekniklerini kullandıkları, zorbalık kapsamındaki

tutumları engellemek adına “kuralları görsel şekilde oluşturmak” faaliyetleri gerçekleştirdikleri belirtilmiştir.

Keskin (2010) meydana getirdiği çalışmadan elde ettiği bulgulara yönelik benlik saygı düzeyi yüksek seviyede bulunan öğrencilerin akran zorbalığı yönündeki puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu duruma ek olarak öğrencilerde zorbalık yapan öğrencilerin yüksek oranda erkek öğrencilerden olduğu belirlenmiştir. Özel okullarda meydana gelen zorbalık eylemlerinin, devlet okullarına oranla daha fazla olduğu görülmüştür.

Ergün (2015) tarafından meydana getirilmiş çalışmadan elde edilen sonuçlara yönelik, zorbalık kapsamında bulunma veya maruz kalma hallerinin sınıf seviyelerine göre değişkenlik gösterdiği, cinsiyet kapsamında farkların bulunmamasına karşın, erkek öğrencilerin, kız öğrencilere oranla daha çok zorbaca tutum sergilediği belirlenmiştir. Gerek zorbalığa maruz bırakılma gerekse zorbalığın uygulanması yönünde okuldan hazzetmeyen öğrencilerin miktarı diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Okul genelinde devamsızlık ve devamlılıkla ilgili anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Murray (2004) meydana getirdiği araştırmasında öğrencilerin zorbalıkla karşı karşıya kalınması halinde ve bahsi geçen durumun yoğunluğu yönünde desteğe başvurmuş olmaları hususunda öğrenci ve öğretmenlerin algılarını değerlendirmiştir. Dördüncü ve beşinci sınıfta bulunan öğrencilerle meydana getirilen araştırma popüler olmayanlar, olanlar ve ortalamalar olacak şekilde üç sınıf dahilinde değerlendirmektedir. Gerek öğretmenlere gerekse öğrencilere “zorbalığın algılanan şiddeti”, öğrencilerin yetişkin kişilerden destek alma ihtimali ve öğrencilerin yetişkin kişilerin desteklerine başvurmama ve başvurma sebepleri şeklinde sorular yöneltilmiştir. Araştırma neticesinde akran zorbalığının düzeyinin artış göstermesiyle, desteğe başvurma ihtimallerinin yükseleceği belirlenmiştir. Popülerliği bulunmayan öğrenciler adına “dalga geçme” tehdit edime veya fiziksel saldırı oranında ciddi görülmekteyken farklı öğrenciler adına orta veya hafif düzeyli şekilde algılanmaktadır. Destek almak için yetişkin veya öğretmenlere başvurmak yönünde cinsiyetler arasında kişisel gruplamalar veya popülerlik arasında anlamlı bir fark belirlenmemiştir. Öğretmenler “utanma” durumunun zorbalık hususunda çekinmelere neden olabileceğini aktarmıştır. Öğretmenler, destek ama düşüncesi bulunan öğrencilerin “ya öğretmen yardım etmezse” yönündeki düşüncelerinden kaynaklı destek almayı denemeyebilecekleri belirtilmiştir. Öğrencilerin bir arada bulundukları bahçe ve oyun alanı gibi bölgelerde olan “bekçi öğretmenler” ilkin destek sağlayabilecek kişi şeklinde kabul edildikleri gerek öğretmenler gerekse öğrenciler tarafınca aktarılmıştır. Öğrenciler adına fiziksel

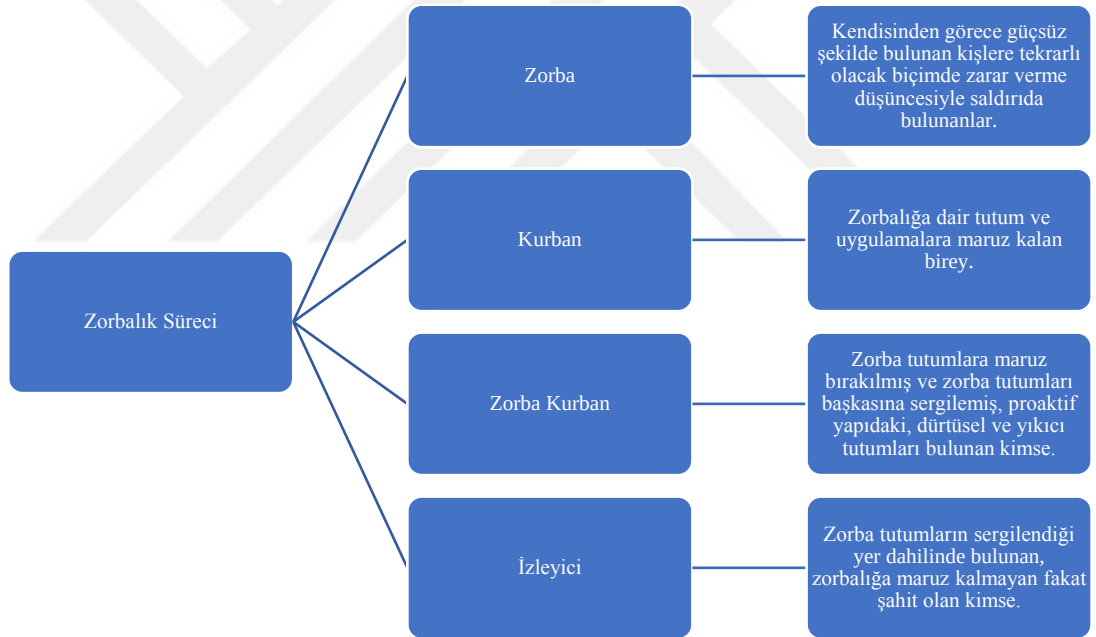
zorbalıkla karşı karşıya kaldıklarında, destek adına başvurabilecekleri yerin okul yöneticileri şeklinde bulunduğu belirlenmiştir.

3.2. Zorbalık Sürecinin Tarafları

Zorbalık tutumu yalnızca kurban ve zorbalık yapan kişi arasında meydana gelmemektedir. Zorbalık tutumu kapsamında dört çeşit aktör yer almaktadır. Bahsi geçen aktörler;

- Zorba,
- Kurban,
- Zorba kurban
- İzleyici

Şeklinde listelenebilmektedir (Duy ve Yıldız, 2014). Şekil 3.1 içerisinde zorbalık süreci kapsamında bulunan taraflar sunulmuştur:

Şekil 1. Zorbalık sürecinde bulunan taraflar (Kaynak: Burnukara ve Uçanok, 2012)

Zorbalık ifadesinin net şekilde kavranabilmesi adına bu kapsamda zorba, kurban ve seyircinin özellikleri sunulmuştur.

3.2.1. Zorba ve Zorbanın Özellikleri

Görece kendilerinden psikolojik veya fiziksel kapsamda güçsüz şekilde bulunan akranlarına bilinçli ve devamlı şekilde rahatsızlık sağlayacak biçimde zorbaca tutum sergileyen öğrenci grupları veya öğrenciler “zorba” şeklinde isimlendirilmektedir

(Şahin vd., 2010). Zorbalık tutumları sergileyen bireylerin nitelikleri değerlendirildiği durumda, genel olarak saldırgan ve dürtüsel yapıda bulundukları belirlenmiştir. Zorba şeklinde ifade edilen bireyler kurbanlarının tutumlarını “*kışkırtıcı ve tahrik edici*” şekilde algılamaktadır. Diğerlerine oranla, oldukça az empati becerisi olan zorbalık tutumları sergileyen öğrencileri “*sert*” görünme gereksinimi gördüklerini ve diğer öğrencilerin hislerine önem vermedikleri görülmektedir.

Bahsi geçen bilgiler temel alınarak zorbalık tutumları sergileyen bireylerin görece az miktarda olumlu kapsamda sosyal tutum sergilediği görülmektedir. Ek olarak bireylerin yaşlılarından çok yetişkinlere karşılık verdikleri, kuralları uygulamadıkları, antisosyal nitelikler barındırdıklarını söylemek mümkündür (Ayas ve Pişkin, 2011).

Koç (2007) hane içerisinde çocuklara sağlanan ailesel destek miktarının az şekilde bulunmasının veya samimiyetinin yeterli seviyede bulunmamasından dolayı, sorun çözümleri noktasında fiziksel yönde cezaların aktif şekilde kullanım gördüğü ailelerde yetişen çocukların zorbalık tutumları sergilediği görülmüştür. Koç (2006)’un çalışmalarından elde ettiği zorbaca tutum sergileyen bireylerin niteliklerini şu şekilde listelemektedir:

- Fiziksel şekilde saldırgan ve güçlü tutum sergilemektedirler.
- Şiddete çabuk, kolay ve sık başvurumaktadırlar.
- Kendilerine olan güven seviyeleri düşük seviyede bulunmasına ek olarak iletişim yetenekleri de başarısızdır veya kendilerine olan güven seviyeleri ve iletişim yetenekleri çok yüksek olmaktadır.
- Aile içerisinde iletişim kesik ve başarısız yapıda bulunmaktadır. Bundan dolayı evde vakit geçirmemeye çaba göstermektedirler.
- Otorite kabul edilen bireyle sorun yaşadıkları durumda kurtulmayı bilmektedirler.
- Özellikle erkek bireylere sıklıkla “*maço*” ismi verilir ve bu sayede beklenti yönünde toplumsal kapsamda güç ve baskı sağlamaktadırlar.
- Genel olarak endişe düzeyleri düşük olmaktadır.
- Kendilerini başarılı, yetenekli ve sert şekilde algılamaktadırlar.
- Benlik seviyeleri güç temelli ve güve bağlı bulunmaktadır.
- Bağımsız hareket etmeye meyillidirler.
- Sıklıkla yalan söylemektedirler.
- Ahlaki yönde değerleri yeteri miktarda gelişim göstermemiştir.

- Umursamaz olmaktadır ve sürekli dikkati kendi üzerinde toplama arayışındadırlar.
- Empati düzeyleri düşük seviyededir veya empatiden yoksundur.
- Diğer insan ve canlılara acı çektirmekten keyif alırlar.
- Kendilerinin istek ve çıkarları doğrultusunda diğer insanları kullanmaktan çekinmezler.
- Zorba tutumları sergiledikleri kurbanların bu durumu kendilerinin hak ettiğini kabul etmektedirler.
- Kurban seçimi yönünde, arkadaşı olmayan, küçük, daha güçsüz kişileri seçerler.

Gökler (2007), saldırganlık özelliği göstermeleri ve bahsi geçen saldırganlıkla birlikte diğer insanlar üzerinde baskın hale gelme ve bu baskınlığı devam ettirme hedefiyle meydana getirilen tutum ve davranışları zorbaların tipik nitelikleri şeklinde aktarmıştır. Zorbalık tutumları sergileyen birey veya bireylerin;

- Aile hayatının genel olarak sorunlu olduğu, aile içerisinde genel olarak şiddetin bulunduğu,
- Sorun çözme yeteneklerinin bulunmadığı,
- Sigara ve içki benzeri kendisinin yaşlarından beklenmeyen tutumlar sergiledikleri,
- Zorbalık yapacakları bireylere yönelik empati göstermedikleri,
- Endişe seviyelerinin düşük bulunduğu,
- Şiddet karşısında olumlu yönde perspektiflerinin bulunduğu,
- Kendi saldırganlık hallerinin bilincinde bulunmadığı,
- Öfkeli şekilde bulundukları,
- Yıkıcı tutumlar sergiledikleri, belirtilmiştir.

Kandemir (2006)'nın savunmasına göre, zorbaca tutumlar sergileyen birey veya bireylerin, yalnızca bedensel kapsamda güç ve yapıya ek olarak farklı bireylerin kendilerini koruma istekleriyle de yanlarında oluyor olmasından kaynaklı kendisini diğerlerinden daha güçlü şekilde algıladıkları belirtilmiştir.

Şahin (2007) zorba tutum sergileyen öğrencilerin, sözel şekilde bulunan ve sözel şekilde bulunmayan tutumlarıyla diğer öğrencilerle alay ettiklerini ve diğer öğrencileri korkuttuklarını, diğer öğrencilerin öğrenme kapsamındaki haklarını gasp ettiklerini, konuşmalarını önlediklerini, eşyalarını aldıkları ve hasar verdikleri ve bu durumlardan

kaynaklı olarak okuldaki diğer öğrencilerin kendilerini güvenli olmayan zeminde hissetmelerine ve bu yönde devamsızlık miktarında artışa neden olduğunu göstermiştir.

3.2.2. Kurban ve Kurbanın Özellikleri

Kendisinden görece güçlü şekilde bulunan öğrencilere zorba tutum veya sözlerine maruz kalan öğrenci grupları veya öğrencilere “*kurban*” ismi verilmektedir (Fırat ve Ayran, 2016). Ayas (2007) meydana getirdiği araştırma içerisinde kurban şeklinde ifade edilen öğrencilerin ürkek, çekingen, güvensiz ve endişeli bulunduklarını; atılganlık gösteremediklerini, sosyal yetenek ve öz saygılarının düşük düzeyde bulunduğunu, kendilerine arkadaşlık eden insanların sayısal olarak az şekilde bulunduğunu ve sosyal kapsamda dışlanmış olduklarını göstermiştir. Kurban konumundaki kişilerin zorba tutumlar karşısında kendisini ender şekilde karşılık verebildikleri belirtilmiştir. Kurban şeklinde ifade eden bireylerin ebeveynlerine bağıllık gösterdiklerini, sıklıkla aşırı düzeyde koruyuculuk gösteren anne babalarının bulunduğu belirlenmiştir. Bundan kaynaklı olarak bahsi geçen bireylerde aile üyelerine orantısız bağıllık görülmekte ve aile içerisinde meydana gelen bağlantı ve iletişimler sıcak ve yakındır. Yıldırım (2003) zorba tutumlara maruz kalan “*kurban*” konumundaki öğrencilerin genel niteliklerini şu şekilde listelemektedir;

- Az sevilen,
- Ebeveynlerine bağlı,
- Zorba tutumlara maruz bırakıldıklarında ender şekilde savunma haline geçip zorbalığa karşı durabilen,
- Sosyal zeminlerde dışlanmış,
- Yeterli miktarda arkadaşı bulunmayan,
- Sosyal yöndeki yetenekleri yeterli seviyede bulunmayan,
- Öz saygı düzeyi yeterli miktarda gelişmemiş,
- Çekingen,
- Güvensiz,
- Endişeli,
- İçedönük çocuklar olmaktadır.

3.2.3. Seyirci ve Seyircinin Özellikleri

Seyirciler zorba tutumlar dahilinde doğrusal şekilde bulunmamaktadırlar. Diğer başlıklarda da değinildiği gibi zorbalık tutumu dahilinde yalnızca kurban ve zorba varlık göstermemektedir. Zorbalık süreci içerisinde bulunan taraflardan biri de seyircilerdir.

Bu yönde seyirciler süreç dahilinde doğrusal şekilde bulunmayan ancak sürecin işleyiş ve gidişatına şahit olan bireyler olarak ifade edilebilmektedir. Seyircilerin zorbalık tutumlarını ortaya koymamalarına karşın zorbalık kapsamında büyük bir görevi olmaktadır. Seyirciler zorbalığın önlenmesi hususunda büyük önem teşkil etmektedir. Seyircilerin etki gösteremedikleri hallerde zorbalık tutumu okulda standart tutum şeklinde bulunmaya evrilmekte ve yaygınlık kazanmaktadır. Seyirci kitlesinin şahit olduğu zorbalık tutumları karşısında sessiz kalmaları noktasında önemi bulunan etkenlerden biri de sınıf ve okulda bulunan idare ve öğretmenlerin de zorbalığı önleme kapsamında yeterlik gösteremediği/gösteremeyeceği fikri oluşturmaktadır.

Seyirciler kendi içerisinde zorbalık tutumuna şahit olduğunda önlemek adına çaba gösterenler ve tutumlara şahit olduğunda hiçbir şeye müdahale etmeyenler şeklinde iki sınıfta bulunmaktadır. Zorbalık tutumunun engellenmesi adına hiçbir müdahalede bulunmayan öğrenciler genel olarak kurbanla benzer nitelikleri taşıyan kişiler şeklinde kabul edilmektedir. Bahsi geçen öğrenciler zorbalık tutumunu engellemeye kalkışmaları halinde sonraki zorbalık tutumunun kendilerine olacağı fikrinde bulunmaktadır. Kurban konumunda bulunmamak adına hiçbir müdahale girişiminde bulunmamaktadırlar. Zorbalık tutumlarına engel olmaya çaba gösteren öğrencilerse genel olarak kurbanın yakın çevresi ve arkadaşlarıdır. Bahsi geçen öğrenciler kendilerini zor duruma getireceğini biliyor olmalarına karşın arkadaşlarına destek verme kapsamında istikrarlı kimselerdir (Karataş, 2011).

Tanımlanması gerektiği durumda seyirciler zorbalık tutumları meydana geldiğinde bahsi geçen ortam içerisinde olan veya zorbalık tutumu kapsamında bilgisi bulunan öğrencilerdir. Bahsi geçen ifadelerin genişletildiği durumda, seyirci, durum ve zamandan bağımsız şekilde görece güçlü şekilde bulunan öğrencinin kendisini savunma gücü bulunmayan farklı bir öğrenciye yönelik haksız üstünlük sağladığı zaman itibarıyla o bölgede bulunup şahit olan kimsedir. Seyircilerin tümü aynı rolde bulunmamaktadır. Elllerinde bulundurdıkları rollerden kaynaklı yalnızca izleyen kişiler değil, ek olarak zorbalık tutumuna etki gösterme imkânı da bulunan kimselerdir (Hansen, 2016).

Seyirci kişilerin genel niteliklerinin şu şekilde sunulması mümkündür;

- Zorbalık karşısında yapılması gereken şeyler hususunda net fikirleri bulunmamaktadır.
- Zorba kişinin sonraki hedefi olmaktan çekinmektedirler.
- Ortaya koydukları girişim ve tutumların, olayları olduğundan daha kötü hale getirmesinden çekinmektedirler.

- İspiyoncu şeklinde isimlendirilmekten çekinmektedirler.
- İncinmekten çekinmektedirler.
- Sıklıkla durumları engelleyemedikleri için sorumlu hissetmektedirler (
- Kurban kişilere hangi şekilde destek verebilecekleri yönünde fikir sahibi değillerdir.
- Kendilerinin de kurban konumunda bulunmasından korkmaktadırlar.
- İntikam duyguları gelişmiştir.
- Çaresizlik hissini aktif şekilde yaşamaktadır.
- Sinir hisleri bulunmaktadır (Özdemir ve Bektaş, 2021).

Hansen (2016)'ın meydana getirdiği araştırması içerisinde izleyici durumundaki kişilerin niteliklerini dört sınıfta değerlendirmektedir. Bahsi geçen sınıflar toplum nitelikleri, sosyo-demografik kapsamdaki bilgileri, ebeveyn risk tutumları ve tutumsal nitelikler şeklindedir. Tablo 3.1. kapsamında bahsi geçen sınıflar ve seyirci nitelikleri sunulmaktadır.

Tablo 1. Seyirci nitelikleri (Uysal ve Dinçer, 2012)

DEĞİŞKEN	DEĞİŞKEN ÖZELLİĞİ	SEYİRCİ ÖZELLİĞİ
Toplum nitelikleri	Zorbalığın nitelikleri kırsal bölgelerde ve şehir merkezleri kapsamında değişkenlik görülmektedir. Şehir merkezleri kapsamında zorbalık tutumu görece fazla görülmektedir.	Kırsal kesimde yaşam süren öğrenciler adına zorbalıkla karşı karşıya kalmak ender rastlanan bir durumu karşılamaktayken, şehir merkezleri içerisinde yaşam süren öğrenciler adına bahsi geçen durum rutin hal almış bir tutum şeklinde kabul edilebilmektedir.
Sosyo-Demografik Bilgi	Erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla fazla zorbalık tutumu sergilemekte ve daha fazla zorbalık tutumuna maruz kalmaktadırlar. Ek olarak kız öğrenciler sözel zorbalık benzeri zorbalık çeşitlerini görece yoğun şekilde kullanmaktadırlar.	Erkek öğrenciler kız öğrencilerle karşılaştırıldığı durumda görece pasif şekilde zorbalık görülmektedir. Yaşı daha küçük olan öğrenciler zorbalıkla karşılaştığı durumda kurbanı koruma girişiminde bulunma ve tepki gösterme sıklıkları daha fazla olmaktadır.

Tablo 1. (Devamı).

DEĞİŞKEN	DEĞİŞKEN ÖZELLİĞİ	SEYİRCİ ÖZELLİĞİ
Ebeveyn Risk Tutumu	Ebeveynlerin alkol ve sigara tüketimi benzeri alışkanlıklarının zorbalıkları tetiklemesi hususunda yeterli araştırma bilgisi bulunmamaktadır. Ancak aile bağlantısıyla zorbalık tutumu arasında bağlantı bulunduğu kabul edilmektedir.	Ebeveynlerinden yeterli miktarda ilgi bulamayan öğrencilerin seyirci durumunda oldukları durumlarda görece pasif şekilde bulundukları kabul edilmektedir.
Tutumsal Nitelikler	Alkol, sigara gibi madde kullanımlarının zorbalık tutumu sergileme, kurban konumunda bulunma veya seyirci durumunda bulunma hallerine etki gösterdiği kabul edilmektedir.	Bazı yazarlar bahsi geçen madde kullanımlarının seyirci durumunda olan öğrencilerin tutumlarına etki gösterdiğini savunurken bazı yazarlar aksi yönde düşünceyi savunmaktadır.

Zorbalığın kurban kapsamında olduğu kadar seyirciler kapsamında da olumsuz yönde etkileri bulunmaktadır. Okul sürecinde zorbalık tutumlarında seyirci durumunda bulunan öğrenciler davranışsal ve duygusal yönden olumsuz etkiler görmektedirler (Hansen, 2016).

Seyirci durumunda bulunan kişiler zorbalık tutumu bulunmayan ve ek olarak zorbalığın kendisine yapılmadığı kişileri temsil etmektedir. Bahsi geçen grupla ilgili araştırma miktarı oldukça azdır. Seyirci konumunda bulunan kişilerin yoğunluğu zorbalık tutumlarını engellemek istemekle birlikte bu yöndeki girişimlerinin kendilerini kurbanın yerine geçirmesinden tedirgin olmaktadır, bu yüzden olumsuz veya olumlu yönde herhangi bir girişimde bulunmamaktadırlar (Güven, 2015).

3.3. Zorbalık Türleri

Zorbalık ifadesine dair perspektiflerin son dönemlerde değişim teşkil ettiği belirlenmekle birlikte (Smith, 2018), alan yazın içerisinde bulunan araştırmalarda günümüzde yaygın şekilde meydana gelen zorbalık çeşitlerinin kullanıldığı görülebilmektedir. Birtakım araştırmalarda zorbalık ifadesinin sözel ve fiziksel şekilde gündeme geldiği aktarılmaktadır (Jacobsen ve Bauman, 2007). Zorbalık ifadesi kapsamında bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Akran Zorbalığı

Akran zorbalığı eğitim kurumları içerisinde, eğitim kurumları haricinde veya okula gidiş-geliş güzergahında meydana gelen bir tutum biçiminde tanımlanmaktadır

(Gürhan, 2017). Kavramsal yönde akran zorbalığı; bireyin kendisinden görece güçsüz şekilde bulduğu birey veya bireylere rahatsızlık verecek tutumlar sergileyip mağduriyet meydana getirmesidir (Türküm-Çetinler, 2021). Alan yazın içerisinde bulunan araştırmalar değerlendirildiği durumda akran zorbalığının okul kapsamında yaygın şekilde karşı karşıya kalınan bir problem şeklinde bulunduğu dikkat çekmektedir (Woods ve Wolke, 2003; Solberg ve Olweus, 2003). Akran zorbalığı ifadesi kullanım gördüğü durumda genel olarak düşünülen ilk zorbalık çeşidi fiziksel zorbalıktır, fakat akran zorbalığı çeşitli yollarla yapılabilir. Akran zorbalığı çeşitleri Tablo 3.2 içerisinde gösterilmiştir (Uzun, 2021).

Tablo 2. Akran zorbalığı çeşitleri (Uzun, 2021 kaynağından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

Zorbalık Çeşitleri	Zorbalık Nitelikleri
Fiziksel Zorbalık	Mağdur konumunda bulunan kişiye fiziksel yönde zarar verme
Sözel Zorbalık	Mağdur konumunda bulunan kişiye sözlü şekilde zarar verme
Duygusal Zorbalık	Mağdur konumunda bulunan kişiyi psikolojik yönde şiddete maruz bırakmak
Cinsel Zorbalık	Mağdur konumunda bulunan kişiye cinsel içerik barındıran arzu edilmeyen, olumsuz yönde tutumlar sergilenmesi

Akran zorbalığı ifadesi çeşitli sosyal aşamaları, sosyal kapsamdaki bağlantıları ve etkin biçimdeki iletişimi içerisinde barındırmaktadır. Okulun bulunduğu yer, okulda eğitim alan öğrencilerin sosyal, ekonomik ve sosyoekonomik durumları, okulun genişliği zorbalıkların meydana gelme sıklığı hususunda değişim teşkil etmemektedir. Sıklıkla zorbalık görme potansiyeli okula başlanılan ilk yıllarında meydana gelirken, zorbalar da bu yönde son sınıf seviyesinde eğitim almaktadırlar. Genel olarak kendisinden görece küçük yaş sınıflarında bulunan ve fiziksel yönde zayıf yapılı öğrenciler zorbalık sergileyen kişi tarafınca mağdur şeklinde seçilmektedir. Erkek öğrencilerde doğrudan fiziksel yönde zorbalık görme ihtimali görece yüksek şekilde bulunduğu belirlenmiştir. Kız öğrencilerin yaş olarak büyüdükçe zorbalık tutumlarında düşüş gözlenirken erkek öğrencilerde zorbalık tutumlarının yükseliş gösterdiği alan yazın içerisinde bulunmaktadır. Zorbalık sergileyen ve zorbalık gören öğrencilerin meydana gelen olumsuz durumların dış etkenlerce farkına varılması güttür. Bu duruma paralellik teşkil eder nitelikte anne babalar da çocuklarına ne şekilde destek verebileceklerinin farkında olmamaktadırlar (Gürhan, 2017).

3.3.1.1. Özellikleri

Zorba kişiler, zorbalık tutumunu meydana getiren ve sürdürülmesine neden olan bireylerdir. Genel olarak bulundukları tutum ve nitelikleriyle farklı kişilerden ayrılmaktadırlar sorun çözme yeteneği bulunmayan ve bireysel problemlerini dışsallaştırma yöneliminde ve genel olarak okul kapsamındaki başarı seviyelerinin düşük düzeyde bulunduğu belirtilmektedir. Mağdur konumuna yerleştirdikleri kişilere zarar verme ve bahsi geçen mağdur kişilere acı çektirmekten keyif alan ve empati hissini bu durumun hiçbir evresinde kullanmayan ve ek olarak kendisinde bu yönde tutum sergilemesine neden olan, kışkırtıldığını belirterek kendisinin suçsuz olduğunu belirtmektedir. Bu nitelikleri barındıran kimseler yalnızca yaşlılarına değil yaşça kendisinden büyük kimselere de bahsi geçen nitelikte tutumlar yansıtmaktadırlar (Gürhan, 2017). Zorbalığı meydana getiren kişilerin genel olarak yıkıcı yöndeki güç temelli faaliyetler ortaya koydukları görülmektedir (Jan ve Husain, 2015). Bu yönde fiziksel nitelikleri değerlendirildiği durumda, zorba kişilerin saldırgan ve güçlü yapıda bulundukları belirlenmiştir. Özellikle erkeklerde zorbaların, kendi fikirlerine benzer şekilde gördükleri bireylerle rahatlıkla uyum gösterdikleri belirlenmiştir.

Kendilerinde bulunan nitelikleri inceledikleri durumda, kendilerini rahat tavırlar ortaya koyan, dışa dönük, yetenekli, başarılı ve sert şekilde bulundukları yönünde değerlendirme yapmaktadırlar. Genel olarak kendilerine fazla güvenmelerinden kaynaklı endişe seviyeleri diğer insanlara oranla daha düşük seviyede bulunmaktadır ve bu durumdan kaynaklı olarak rahatlıkla şiddete eğilim göstermektedirler (Barik, 2020). Zorbalığı meydana getiren öğrencilerin bahsi geçen tutumları ortaya koymalarının temelinde bulunan çok sayıda sebep vardır. Zorbalığı meydana getiren öğrencilerin bahsi geçen tutumları ortaya koyma nedenleri şu şekilde listelenebilmektedir;

- Hakkı olandan daha fazlasını istemesi,
- Başarı gösterebildiği bir konunun bulunmasını istemesi,
- Korkularını gizleme çabasında bulunması,
- Sert yapılı ve dayanıklı şekilde görülmek istemesi,
- Diğerlerinden daha güçlü olduğunu hissetmek istemesi,
- Kendisini yetersiz ve değersiz hissetmesi,
- Tüm istek ve gereksinimlerinin giderilmiş olması ve “hayır” kelimesini bilmemesi,
- Diğerleri tarafından sevmek, beğenilmek ve içerisinde bulunan toplulukta popülerlik edinmek istemesi,
- Kendisini beğenmeme ve sevmeme,

- Mutlu olmama,
- Sevgisiz büyüme (Gürhan, 2017).

Meydana getirilen çalışmalar bireysel yetenekler ve mizaç benzeri kişisel değişkenlerin ve çevresel yöndeki etkenlerin kurban veya zorba konumunda bulunma noktasında belirleyici şeklinde bulunduğunu göstermektedir (Uzun, 2021). Bu duruma ek olarak zorbalığa maruz kalan kişiler “*mağdur*” şeklinde tanımlanmaktadır. Zorbalığa maruz kalan bireyler, bahsi geçen zorbalık tutumlarına maruziyeti bulunan zorbalara aksi şekilde net biçimde özgüven seviyesi düşük, saygılı, kaygılı ve titiz şekilde bulunmaktadır. Mağdur kişiler zorba kişilerle aynı yerde bulunduklarında bazı durumlarda kendisini korumayı başaran, genel olarak pasif, arkadaş çevresi kısıtlı, sessiz, zorba tutumları sonucunda yetişkinlere mağduriyetini açıklayamayan, aktarmayı denediği durumda da zorbalık sonrasında aktarmayı başarabilen çocuklar şeklinde görülmektedir.

Zorbalığı meydana getiren bireyleri ve uygulamalarını yetişkinlere ve yetkililere bildirmekten kaygı duyan ve öğretmenlerinin veya ailesinin bahsi geçen zorbadan korumasının mümkün olmadığına inanmaktadırlar. Ek olarak, zorbalık gören çocuklar, utanmış, sinmiş, okula ve derslere gitmek istemeyen, incinmiş, endişeli, yorgun, depresif, yalnız, güvensiz, şaşkın, sarsılmış, kafası karışık, engellenmiş kişilerdir (Gürhan, 2017). Zihinsel yapıları gereği kendisini yetenekli şekilde kabul edememelerinden kaynaklı kendilerini çekici bulmamaktadırlar. Mağduriyetlerinin kendilerine hak olduğunu düşünmelerinden kaynaklı tehlikelere hazır şekilde bulunmaktadır. Mağdur kişiler karakteristik yapılarına bağlı olarak intikam alma duygusunu barındırabilmektedirler (Barik, 2020).

3.3.1.2. Nedenleri

Öğrencilerin sosyal yöndeki hayatlarını sürdürebilmeleri ve toplum sınırlarında sağlıklı birey profilini koruyabilmesi adına şüphe götürmez şekilde tutarlı aile zeminine ve aile içerisindeki sağlıklı yapıdaki iletişim biçimine ihtiyacı vardır. Bireylerin kendilerine rol modeli şeklinde belirledikleri aileleri bulunan çocukların kapsamında büyük etkisi bulunmaktadır.

Aile hususunda olumlu veya olumsuz yönde tüm tutum, tepki ve davranışlar çocukların sosyal, duygusal ve kişisel hallerine etki gösterecek toplum içerisindeki sosyal yöndeki bağlantılarını ortaya çıkarmalarında belirleyici etki göstermektedir (Öztürk, 2019). Akran zorbalığının meydana gelmesindeki esas sebeplerin başında aile kapsamında bulunan öğeler bulunmaktadır. Alan yazın içerisinde bu hususta meydana

getirilen araştırmalar değerlendirildiği durumda anne baba davranışlarına ek olarak çocukların yetiştirilme şekillerinin veya aile içerisindeki şiddet unsurlarının bulunması benzeri hallerin zorbalık yönelimi yönünde etki gösterdiği belirlenmiştir (Holt vd., 2008). Bu yönde aile kapsamında varlık gösteren şiddetle okul içerisinde meydana getirilen zorbalık tutumları arasında ilişki bulunduğu belirtilmektedir (Alkhalayleh ve Newlyn, 2015). ocukla annenin bağlantısı kapsamında problem bulunan kişilerde genel olarak anneyle olumlu yönde bağlanma meydana gelmemiş çocuklar şeklinde bulunup çevresine yönelik aşırı seviyede şphecisi olma, ilişkileri kapsamında güvensiz ve çevresindeki farklı kişilere düşmanca tavırlarla yaklaşım sergilemektedir.

Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi kapsamında aile içerisinde meydana gelen tartışmalar ocuk bağlamında olumsuz yönlü etkilere sebep olmaktadır. Çocukların sosyal yöndeki bağlantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu duruma paralel biçimde destekleyici cezalandırıcı seçenekler kullanmayan ebeveynler zorbalık tutum seviyesinin yükseliş gösterdiği, aksi durumdaysa eleştirici ve katılımcı, aşırı düzeyde koruyucu, kontrol miktarı oldukça az şekilde bulunan ve kollayıcı anne baba biçiminde yetiştirilmiş çocuklar kapsamında zorba tutumlarla karşılaşma miktarının yükseliş gösterdiği belirlenmiştir (Gürhan, 2017).

Çocuklar aile içerisinde istismar ve ihmallere yoğun şekilde maruz bırakıldıkları durumlarda bu durumu eğitim kurumu içerisinde çeşitli şekillerde gösterebilmektedir. Meydana getirilen araştırmalarda istismar ve ihmal edilmenin zorbalık oranlarını yükselttiği gösterilmektedir (Peng vd., 2019). Bu durumun nedeni birtakım öğrencilerin anne babalarını kendisine rol model kabul ederek birtakım içine kapanmakta birtakım ğrencilerse yaşitlarına zorbalık yapabilmektedir. Hane içerisinde meydana yaşanan hayal kırıklıkları ve yoğun sinir durumlarını çevresindeki kişilere doğruca yansıtabilmektedirler. Mağdur ve zorba kişilerin genel olarak ev içerisinde oldukça az bulunan çocuklar karşısında uzak ve soğuk yapıllı baba ve aşırı derecede korumacı, güçsüz ve kızgın annelerinin bulunduğu görülmüştür (Gürhan, 2017).

Farklı bir etken olarak anne babalarının çocukların yetiştirilmesi sırasında, aşırı g kullanımıyla uygulanmış olan fiziksel yönlü cezalar, duygusal yönde meydana gelen patlamalar benzeri tekniklerin kullanımı şeklinde ifade edilmektedir. şiddet seviyesini yükselten yanlış faaliyetler çocuğu olduğundan daha saldırgan hale getirmektedir. Bu sebepten çocukların tutumlarına belli kısıtlamalar ve kuralların getirilmesi gereklidir (ztrk, 2019). Fakat bahsi geçen süreç içerisinde çocuklarla olumlu yönde bağlantı sağlamaya zen gösterilmesi gerekmektedir. Meydana getirilen çalışmalardan elde edilen bulgular anne babaların arasında bulunan bağlantı kalitesinin

yüksek şekilde bulunmasının zorba tutum yönelimini düşürdüğü belirtilmektedir (Totan ve Yöndem, 2007).

Yaşıt bağlantıları da yaşıt kişilerin zorbalığa sebebiyet veren ögeler içerisinde yer almaktadır. Yaşıtlar arasında kendisini ön plana çıkarma ve popüler gösterme, sosyal temas ve destek mekanizması benzeri konular çocukların bağlanma ve aidiyet hissetme hisleriyle bağlantılı bulunmasına ek olarak çocuk ve ergenlerin tutumsal yönden olumsuz veya olumlu tutumlar sergilemesine temel olmaktadır. Koruyucu ögeler şeklinde değerlendirildiği durumda yaşıt bağlantıları yaşıt gruplarıyla zorbalık tutumlarına hedef olma halinin engellenmesi sosyal kapsamda destek sağlanması ve bu yündeki yeteneklerin geliştirilmesi noktasında önemi bulunan bir noktada bulunmaktadır (Öztürk, 2019).

Yöndem ve Totan (2007)'ın birlikte yürüttükleri araştırma kapsamında akranlar arasında bulunan bağlantıların zorba tutumlarından gerek risk etkeni gerekse korucuyu etken şeklinde bulunabileceği aktarılmıştır. Okul kapsamında meydana gelen ilişki ve etkileşimlerde öğrenciler ve öğretmenler arasında bulunan bağlantının niteliği, okul dahilindekilerin ruhsal, psikolojik ve fiziksel sağlıkları kapsamında belirleyici şeklinde bulunmaktadır. Öğrencilere eğitim sağlama hedefinde bulunan ve bazı durumlarda psikososyal destek sağlayan öğretmenler, aile ve akranlar sonrasında öğrencilerin sıklıkla etkileşimde bulunduğu kişiler şeklinde kabul edilmektedir.

Arkadaş zorbalığı birey perspektifinde değerlendirildiği durumda öğrencilerin öğretmenleriyle arasında bulunan bağlantıları öğretmenlerin zorbalık tutumları kapsamındaki davranış ve tutumları, zorbalık döngüsü kapsamında varlık gösteren öğrencilere dair müdahale aşamaları, sosyal destek aygıtlarındaki konumu ve önemini belirtmektedir (Öztürk, 2019). Okul iklimine ek olarak okul kapsamındaki sosyoekonomik yapı zorbalık kapsamında etkileyici ve belirleyici şekilde bulunabilmektedir. Bu yönde meydana getirilen araştırmalarda zorbalıkların genel olarak sosyoekonomik seviyesi düşük şekilde bulunan okullar içerisinde meydana geldiği aktarılmaktadır (Özkan ve Çifci, 2010).

Zorbalığa sebebiyet veren ögeler içerisinde son dönemlerde göç etkeninin de dahil olduğu dikkat çekmektedir. Göç, toplum ve bireyleri yüksek seviyede etkisinde bulundurabilmektedir ve olumsuz halleri oluşturmaktan kaynaklı sosyal yöndeki destek ve dönüşümlere sebebiyet veren çok katmanlı yapıdaki etken şeklinde ifade edilmektedir. Göç ifadesi merkezinde çocuklar olacak biçimde sosyal, kültürel, ekonomik ve aile kapsamında olumsuz yönlü etki göstermektedir.

Özellikle adaptasyon aşaması sağlıklı şekilde gelişim göstermediği durumda çocuklar kapsamında okul zemininde zorbalık görülmekte ve zorbalığa dair müdahale ortaya koyulmadığı durumda suça sürüklenme seviyesinde yükseliş belirmektedir (Öztürk, 2019). Göçmenler kapsamında bu yönde meydana getirilen araştırmada göçmen çocuklarında zorbalık yöneliminin anne baba eğitim durumu ve cinsiyete yönelik fark teşkil ettiği sonucu elde edilmiştir (Marees ve Petermann, 2010). Alan yazın içerisinde bulunan bilgiler incelendiği durumda zorbalığa sebebiyet veren öğelerin genel olarak sosyal yapı ve sosyal yapıyla bağlantılı niteliklerin akran zorbalığına sebep olan temel etkenlerin başında geldiği belirtilmektedir (Thornberg, 2010).

3.3.1.3. Sonuçları

Zorbalık, zorbalığı meydana getiren ve maruz kalan bireyler adına kişisel ve toplumsal bağlamda olumsuz sonuçlar oluşturmaktadır. Alan yazın içerisinde bulunan araştırmalarda zorbalığa maruz bırakılan çocukların yüksek seviyede depresyona da maruz kaldığı ve intihar yönelimi geliştirdikleri görülmüştür. Çocukluk sürecinde başlangıç gösteren zorbalık tutumları ve saldırgan eylemler daha sonraki aşamalarda yetişkinlik dönemindeki ruhsal sağlık kapsamında olumsuzluklara sebebiyet vermekle birlikte suç yönelimi yüksek seviyede bulunan veya suça sürüklenme benzeri durumlar meydana gelebilmektedir. Bu duruma ek olarak zorbalığın tekrarlı şekilde bulunması bireylerin uyum bağlamında sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Öztürk, 2019). Alan yazın içerisinde bulunan araştırmalarda özellikle zorbalık gören ergen ve çocuklarda çok sayıda psikopatolojinin gündeme geldiği, bundan kaynaklı olarak zorbalığın kişide psikolojik sağlık problemlerini gündemle getiren bir öge şeklinde bulunduğu aktarılmaktadır (Tural-Hesapçıoğlu vd., 2018). Bu kapsamda meydana getirilen araştırma içerisinde zorbalık görmenin depresyon ve korku oranlarını yükselten öğeler arasında bulunduğu belirlenmiştir (Omoteso, 2010). Bu duruma ek olarak mağdur konumunda bulunan öğrenciler kapsamında değerlendirildiği durumda zorbalık psikolojik iyi oluş durumunu olumsuz şekilde etkilemekte olan ve sağlıksal yönde zararlı bir öge şeklinde kabul edilmektedir (Rigby, 2003).

Okul ortamında meydana gelen zorbalıklar okul kapsamında çalışma gösterenlerin ve öğrencilerin psikolojilerini ve gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ortaya çıkan durum toplum içerisindeki şiddet seviyesini yükseltir nitelikte bulunmaktadır. Çevresindeki bireylere yönelik yaklaşımı merkezinde zorbalık durumu şiddet ve risklere dikkat çekmektedir. Okul ortamında veya aile içerisinde görülen durumlara dair sergilenen müdahale ve tepki gerektiren hallerde toplumun ruh sağlık düzeyinin iyi

şekilde bulunabilmesi adına zorbalığın şiddete evrilmesi hususunda önlemlerin alınmış olması büyük önem teşkil etmektedir. Bu durumdan kaynaklı okul ortamıyla, okul kapsamında çalışma gösterenler, çocuklar ve ailenin doğrusal olarak bağlantılı şekilde olduğu, birbiri kapsamında etkileşim temelli bir mekanizma şeklinde bulunduğu kabul edilmektedir. Bahsi geçen mekanizmalarda uygulamaların sekteye uğraması, doğrusal olarak bireyleri, grupları ve toplumu etkilemektedir (Öztürk, 2019).

Bu duruma ek olarak okul ortamının öğrencinin ihtiyaçlarını gidermekten uzak yapıda bulunması okul kapsamında zorbalık oranını yükselttiği ve arzu edilmeyen sonuçların meydana geldiği belirlenmiştir. Bundan dolayı zorbalığın minimum seviyeye düşürülmesi kapsamında olumlu yönde okul ortamına ihtiyaç vardır (Çalık vd., 2009). Okul ortamının okul yöneticileri ve öğretmenlere ek olarak öğrencileri de etkiler nitelikte bir öge şeklinde bulunduğu dikkate alındığında zorbalıkla mücadele kapsamında okul ortamı hususuna önem verilmesi gerekli olan bir husus olduğu belirlenmektedir. Zorbalık öğretmenleri ve aileleri de etkiler nitelikte bulunan bir husus olmaktadır. Ortaya çıkan zorbalık tutumunun aile ve öğretmenleri de etkileyen sonuçları, zorbalığı meydana gelmeden önce ve meydana geldikten sonra iki aşamada değerlendirmektedir. Zorbalık meydana gelmeden önce meydana gelme olasılığının düşürülmesi adına, aile kapsamındaki iletişim seviyesi, ebeveyn davranışları, aile yapısı benzeri ögeler büyük önem teşkil etmektedir. Zorbalık neticesinde aile kapsamında bulunan durumlara dair gündeme getirilen tepkilerin özellikleri büyük önem teşkil etmektedir. Benzer biçimde zorbalık henüz meydana gelmeden önce eğitim kurumlarında öğrencilerin olumsuz tutumlar göstermesi, risk grubu içerisinde bulunan çocukların yüksek oranda suça sürüklenme hallerinin gündeme gelme olasılığının öğretmenler tarafından değerlendirip analizlerinin meydana getirilmesi gerekmektedir (Öztürk, 2019).

3.3.1.4. Akran Zorbalığına Yönelik Kuramlar

Zorbalıkla alakalı çok sayıda çalışma meydana getirilmiştir. Zorbalığın gerek sosyal bilimler kapsamında bulunması gerek eğitim bilimleri kapsamında büyük çaplı bir husus şeklinde bulunması, gerekse psikoloji kapsamında etkinlik gösteren bir husus şeklinde bulunmasından kaynaklı bahsi geçen ifadenin farklı teoriler kapsamında incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu başlıkta zorbalık ifadesi farklı teoriler kapsamında değerlendirilmektedir. Başlık kapsamında değerlendirilen hususlar şu şekildedir;

- Genel Saldırganlık Modeli

- Sosyal Öğrenme Teorisi ve Sosyal Bilgi İşleme Teorisi
- Saldırganlık-Engelleme Teorisi
- Biyoloji Teorisi
- İçgüdü Teorisi

İçgüdü Kuramı

Akran zorbalığı hususunun değerlendirilmesi kapsamında içgüdüsel bir husus şeklinde incelenmesi mümkün olmaktadır. Öncelik olarak, akran zorbalığı hususu değerlendirilirken durumun psikolojik yönü dikkate alınmalıdır. Bu durumdan dolayı akran zorbalığının oluşması kapsamında psikolojik sebeplerin varlık gösterebileceği kabul edilebilmektedir. Bahsi geçen psikolojik sebepler akran zorbalığı hususunda bulunan tutumların meydana gelmesine neden olabilmektedir (Son, 2011). İçgüdü teorisi içerisinde psikanalitik teorinin de anlaşılması gerekmektedir. Psikanalitik teorinin geliştiricisi şeklinde Freud görülmektedir. Freud'un savunmasına göre kişinin tutumlarını biçimlendiren üç temel öge bulunmaktadır. Bahsi geçen üç temel öge süperego, ego ve id olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen öğelerden akran zorbalığı kapsamında değerlendirildiği durumda en önemli ögenin id şeklinde bulunduğu görülmektedir.

Süperego ve ego, kişinin tutumlarını ahlaki değerleri hesaba katarak veya id ve ahlaki değerler kapsamında bağlantı sağlayarak biçimlendirirken id tümüyle kişinin kendisinin beklentilerine uygun davranması kapsamında yoğunluk göstermektedir. İd'in kuvvetli şekilde bulunduğu hallerde kişi çevresel nitelikleri ve ahlaki yöndeki değerleri arka plana itebilmektedir. Bahsi geçen yönde kişi tümüyle kendi hoşnutluk beklentisi kapsamında yoğunlaşmaktadır. Tutumlar meydana gelirken önemi bulunan temel öge kişinin istekleridir (Siegfried, 2014).

İçgüdü kapsamında değerlendirildiği durumda, id'in kontrolü bağlamında meydana getirilen tutumların zorbalığın meydana gelmesini kolaylaştırıcı etki gösterdiği söylenebilmektedir. Ek olarak kişinin ahlaki yöndeki değerleri ve çevresel bağlamdaki etkenleri değerlendirmemesi kişinin kendisinden görece zayıf şekilde bulunan kurbanlarına zarar vermesine sebep olabilmektedir. Zorbalığı psikanalitik teorisyenler gibi etiyolojik teorisyenlerce de ifade edilebilmektedir. Etiyoloji kapsamında değerlendirildiği durumda saldırganlık durumunun standart insan tutumu şeklinde bulunduğu düşüncesi savunulabilmektedir.

Gökler (2007) tarafından aktarılanlara yönelik saldırganlık durumunun içgüdüler yoluyla ifade edilmesi K. Lorenz tarafınca 1966 yılı içerisinde ortaya konan "*On Aggression*" isimli kitabı ile güncel bir hal edinmiştir. Saldırganlık durumunun dış

uyaranlara bağımsız biçimde, içgüdüsel bağlamda enerji kaynağı barındıran bir tutum şeklinde bulunduğunu destekleyen Lorenz, bahsi geçen “kavga” dürtüsü kapsamında uyumlu şekilde çıkışı bulunana değin yoğun hale geldiğini savunmuştur. Bu kapsamdaki savunmaya yönelik saldırganlık tutumunun eğildiği temel, saldırganlık durumunun esas sebebi şeklinde bulunmayabilmektedir (Gökler, 2007).

Biyolojik Teori

Saldırganlık durumunu ifade eden teorilerden diğeri biyolojik teori olmaktadır. Biyolojik teori içerisinde zorbalığı döngüsel düzen kapsamında ifade etmektedir. Biyolojik teorinin savunmasına göre saldırganlık tutumu içgüdüsel asıllara dayandırılmaktadır. Biyolojik teoride saldırganlık durumunun genetikle alakalı bir husus olduğu düşünülmektedir. Biyolojik teorinin savunmasına göre saldırganlığı meydana getiren temel faktör “libido” olmaktadır. Libido kişinin doğuşuyla meydana gelen bir ögedir ve hayat süresince süreklilik teşkil etmektedir. Libido ögesiyle birlikte biyolojik teoriye göre organizma içerisinde varlık gösteren bir aygıt saldırganlık tutumunu meydana getirmektedir.

Birtakım çalışmalara yönelik merkezi sinir sistemi, endokrin ve beyin sinir sistemi saldırganlığı meydana getirmektedir. Bu yöndeki perspektif kapsamında saldırganlık susuzluk ve açlık benzeri doğum itibarıyla bulundurulanan bir dürtüyü temsil etmektedir (Arslan, 2013). Biyolojik teori kapsamında saldırganlık tutumu kişinin fizyolojisiyle meydana gelmektedir. Bu kapsamda aktarılan endokrin ve beyin sinir sistemi, merkezi sinir sistemi aşamaların meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Ek olarak saldırganlık tutumunda nörolojik kapsamdaki bozulmaların ve hormonal salgıların da etkilerin bulunduğu kabul edilmektedir. Birtakım teorisyenlerse androjenlerin hayvanlar kapsamında saldırganlık tutumu meydana getirmelerine sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır (Pişkin, 2011).

Engelleme-Saldırganlık Kuramı

Saldırganlık-Engelleme teorisi Freud tarafından meydana getirilen araştırmalardan etkilenen Sears, Mowrer, Miller, Doob ve Dollard’ın ortak çalışmalarıyla gelişim göstermiştir. Bahsi geçen araştırmacılar Freud tarafınca ortaya konan saldırganlık kapsamındaki içgüdülerin malzemesi şeklinde bulunduğu düşüncesinin etkisinde kalmışlardır. Saldırganlık- Engelleme teorisine yönelik saldırganlık durumunun esas sebebi kişinin engellenmesidir. Bahsi geçen iddiaya yönelik önlemler saldırganlık durumunu kaçınılmaz şekilde gündeme getirmektedir. Temelde engelleme teorisi gerilim düzeyinin düşürülmesi yönünde yoğunlaşan bir teoridir. Bahsi geçen gerilim kişi kapsamında patlamalara sebebiyet vermektedir. Patlamayla birlikte saldırganlık

tutumu meydana gelmektedir. Bahsi geçen durum saldırganlık-Engelleme teorisinin içgüdü teorisine benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Pişkin, 2011).

Saldırganlık-Engelleme Teorisi çok sayıda araştırmacı tarafından eleştiriye maruz bırakılmıştır. Bahsi geçen eleştirilere yönelik önleme devamlı saldırganlık tutumunu gündeme getirmemektedir. Saldırganlık- Engelleme teorisine yönelik kişinin önlenmesiyle birlikte dürtüleri saldırganlık tutumunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan engellemeyle birlikte saldırganlık tutumunun gündeme gelmemesi, üzüntü tepkisi sergileme, depresyon ve ümitsizlik semptomları benzeri sonuçların gündeme gelmesi de mümkündür. Bahsi geçen nedenler Saldırganlık-Engelleme Teorisinin “*Kesinlikle*” saldırganlık meydana getirir düşüncesini çürütmektedir (Arslan, 2013).

Sosyal Bilgi İşleme Kuramı

Bu yöndeki kaynaklar değerlendirildiği durumda en fazla işlenen teorilerden biri şeklinde “*Sosyal Bilgi İşleme Kuramı*” dikkat çekmektedir. Sosyal bilgi işleme teorisi bilişsel kuram bağlamında belirlemektedir. Sosyal bilgi işleme teorisinin net niteliklerinden biri kişisel farklar seviyesinde bulunmasıdır. Bahsi geçen teori yönünde çocukların barındırdığı bilişsel ve duygusal aşamalar kendisinin saldırganlık tutumu sergileyip sergilemeyeceği kapsamında bilgilendirici şekilde bulunmaktadır. Bu teoride öncelik olarak çocuklar saldırganlık tutumu veya benzeri durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu süreçte çocukların barındırdığı çevresel yöndeki uyaran ve niteliklerle çocuğun barındırdığı bilişsel nitelikleri çocukların saldırganlık tutumu sergileyip sergilememesi yönünde etki göstermektedir. Farklı bir aktarımla çocukların saldırganlık tutumu sergileyip sergilememesi noktasında içerisinde olduğu sosyal bağlamdaki zemin ve bilişsel yöndeki nitelikler belirleyici özellik göstermektedir.

Çocuğun içerisinde bulunduğu sosyal zeminle bilişsel yöndeki nitelikleri beklenmedik bir kapsamda bulunuyorsa saldırganlık tutumu ortaya koyabilmektedir (Arslan, 2013). Sosyal bilgi işleme teorisi Dodge ve Crick (1994)’in birlikte çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Reemst (2014)’in meydana getirdiği araştırmasında alan yazın kapsamında yapılan atmış dört araştırmayı değerlendirmiş ve bahsi geçen araştırmalarda sağlanan bulgulara yönelik Sosyal Bilgi İşleme Teorisiyle akran zorbalığı arasında bağlantının olup olmadığını ortaya koymaya çaba göstermiştir. Yazarın ortaya koyduğu sonuçlara yönelik akran zorbalığı ve Sosyal Bilgi İşleme Teorisi arasında yakın bağlantıların bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akran zorbalığı ve Sosyal Bilgi İşleme Teorisi arasında bulunan bağlantı Sosyal Bilgi İşleme Teorisinin çok sayıda değişkeni tarafınca etki altında bulundurulmaktadır. Özellikle “*özyeterlik*” ifadesi belli haller içerisindeki saldırganlık tutumunun gündeme gelmesi kapsamında etki

göstermektedir. Yazarın meydana getirdiği araştırmadan elde edilen sonuçlara yönelik Sosyal Bilgi İşleme Teorisi bağlamında zorbalığa etki gösteren ögeler şu şekilde sunulmaktadır;

- Görece güçlü veya zayıf durumda bulunma,
- Kötü niyet,
- Diğerleriyle ilgili olumsuz fikirler barındırma,
- Daha az etkili tutum seçini,
- Olumsuz yönde öz değerlendirmeler,
- İçsel kontrol odağı,
- Özyeterlik (Reemst, 2014)

Keith ve Vogel (2015) bu yönde Sosyal Bilgiler İşleme Teorisi yönünde doğrudan kurban şeklinde bulunmasına ek olarak yakın arkadaşların kurban konumunda bulunmasının da etki gösterdiğini aktarmaktadırlar. Yazarların savunmasına göre yakın arkadaşların kurban veya zorba konumunda bulunması çocukların da kurban veya zorba konumunda bulunma durumlarına etki gösterebilmektedir (Vogel ve Keith, 2015). Sosyal Bilgiler İşleme Teorisine yönelik 6 etkin durum göz önünde bulundurulmalıdır. Harris (2009)'in savunmasına yönelik bahsi geçen durumlar sıralı şekilde şöyle listelenmiştir; dışsal ve içsel ipuçlarının kodlanması, ipuçlarının değerlendirilmesi, hedeflerin belirlenmesi, verilmesi gerekli olan tepkileri yapılandırma ve erişim, verilmesi gerekli olan tepkilerin kararlaştırılması ve sergilenmesidir (Harris, 2009). Bahsi geçen aşamalar tablo 3.3 içerisinde listelenmiştir.

Tablo 3. Sosyal bilgiler işleme teorisi kapsamında tutumların şekillenmesi (Arslan, 2013.)

DAVRANIŞ	ÖZELLİKLER
İpuçlarının Kodlanması	İçsel ipuçlarının kodlanması, Dışsal ipuçlarının kodlanması.
İpuçlarının Yorumlanması	Nedensel dayatmalar, Niyetsel dayatmalar, Diğer değerlendirme süreçleri, Amaçların değerlendirilmesi, Kazanım, Geçmişin değerlendirilmesi, Performans, Öz değerlendirme, Diğer değerlendirmeler
Hedeflerin Belirlenmesi	Uyarıların düzenlenmesi.
Verilecek Tepkilerin Yapılandırılması ve Erişim	Verilecek tepkilere erişim ve verilen tepkilerin yapılandırılması.

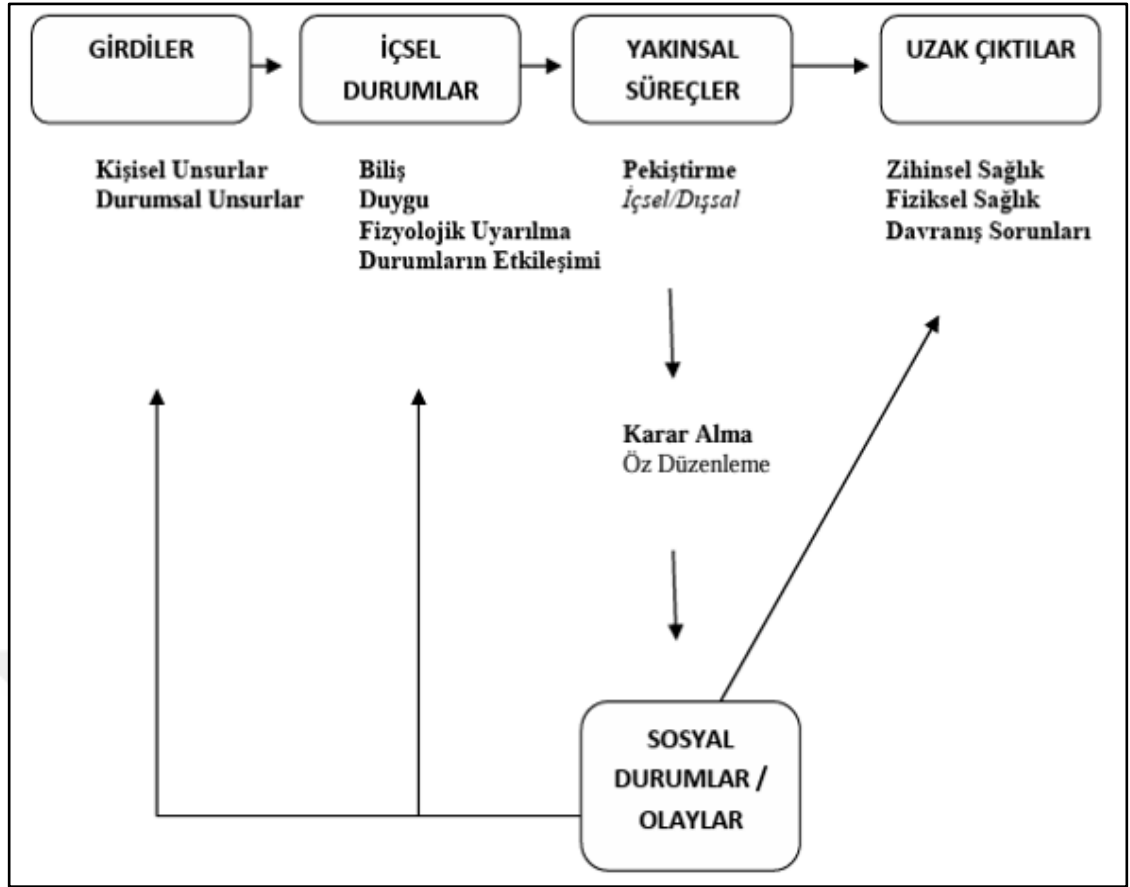
Tablo 3. (Devamı).

DAVRANIŞ	ÖZELLİKLER
Verilecek Tepkilerin Kararı	Tepkilerin değerlendirilmesi, Sonuç kapsamında beklentiler, Özyeterlik değerlendirilmesi, Tepkinin seçimi,
Davranışın Sergilenmesi	Davranışın ortaya çıkışı.

Sosyal Bilgiler İşleme Teorisi temelde Sosyal Öğrenme Teorisiyle iç içe geçmiş şekilde bulunmaktadır. Psikanalitik teori ve Sosyal Öğrenme Teorisi birbirlerinden ayrı nitelikler barındıran teorilerdir. Bahsi geçen teoriye yönelik saldırganlık isteği karşısında durmak mümkün olmamaktadır. Ek olarak Sosyal Öğrenme Teorisine saldırganlık tutumunun farklı tutumlarda bulunduğu benzer şekilde sosyal zeminlerde biçimlenen öğrenilmiş bir tutum şeklinde bulunduğunu desteklemektedir. Sosyal öğrenme teorisinin savunmasına yönelik olarak kişi saldırganlık tutumunu çevresinden öğrenmekte ve pekiştirmektedir. Ödüller saldırganlık tutumunu özendirirken cezalar miktar olarak azaltıcı etki göstermektedir. Ek olarak sosyal öğrenme teorisine yönelik olarak kişi durumlar içerisinde kendisine örnek kabul ettiği tutumları farklı durumlar içerisinde de kullanmak adına genellemeye gidebilmektedir (Pişkin, 2011).

Genel Saldırganlık Modeli

Genel saldırganlık modeli kapsamında kişi barındırdığı demografik yöndeki nitelikleri, tutumları ve genel kapsamdaki nitelikleri sosyal yaşam içerisindeki bağlantılarına da doğruca aktarmaktadır. Model kapsamında kişinin barındırdığı genel nitelikler kendisinin sağlıklı veya sağlıklı şekilde sosyal bağlantılar meydana getirmesi noktasında belirleyicilik göstermektedir. Genel saldırganlık modeli kapsamında zorbalığın kişisel bilişsel nitelikleri, psikolojik nitelikleri ve duyguları zorbalık tutumlarının gündeme gelmesinde ve aşamaların yönetimi noktasında birbiri ile karmaşık yapıda bir bağlantıda bulunmaktadır. Özellikle zorbalık tutumlarında veya farklı sosyal bağlantılarda bahsi geçen nitelikler karar verme aşamasını kontrol altında bulundurmaktadır (Kowalski vd., 2014). Zorbalık tutumlarının genel saldırganlık modeli içerisinde incelenmesi sürecinde 5 esasın kendi içerisindeki aktif etkileşimlerinin kavranması gerekmektedir. Bahsi geçen esaslar “*Sosyal Durumlar*”, “*Uzak Çıktılar*”, “*Yakınsal Süreçler*”, “*İçsel Durumlar*” şeklinde bulunmaktadır. Bahsi geçen esasların arasındaki bağlantı Şekil 3.2. kapsamında sunulmaktadır.

Şekil 2. Genel sağlık modeli (Legate, 2016)

Legate (2016)'nin çabaları neticesinde meydana getirilen yukarıda sunulan şekil değerlendirildiği durumda Genel Saldırganlık Modeli'nin gerek bilişsel gerekse sosyal model şeklinde bulunduğu görülmektedir. Genel saldırganlık modeli kapsamındaki genel nitelikler bilgi işleme teorisinin birtakım niteliklerini içerisinde barındırdığı görülebilmektedir. Sosyal bilgi işleme teorisi farklı teorileri içerisinde barındıran bir niteliktedir.

3.3.2. Siber Zorbalık

Sanal ortamlarda hayatı daha kolay hale getiren çok sayıda faaliyet ve uygulama yer almaktadır. İnternet sayesinde meydana getirilen alışverişler ve rutin hayat içerisinde meydana getirmek mecburiyetinde bulunan banka işlemlerine benzer etkenler internetin sunduğu uygulamalarla her kapsamda rahatlıkla halledilebilir bir yapıdadır. İnternet sayesinde kişilerin hayatlarına doğrudan dahil olan faydalar kişilere avantajların yanında bazı dezavantajlar da getirmektedir. İnternet kullanımlarının yaş sınırlarının düşüş göstermesiyle yetişkin kişilere ek olarak çocuk ve ergenler de bahsi geçen tehlike ve dezavantajların hedefi konumunda bulunmaktadır. Bahsi geçen haller sanal ortamdaki tehlikeleri de içerisinde barındırmaktadır (Özkan, 2019). Siber zorbalık, sanal

ortamlar ve telefonlarda devamlı ve bilinçli biçimde bireylere zarar verme hedefiyle meydana getirilen taciz, hareket, tehdit, korkutma ve sanal kapsamdaki yalancılık gibi tutumlar olmaktadır. Bireysel siber zorbalık çeşitli şekillerde bulunabilmektedir. Kişiye dair meydana getirilen siber zorbalık tutumu alan yazın içerisinde siber zorba, bahsi geçen zorbalığa maruz bırakılan kişiler adınaysa siber mağdur ismi verilmektedir.

Bahsi geçen durumlara paralel şekilde gündeme gelen siber zorbalık durumlarını gören, bilen, şahit olan kimselere de “*tanık*” ismi verilmektedir (Kavuk vd., 2018). Baştürk-Akca ve diğerlerinin (2014) çalışması içerisinde siber zorbalık; bilgi iletişim teknolojileri veya internet aracılığıyla bireylerin diğerlerini taciz etme, sindirme, düşmanlık, korkutma hedefiyle yazılı veya görsel şekilde devamlılığını sürdüren bir tutum biçiminde meydana getirilen uygulamalara siber zorbalık ismi verilmektedir. Siber zorbalık, bir grup veya kişi tarafından iletişim ve bilgi teknolojilerinin farklı bireylere zarara vermek hedefiyle sürekli biçimde kötü niyetli şekilde meydana getirilen tutum şekli şeklinde ifade edilmektedir. Siber zorbalık, iletişim ve bilişim kapsamındaki teknolojilerin verdiği imkânlar içerisinde farklı şekillerde meydana gelmektedir (Türk ve Şenyuva, 2021).

Siber zorbalık tutumuna tüm bireylerin maruz kalma olasılığı bulunmasına karşın özellikle akran zorbalığına maruz kalınmaktadır. Meydana getirilen araştırmalar içerisinde görülebilmektedir ki siber zorbalık sıklıkla genç kişilerde özellikle ergen yaşlardaki kişilerde meydana gelmektedir. Teknolojinin aktif şekilde gelişimiyle birlikte sürekli olarak artış gösteren tehdit ve tehlike düzeyi bireylerin korku sınırları içerisinde hayat sürmesine ve yaşam kalitesinin düşüşüne neden olmaktadır (Gürhan, 2017).

Sayimer ve Baştürk-Akca (2017)’nin savunması kapsamında siber zorbalık içerisinde net şekilde otorite zemininin varlık göstermemesi ve çocukların internet bağlamındaki özgürlüklerinin yitirilmesi kaygısıyla meydana gelen huzursuzluğu yetişkin kişilerle konuşma yönündeki isteksiz tutumları zorbalığın seviyesini yükseltmekte ve çocuklarda gösterdiği etki yelpazesini genişletmektedir.

Baykara ve Yazgılı (2021)’nin birlikte ortaya koyduğu zorbalık tutumu sergileyen bireylerin sanal zeminlerde ortaya koyacakları zorbalık tutumlarının belirlenmemesi veya belirlense bile yasal kapsamda uygulanmasının mümkün olmayacağı düşüncesiyle sanal zorbalığı geleneksel kapsamda bulunan zorbalığa göre daha çok zorbalık meydana getirmektedirler. Fiziksel zeminde yeterli miktarda güç barındırmayan kişiler internetin kendilerine verdiği olanakları aktif şekilde kullandığı sırada güçlü kişiler halini alabilmekte ve rollerin bu bağlamda değişkenlik teşkil etmesine sebep olmaları mümkündür. İnternet zeminlerinde fiziksel kapsamda güçlü şekilde görünmeye

gereksiniminin bulunmaması bu duruma sebebiyet verebilmektedir. Bu duruma ek olarak sanal zeminde bireyin kimlik bilgilerinin gizli şekilde bulunması da etkilidir.

3.3.2.1. Özellikleri

Siber zorbalığın sınırlaması ve bir zamanı olmamaktadır. Bu duruma paralellik göstererek zorba kişilerin kendilerinin kimlik bilgilerini gizleyerek meydana getirecekleri zorbalık durumlarının miktar olarak fiziksel zeminlerdekinden görece çok kişinin şahit olmasına neden olabilmektedir. Buna benzer haller sanal zeminlerdeki siber zorbalık tutumlarını fiziksel yöndeki zorbalık çeşidinden ayırmaktadır. Bu duruma ek olarak önemli şekilde bulunan farklı bir diğer husus, siber zorba durumundaki kişilerin mağdurları bireysel olarak tanınamasından kaynaklı ortaya koyduğu hasarın boyutlarını da kesin sınırlarda anlamakta güçlük çekmesidir (Aslan ve Önay Doğan, 2017). Bu kapsamda siber zorbalık tutumu geleneksel yöndeki zorbalık tutumlarından ayrı bir konumda bulunmaktadır. Bu duruma ek olarak geleneksel yöndeki zorbalıkla siber zorbalık ifadeleri bazı yönlerden birbirlerine benzer yapıdadır. Alan yazın içerisinde bulunan birtakım araştırmalarda siber zorbalıkla geleneksel yöndeki zorbalık arasında gerek mağdur gerekse zorba kişiler kapsamında anlamlı yönde bağlantıların bulunduğu savunulmaktadır.

Zorbalık tutumlarının zorba kişiler olarak içerisinde bulunan çocukların sıklıkla aynı anda sanal ortamlarda da zorbalık tutumları sergiledikleri belirlenmiştir. Zorbalık kapsamında yaygın şekilde güçlü olan kişi güçsüz şekilde bulunan kişiye yönelik zorbalık meydana getirdiği fakat siber zorbalığın bu durumun aksi yönde de bulunabileceği görülmektedir (Korkmaz, 2016). Geleneksel zorbalık ve siber zorbalık arasında bulunan farklar Tablo 3.4. içerisinde aktarılmıştır.

Tablo 4. Siber zorbalık ve geleneksel zorbalık arasındaki farklar (Tetik, 2019)

Siber Zorbalık	Geleneksel Zorbalık
Bilinçli şekilde virüslü dosya iletme	Kişinin bireysel araçlarına zarar vermek
Sözlü olarak (teknolojik araçlarla tehdit ve hareket etmek)	Sözlü olarak
Sözsüz olarak (müstehcen resimler yollamak)	Sözsüz olarak
Sosyal olarak (kişiyi çevrimiçi sanal gruplardan dışlamak)	Sosyal olarak
E-posta, sohbet odaları ve cep telefonunda dedikodu çıkarmak	Kişinin sırlarını ortaya çıkarmak ve yaymak

Siber zorbalık tutumları çok çeşitte ve her zaman kolaylıkla yapılabilir durumda bulunması temelde oldukça büyük çaplı sorunlara neden olmaktadır. Gerek dünya içerisinde gerekse Türkiye kapsamında meydana getirilen araştırmalar değerlendirildiği durumda siber zorbalık durumunun önemli seviyede problem ortaya koyduğu ve süre ilerledikçe daha yaygın hale geldiği savunulmaktadır (Türk ve Şenyuva, 2021). Bu duruma ek olarak siber zorbalık hususunda zorba konumunda bulunan kişi tutumlarını bir kerelik meydana getirmiş olabilir ancak zorbalık tutumunun paylaşımı ve tutumu çeşitli bireyler arasında çok defa paylaşılabilir. Bahsi geçen halde zorbalık tutumunun sürekliliğini ve güncel yapısını meydana getirmektedir (Akgül, 2020).

Türkiye ve dünya kapsamında meydana getirilen çok sayıda çalışma değerlendirildiği durumda siber zorbalık durumunun önemi bulunan bir sorun şeklinde bulunduğu, güç geçtikçe yaygınlığının artış gösterdiği ve ülkeden ülkeye değişkenlik meydana getirirse de yaygınlık seviyesinin oldukça fazla şekilde bulunduğu belirtilmektedir. Bu duruma ek olarak konu kapsamında meydana getirilmiş araştırmaların özellikle ergen yaştaki kişiler kapsamında daha fazla bulunduğu görülmüştür (Türk ve Şenyuva, 2021). Bu duruma ek olarak çocuklara ve ergen kişiler adına büyük tehditler içeren siber zorbalık durumlarının tüm dünya kapsamında miktarının artış göstermesi toplumsal kapsamda ortak problem haline evrildiği ve eğitim sunan kişiler tarafınca, kanun koruyucuları ve akademik alanı siber zorbalığın ortaya koyduğu tehlikeleri, sebeplerini, sonuçlarını ve yaygınlık düzeyini değerlendirmeye itmiştir, bu durumda çözüm seçenekleri arayışına başlanarak bazı öneriler sunulmuştur. Özellikle son dönem içerisinde oldukça çok sayıda ülkenin bahsi geçen hususta eğitim politikaları geliştirdiği, konu kapsamında meydana getirilen araştırma ve politikaları destekledikleri, konu üzerinde aileler, akademisyenler, eğitimciler, sivil toplum örgütleriyle beraber çalışma göstererek iş birliği sağladıkları dikkat çekmektedir (Baştürk-Akca ve Saymer, 2017).

Siber zorbalık çeşitleri arasında sıklıkla karşı karşıya kalınan hallerin ilki farklı kişilerin kimliklerine bürünme tutumu şeklinde görülmektedir. Şifre paylaşımlarının ergen kişiler adına samimiyet ve gerçek dostluğun göstergesi şeklinde görülmesi bahsi geçen siber zorbalık çeşidinin sıklıkla meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bahsi geçen teknikle siber zorbalıklar veya bahsi geçen eğitimi yansıtan bireyler farklı kişilerin hesaplarının bilgilerini ellerinde bulundurarak, zorbalığın bazı olanaklarını bulundurma imkânını elde etmektedir (Sipahi, 2019).

Akgül (2020)'ün savunması kapsamında sanal zeminde kimliklerini rahatlıkla gizleme imkânı bulunan zorba kişiler, zorbalık tutumlarını meydana getirirken rahat

biçimde davranış ortaya koymaktadırlar. Yaygın şekilde karşı karşıya kalınan siber zorbalık çeşitlerinden bir diğer sanal zeminlerdeki kullanıcı gruplarını sinirlendirmeye dair meydana getirilen uygulamalardır. Sinirlendirme kapsamında önem teşkil eden husus şiddetin artış göstermesiyle beraber tehditlere evrilebilmesidir. Karşılıklı olarak tehdit edici ve kaba mesajların gerçekleri belirtme olanağı da bulunmaktadır (Akgül, 2020).

Sanal zeminde taciz durumları da siber zorbalık içerisinde incelenmektedir. Çevrimiçi zeminlerde taciz, bireylerin sürekli şekilde hareket barındıran aşağılayıcı mesajlara maruz kalma durumu şeklinde ifade edilmektedir. Sanal zeminlerdeki tacizler bireyler iletişim araçları sayesinde meydana getirilmektedir. Bahsi geçen iletişim araçları içerisinde bazıları cep telefonu, e posta, sosyal medya hesapları benzeri olmaktadır. Siber tacizler sinirlendirme durumundan üç temelde fark teşkil etmektedir. İlk sanal zeminde taciz sinirlendirme durumlarından görece uzun sürmektedir. İkincil olarak sanal taciz, saldırgan bireyin kendisinden çeşitli nitelikler kapsamında görece düşük seviyede bulunan kişiye devamı şeklinde kabalık seviyesinde mesajlar yöneltmesi şeklinde bulunabilirken, sinirlendirme kapsamında bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine hakaretler etmesi bulunmaktadır (Eroğlu, 2014).

Siber zorbalık uygulamaları içerisinde farklı kişilere yönelik iftiralar meydana getirme uygulaması da sık görülmektedir. Bireyin toplum veya topluluk içerisindeki saygınlık miktarını zedelemek veya bağlantılarını yıpratmak hedefiyle kişinin gerçeklik payı bulunmayan söylentilere neden olmaktadır. Fiziki dünya içerisinde meydana geldiğine benzer şekilde siber dünya içerisinde de meydana gelebilmektedir. İftiraya bahis olan araçlar, hakkında yanlış bilgiler yayılan bireye doğrudan ulaştırılmak yerine farklı kişilerin görme olasılığının bulunduğu açık platformlar içerisinde paylaşılmaktadır (Akgül, 2020). Siber zorbalık uygulamaları dahilinde yaygın şekilde karşı karşıya kalınan farklı bir tutumsa ifşa etme biçiminde görülmektedir. Kişinin gizli ve özel bilgilerinin, video ve resimlerinin, kişisel mesajlarının çeşitli kişiler veya çeşitli kişilerin ulaşma potansiyeli bulunan sanal zeminlerde paylaşımını içermektedir (Kowalski, 2008).

3.3.2.2. Nedenler

Dünya kapsamında sayısal olarak çok sayıda çocuk cinsiyeti yönünde savaş, fiziksel cezalandırma, cinsel ayrımcılık, cinsiyete yönelik şiddete farklı biçimlerde meydana getirilen şiddetlere maruz bırakılmaktadır. Sıklıkla aynı süre zarfı içerisinde okullarında ve okulun bahçesinde meydana gelen grup şiddetine, toplumsal yöndeki

cinsiyet değişkenlerine, silahlı saldırıya, tecavüze uğramaktadır. Bu duruma paralel biçimde şiddetin çeşidi şeklinde teknolojik imkânlarla ortaya konan siber zorbalık benzeri gelişmeler kapsamında çocukların hayatlarında olumsuz yönde etkiler oluşturmaktadır (Aslan ve Doğan, 2017). Siber zorbalığı minimum seviyeye düşürmenin imkânı da öncelik şeklinde siber zorbalığa sebebiyet veren öğelerin değerlendirilmesi sayesinde mümkün olmaktadır. Alan yazın içerisinde bulunan araştırmalar değerlendirildiği durumda bireyleri zorbalık yapmaya iten farklı nedenlerin bulunduğu ve çok sayıda ögenin toplanarak siber zorbalığın meydana geldiği belirtilmektedir (Türk ve Şenyuva, 2021).

Siber zorbalığı meydana getirebilecek öğelerin başında yaşıtların etkisi göz önünde bulundurulmalıdır, ergen kişilerin yaşamında bulunan yaşıtların etkilerinin büyük oranda bulunduğu görülmektedir. Yaşıtlarının tutum şekillerini gözlemlemekte, yaşıtlarının onaylarını alma çabasında bulunmakta ve kendisi adına onları rol model olarak kabul etmektedir. Arkadaşlarınca onay görmediği durumlarda zorba kişiler meydana getirdiği uygulamaların seviyesini artırarak sürdürmektedir. Zorba kişilerin sağladığı güç ve statüden etki gören farklı öğrenciler de bahsi geçen bireylere aynı yönde olacak biçimde meydana gelen zorbalık tutumlarına katılmaktadır (Salmivalli, 2010).

Sanal ortamdaki zorbalıklara sebebiyet veren farklı etkenlerin başında anne babaların davranışları ve aile yapısı bulunmaktadır (Rgby, 2013). Literatür içerisinde bulunan çalışmalardan sağlanan bulgular anne babaların çocuklar kapsamındaki kontrol ve ilgilerinin meydana gelen siber zorbalıkların veya siber zorbalığı meydana getirme seviyelerinin miktarının düşürebildiği görülmektedir. Çocuk ve gençlerin yüksek miktarda meydana getirdikleri siber zorbalık deneyimlerini ailelerine anlatmadığı görülmektedir. Bahsi geçen durum ilkin anne babaların siber zorbalık kapsamındaki bilgilerinin bulunması, siber zorbalık yönünde çocuklarını doğru ve etkili yetiştirmesi ve uyarması ve birtakım kurallar sınırında kontrol sağlamalarını gerekli hale getirmektedir (Aksaray, 2011). Siber zorbalık kapsamında yaş ögesinin de büyük belirleyiciler arasında bulunduğu kabul edilmektedir. Bu yönde araştırma yürüten araştırmacıların, siber zorbalık ve yaş arasında bağlantıların bulunduğunu belirledikleri görülmektedir. Siber zorbalık tecrübeleri içerisinde bulunan ek olarak teknolojik araçların da yaygın şekilde kullanım gördüğü 11 ila 16 yaş aralığı yoğunluk göstererek, akranlarının ilerleme kaydetmesiyle beraber seviyesinin düşüş gösterdiği belirlenmiştir. Zorbalık kapsamında kurban konumunda bulunana ve zorba konumunda bulunan özellikle 7. ve 8. Sınıflarda öğrenim gören kişilerde en yüksek seviyede seyretmektedir.

Siber zorbalık durumlarının yaygın şekilde karşılaşıldığı yaş aralığı olarak on iki ila on dört yaşları dikkat çekmektedir. Bu durumdan kaynaklı ortaokul sürecinde sınıflarda öğretim vermekte olan okul yöneticilerinin, danışman ve öğretmenlerin bahsi geçen yönde sosyal problemleri göz önünde bulundurarak meydana gelmesi halinde tedbir almaları gerekli olmaktadır (Aksaray, 2011).

3.3.2.3. Sonuçları

Siber zorbalık durumunun faaliyet gösterme biçimleri göz önünde bulundurulmaksızın bireyler kapsamında çok sayıda olumsuz yönlü etkilerinin varlık gösterdiği görülmektedir (Türk ve Şenyuva, 2021). Bu duruma ek olarak siber zorbalık durumlarının negatif yönlü sonuçları bilişsel, davranışsal ve duygusal sonuçlar biçiminde listelenmektedir (Kanwal ve Jami, 2019). Meydana getirilen çalışmalarda siber zorbalık durumlarının çok sayıda negatif yönlü neticelerinin okul kapsamında meydana gelen geleneksel yöndeki zorbalıkla benzerlik teşkil ettiği görülmektedir (Aksaray, 2011).

Durna (2019)'nın meydana getirdiği araştırma içerisinde çeşitli eğitim alanlarında bulunan öğrencilerin sanal zorbalık görme seviyeleriyle birlikte meydana gelen psikolojik sorunların değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Alan yazın içerisindeki araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde genç kişilerde internetin aktif şekilde kullanım seviyelerinin artış göstermesi, kişinin kendisinin bilgisayar ve telefonunun bulunması, mağduriyet ve siber zorbalıkların ortaya çıkma oranlarını yükseltmektedir. Sanal zorbalık ve mağduriyet etkileri şu şekilde listelenebilmektedir;

- Depresyon,
- Anksiyete,
- Akademik yönde başarı seviyesinin azalması,
- Endişe,
- Kaygı,
- Okula gitme yönünde isteksizlik,
- Öfke,
- Hayal kırıklığı,
- Moral bozukluğu,
- Kızgınlık.

Ek olarak siber zorbalık ve mağduriyet arasında bulunan bağlantı yaş değişkeni kapsamında incelendiğinde öğrenciler bağlamında büyük risk meydana getirdiği görülmektedir.

3.4. Lise Öğrencilerinde Zorbalığı Önlemeye Yönelik Müdahaleler ve Zorbalıkla Başa Çıkma

Tek şekilde çözüm seçeneği bulunamayacak denli karmaşık yapıda bulunan zorbalık, okul bölgelerinde yaygın şekilde bulunan bir sorun olmaktadır. Çeşitli okullarda çeşitli uygulama ve türlerle karşılaştırılmaktadır. Öğretmenlerin zorbalık kapsamındaki mağdur kişileri korumak kapsamındaki rolleri önem teşkil etmektedir. Okul kapsamındaki yaratıcı yöndeki programlarına zorbalıkla baş edebilmek adına gereksinim görülmektedir. Ek olarak öğretmenlere ek olarak yakın arkadaşların, ailelerin ve okul kapsamındaki yönetici kişilerin de büyük çaplı sorumluluk ve görevleri bulunmaktadır. Ek olarak sağlam temeli bulunan ve etkin şekilde meydana getirilmiş engelleme programları yalnızca aile ve öğretmenlerin zorbalığı engelleme yeterlilik göstermesi güçtür (Tanrıkulu, 2013).

Türkiye içerisinde zorbalıkla alakalı meydana getirilen araştırmaların sıklıkla zorbalığa sebebiyet veren etkenlerin bilincinde bulunmak hedefini barındırdığı ve kısıtlı miktarda girişim çabaları bulunmaktadır. Büyük bir sorun şeklinde bulunan zorbalığın engellenmesi kapsamında programlar bütün dünya içerisinde gelişim göstermektedir. Çok sayıda ülke içerisinde bahsi geçen programlar ulusal yönde uzun süreli şekilde uygulama alanı bulmaktadır.

Olweus (1993)'un meydana getirdiği zorbalığı engelleme kapsamındaki programları bütüncül perspektifi temel alan, kişisel, sınıf seviyesinde programlar şeklinde üç çeşit model kapsamında faaliyet göstermiştir. Bütüncül yapıdaki okul perspektifi içerisinde bireysel seviye, sınıf seviyesi ve okul seviyesi şeklinde ayrılmaktadır. Hedef kitle olarak, okul kapsamında bulunan bütün öğrencileri içerisinde barındıran ve hedefi zorbalık tutumlarıyla karşı karşıya kalındığı durumda okul içerisindeki bütün öğrencilerle birliktelikle ortak tutum sergilemek ve okul kapsamında ortaya çıkan zorbalık durumlarının miktarını en düşük seviyeye düşürmek şeklinde bulunan program, okul seviyesine faaliyet gösteren programlardır. Okul seviyesinde bulunan programlar içerisinde faaliyet gösteren uygulamalar: öğrenci ve öğretmenlere yönelik anketleri, olumlu yönde okul zemini geliştirmeyi hedefleyen okul konferanslarını, veli ziyaretlerini, okul içerisindeki oyun alanlarının ve telefon görüşmelerinin uygun biçimde planlanmasını içerisinde barındırmaktadır (Olweus, 1993).

Sınıf seviyesinde uygulama alanı bulan programlar kapsamında sınıf içerisinde meydana gelen uygulamalar bulunmaktadır. Bahsi geçen uygulamalar; sınıf içerisindeki kuralların meydana getirilmesinde zorbalık karşıtı davranışların sergilenmesi, planlı ve

düzenli şekilde sınıf toplantılarının meydana getirilmesi, zorbalık kapsamındaki bilinç ve farkındalık düzeyini yükseltmek hedefli bilgilendirme sağlanması, sınıf içerisinde olumlu yönde zeminlerin meydana getirilmesi ve zorbalık kapsamında öğretmen ve velilerle düzenli görüşmelerin sağlanmasıdır (Olweus, 1993).

Zorbalık karşısında meydana getirilen programlar içerisinde kişisel seviyede uygulama alanı bulan uygulamalarda; kurban ve zorbalarla hususla alakalı büyük çaplı görüşmeler sağlanmakta, zorbalık tutumları sergileyen öğrencilerin aileleriyle düzenli görüşmelerin sağlanmakta, kurban konumunda bulunan kişilere destek sağlanmakta, veriler adına destek ve yardım meydana getirmek zorbalık tutumları sergileyen ve mağdur konumunda bulunanların aileleriyle tartışma ortamı sağlanmakta, okul veya sınıf değişimi benzeri çözümler bulunmaktadır (Olweus, 1993).

Zorbalığı engelleyici yöndeki programlar genel olarak “*hedefe yönelik programlar*” ve “*Universat Programlar*” şeklinde iki temelde yer almaktadır. Universal programlar amaçlarında bulunan grupların programın içerisinde bulunmaktadır. Hedefe yönelik programlar kapsamındaysa kurban veya zorba konumunda bulunan kişileri temel almaktadır (Krueger, 2010).

Olweus tarafından meydana getirilen çok sayıda araştırma içerisinde uygulamaların denetlendiği ve bütüncül yapıdaki okul perspektifini merkezde bulunduran programlar;

- Bully Proofing Your School
- The Flemish School-based Anti Bullying Intervention Program,
- Toronto Anti-Bullying Program,
- Steps to Respect,
- The Sheffield Project,
- Bullying Prevention Program şeklinde bulunmaktadır.

Bahsi geçen programların uygulamalarını değerlendiren çok sayıda araştırma içerisinde çeşitli neticeler sağlanmıştır.

Livingston (2008) tarafından zorbalık karşısındaki programların etkilerinin değerlendirildiği meta analizi kapsamında Olweus tarafından ortaya koyulan “*Olweus’un Bullying Prevention Programı*”, iki adet “*Bully Proofing Your School programı*”, iki adet “*akran destek programı*” ve yirmi üç çeşit programın etkinlik gösterdiği çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda varlık gösteren uygulamaların birlikte değerlendirilmesi imkânı bulunmaktadır. Değerlendirilen programların on bir adedi bütüncül kapsamda okul perspektifine on adedi sınıf seviyesine, üç adedi kişisel ve sınıf seviyesine ve altısı kişisel seviyeye yönelik meydana gelen programlardır.

Livingston (2008) zorbalık engelleyici programların tümünün olumlu yönde etkilerinin bulunduğunu göstermiştir. Zorbalığı engelleme kapsamında en fazla etki gösteren üç programın;

- Professional Development Program
- Non-violent Campaign
- Donegal Anti bullying Project şeklinde bulunduğunu aktarmıştır.

Etkinlik düzeyi görece az şekilde bulunan programlarınsa Olweus tarafından ortaya koyulan;

- James H. Bean School Bullying Prevention
- Ways to Minimize Bullying,
- Bully Court,
- Bullying Prevention Programı olduğunu aktarmıştır.

Zorbalık engelleyici programlar içerisinde etkinlik seviyesi düşük ve yüksek şekilde bulunan programların içerikleri değerlendirildiği durumdaysa aralarında anlamlı düzeyde farkların bulunmadığı görülmüştür.

Meydana getirilen farklı sistematik derlemeyse Carrol ve Vreeman (2007)'ın birlikte ortaya koydukları çalışmalarda meydana getirilmiştir. Zorbalık engelleyici okul merkezli 2090 adet makale denetleyen araştırmacılar özellikle elli altı adet makaleyi ve yirmi altı adet çalışmayı değerlendirme merkezinde bulundurmışlardır. Değerlendirilen araştırmalardan sağlanan programların on adedi müfredat merkezli, on adedi bütüncül okul perspektifinde veya çoklu disiplin merkezli, dört adedi sosyal yetenek gruplarına ve bir araştırma da sosyal görevli destekleri ve danışmalarına dair olduğu aktarılmıştır. Değerlendirilen araştırmalar, okulların zorbalık karşısındaki tepkileri, agresif tutumlar, kurban ve zorba konumunda bulunma benzeri zorbalık kapsamında etkileri bulunan doğrudan sonuçları ve zorbalık kapsamındaki bilgi seviyesi, benlik saygısı, algılanan okul güvenliği ve okul başarısı benzeri zorbalık kapsamında dolaylı etki gösteren sonuçlara yönelik şekilde incelenmiştir. Bahsi geçen derleme kapsamında değerlendirilen on adet müfredat merkezli programın dördü içerisinde, okul merkezli şekilde meydana getirilen on adet araştırmanın yedi adedinde zorbalık tutumlarının düşüş gösterdiği ve programları etki gösterdiği aktarılmıştır. Sosyal yönde yetenek eğitimi uygulamalarının üçü içerisinde zorbalık seviyelerinin düşüş göstermediği belirlenmiştir. Danışmanlık kapsamındaki uygulamalarda zorbalık düzeylerinin düşüş gösterdiği belirlenmiştir. Danışmanlık uygulamaları kapsamında zorbalık tutumlarının etkilerinin düşüş gösterdiği belirlenmiştir. Sonuç şeklinde; çoklu disiplin uygulamalarının görece iyi şekilde bulunmasıyla beraber okul merkezli zorbalık

engelleyici uygulamaların zorbalık tutumlarının miktarını düşürdüğü belirlenmiştir. Müfredat merkezli engelleyici programların zorbalık miktarını düşürme yönünde görece az etki gösterdiği belirlenmiştir. Zorbalık kapsamında dolaylı şekildeki sonuçların kalıcı nitelikte iyileştirmeler sağlamadığı belirlenen bulgular arasında bulunmaktadır.

3.5. İlgili Araştırmalar

Özer (2016) tarafından meydana getirilen araştırma kapsamında çok sayıda alan içerisinde kullanım gören ve farklı yararlar ortaya koyduğu belirtilen drama tekniğinin, ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık yönündeki duyarlık ve siber zorbalık davranışları kapsamındaki etkilerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında teknolojinin negatif yönlü etkilerinden biri şeklinde bulunan siber zorbalık tutumlarının yaygın hale gelmesi ve süreç içerisinde tehlike teşkil eden sonuçlara vardığı belirtilmiştir. Çalışma seksen beş öğrenciyle meydana getirilmiştir. Deney grubu şeklinde öğrencilerine on altı saatlik siber zorbalık temelli drama eğitimi sağlanmıştır. Drama tekniğinin siber zorbalık yönündeki davranış ve duyarlıklarına etkilerinin gösterilmesi hedefiyle; öğrencilere “*Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği*”, “*Siber Zorbalık Tutum Ölçeği*” ve “*Siber Zorbalıkla Mücadele Formu*” yoluyla öğrencilerin siber zorbalıkla karşı karşıya kalmaları halinde ortaya koyacakları tepkiler, “*Facebook gizlilik ve Güvenlik Ayarları İnceleme Formu*” yoluyla siber zorbalıklardan uzak kalmak adına öğrencilerin facebook hesaplarının güvenlik ve gizlilik ayarları kapsamında meydana getirdikleri değişimler denetlenmiş ve deney grupları kapsamında karşılaştırılması sağlanmıştır. Çalışma kapsamında sağlanan sonuçlara yönelik; meydana getirilen drama eğitimi, siber zorbalık yönündeki duyarlık seviyesini yükseltmekte ve siber zorbalığa yönelik eğilimleri düşürmekte etki göstermiştir.

Dölek (2022) tarafından yürütülen araştırma kapsamında öğrencilerde zorba tutumların araştırılması ve bir önleyici program modeli sunulması hedeflenmiştir. Çalışmanın örneklemini İstanbul şehrindeki genel öğretim sağlayan dokuz devlet ve özel eğitim okulu içerisinde altı yüz elli dokuz öğrenci meydana getirmiştir. Araştırma kapsamındaki bağımsız değişkenler yönünde veri sağlamak hedefiyle Olweus tarafından meydana getirilen Zorba/Mağdur Anketi kullanım görmüştür. Çalışma kapsamında sağlanan veriler değerlendirildiği durumda görülen ilk sonuç okullar kapsamında zorba ve mağdur tutumlarının sıklık miktarında karşılaşılan yüksek seviyeler olmuştur. Örneklem kapsamındaki öğrencilerin yarısı, daha önce çeşitli sıklıklarda zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Çalışma kapsamında öğrenciler arasında bulunan mağdur ve zorba tutumlarının türleri değerlendirildiği durumda sosyal-sözel zorbalık tutumları

kapsamındaki “*alay etme*” tutumunun en çok karşılaşılan tutum olduğu belirlenmiştir. Her iki cinsiyetten öğrencilerin de zorbalığa maruz kaldığı görülmüştür. Zorba öğrencilerin en çok birlikte vakit geçirdiği ve iyi şekilde tanıdığı öğrencilere zorbalık uyguladığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar arasında hem zorbalık tutumlarına maruz kalma hem zorbalık tutumları sergileme veya zorbalık tutumlarına dahil olma durumlarının uzun süreli şekilde bulunması belirlenmiştir.

Tanrikulu (2013) tarafından meydana getirilen araştırma gün geçtikçe yaygın hale gelen sorun şeklinde siber zorbalığı yordayan değişkenlerin hangileri olduğunu değerlendirmek ve siber zorbalık tutumları sergileyen ergenlere dair gerçeklik terapisi bakış açısında grup içerisinde psikolojik danışma programı geliştirilmesiyle, programın etkinlik düzeyini denetlemeyi hedeflemektedir. Hedef yönünde iki farklı çalışma meydana getirilmiştir. Bahsi geçen ilk araştırma ilişkisel tarama modelinde bulunup yaş aralığı on dört ila on dokuz yaşları arasında değişkenlik gösteren beş yüz sekiz öğrenci kapsamında meydana getirilmiştir. Çalışma içerisinde siber zorbalık tutumlarının çalışma yönelimi, öfke ifade çeşitleri ve öfke, empatik yönelim, saldırganlık, benlik saygısı, birtakım demografik değişkenlerce yordayıp yordanmama durumu değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında demografik bağlamdaki değişkenlerle siber zorbalık tutumları arasında bulunan bağlantı “*T-Testi, ANOVA Testi ve Pearson Korelasyon Analizi*” ile değerlendirilmiştir. Farklı değişkenlerle siber zorbalık arasında varlık gösteren bağlantının değerlendirilmesi adına aşamalı regresyon analizinden faydalanılmıştır. Değerlendirme sonucunda siber zorbalık tutumlarının yüksek seviyede düşük seviyeye yönelik olarak;

- Benlik saygısı,
- Dolaylı Saldırganlık,
- Aktif çalışma,
- Öfke,
- Empatik yönelim,
- Fiziksel saldırganlık şeklinde yordandığı belirlenmiştir.

Bahsi geçen değişkenlerin toplu olarak zorbalık tutumlarının yüzde 23,4 kadarını ifade ettiği sonucu elde edilmiştir. Çalışma kapsamında empatik yönelim ve benlik saygısı siber zorbalık tutumları olumsuz yönde, fiziksel saldırganlık, öfke ve aktif çalışma durumlarınsa olumlu yönde yordandığı görülmüştür. Ek olarak siber zorbalıkların internete bağlanma, interneti kullanım sıklık ve süresi, interneti kullanım amacı, bireyin kendisinin bilgisayarının bulunması, ebeveynlerin eğitim durumu, cinsiyet durumlarına yönelik değişkenlik teşkil ettiği görülmüştür.

Öztürk, Tezel ve Öztürk (2019)'ün birlikte yürüttükleri araştırmada amaç, ortaöğretim kurumu içerisinde öğrencilerin yaşlıları tarafından maruz bırakıldıkları zorbalık tutumlarını incelemektir. Çalışma tanımlayıcı özellikte bulunup, 2015-2016 eğitim yılı içerisinde Ankara ili Merkez bölgesinde bulunan ve iki yüz doksan altı öğrencisi olan ortaokul kapsamında meydana getirilmiştir. Çalışma örneklem seçimleri yapılmaksızın araştırma dahilinde bulunmayı onaylayan iki yüz kırk öğrenci dahilinde meydana getirilmiştir. Çalışmanın verileri “*Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği*”, “*Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği*”, “*Kişisel Bilgi Formu*” ile sağlanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizi “SPSS 21.0” programıyla meydana getirilmiştir. Çalışma dahilinde bulunan öğrencilerin yüzde 53,3kadarının erkek, yüzde 31,7 kadarının yedinci sınıf öğrencisi şeklinde bulunduğu, yüzde 87,5 kadarının ebeveynleriyle beraber aynı evi paylaştığı belirlenmiştir. Çalışma dahilinde bulunan öğrencilerin yüzde 10,8 kadarının zorbalık tutumlarını sergilediği, yüzde 13,8 kadarının mağdur konumunda bulunduğu, yüzde 46,6 kadarının hem zorba hem kurban konumunda bulunduğu ve yüzde 80 kadarının kurban yahut zorba konumunda bulunmadığı belirlenmiştir.

Yiğit ve Seferoğlu (2017)'nin birlikte yürüttüğü araştırmada siber zorbalıkla bağlantılı bulunan değişkenleri ve siber zorbalık kapsamındaki problemlerle baş etme yönünde önerilen stratejilerin belirlenmesi hedeflenmiş ve bu yönde literatür taraması meydana getirilmiştir. Çalışma kapsamında literatür taraması 2010 ila 2017 yılları ile kısıtlanmış ve güncel veri ve bilgilere erişim amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında elli beş adet makale belirlenmiş, belirlenen makaleler bu yönde değerlendirilmiştir. Meydana getirilen analiz neticesinde siber zorbalık ile bağlantılı etkenler şeklinde son yıllar içerisinde meydana getirilen araştırmalarda algılanan sosyal destek, empati, sanal mağduriyet, ailesel bağlantılar, internet kullanım miktarı, geleneksel zorbalık, ahlaki çözülme, gizlilik hissi, cinsiyet değişkenlerinin dikkat çektiği belirlenmiştir. Siber zorbalıkla baş etme kapsamında empati temelli müdahaleler, siber zorbalık müdahale programları, okul içerisinde meydana getirilen müdahaleler, aile içerisindeki müdahaleler, öfke kontrolüyle alakalı çözüm önerileri aktarılmıştır.

Özbek ve Taneri (2022) tarafından meydana getirilen araştırmada hedef bütün dünya kapsamında su götürmez şekilde sorun teşkil eden zorbalığı okul tabanlı programlara yoluyla engellemektir. Çalışma içerisinde ilkokullar adına geliştirilmiş olan yaratıcı drama tabanlı yaşıt zorbalığı müdahale programı ve bibliyoterapi programı tanıtılmıştır. Tematik şekilde bulunan ve öğrenci tabanlı şekilde varlık gösteren öğretim programı “*ilerlemeci felsefe*” temel alınmıştır. Program kapsamındaki içerik zorbalık

tutumlarının gündeme gelmesiyle bağlantısı sağlanan dört tema kapsamında biçimlendirilmiştir. Hedef kitle olarak zorbalığın üç temeli şeklinde bulunan program içerisinde, ilk okul kapsamındaki dört sınıf seviyesi adına her tema adına uygunluk teşkil edecek şekilde belirlenen resimli hikâye kitaplarının aktif şekilde kullanımıyla bibliyoterapi tabanlı ders düzenleri meydana getirilmiştir. Hazırlanan program tüm sınıf seviyeleri adına haftalık ders programında iki saatlik olacak şekilde dört oturum şeklinde düzenlenmiştir. Bibliyoterapi tabanlı ders düzenlemeleri kapsamında tartışma, grup çalışması, yaratıcı drama benzeri yöntemlerin ve dijital yündeki eğitim uygulamalarının kullanımı benzeri öğrencilerin aktif şekilde dahil olmasını gerekli hale getiren farklı teknikler bulundurulmuştur. Hazırlanan program 2019-2020 öğretim yılı içerisinde Çankırı ili içerisinde iki ilkokul kapsamında toplamda beş yüz doksan öğrencinin dahil olmasıyla meydana getirilmiştir. Çalışma kapsamında öğretmenlerle meydana getirilen görüşmeler, hazırlanan programların öğrenciler kapsamında farkındalık meydana getirme, zorbalıkla başa çıkabilme yönünde güncel çözümler üretmelerine destek verdiğini ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda programın uygulanmasının uzun kapsamlı etkilerinin belirlenmesi adına görece büyük gruplar ve uzun sürelerle meydana getirilmesi gerektiği görülmüştür. Program Türkiye kapsamında ilkokul seviyesinde geliştirilmesi sağlanan bibliyoterapi tabanlı ilk zorbalık engelleme programı olma özelliği göstermektedir.

Kavuk (2016) tarafından yürütölen çalışma, iki amaç doğrultusunda meydana getirilmiştir. İlk hedef, Türkiye’de bulunan lise ve ortaokulların siber zorbalık riskiyle başa çıkmaya hazırlıklı bulunma hallerini, çeşitli yönlerde gündeme getirmek hedefiyle siber zorbalık farkındalık profillerinin, öğretim görevlilerinin düşünceleri tabanında getirmek. İkincil hedefse, lise ve ortaokul öğrencilerine, bahsi geçen okullar içerisinde görev alan yönetici, öğrenci velileri ve öğretmenlere siber zorbalık riski, müdahale etme ve engelleme seçenekleriyle alakalı farkındalık sağlamaya dair, okula özgü şekilde bulunan eğitim uygulamalarında destek sağlamak hedeflenmektedir. Tarama modelinin kullanımıyla sağlanan araştırma içerisinde nitel ve nicel veriler sağlanmıştır. Çalışmanın evreni 22249 lise ve ortaokul olmaktadır. İlk temel hedefi sağlamak adına, tabakalı örnekleme tekniğiyle örneklem sağlanmıştır. Çalışma kapsamındaki en ufak örneklem üç yüz yetmiş yedi okul şeklinde belirlenmiştir. Örneklem kapsamında bulundurulacak illerin belirlenmesi noktasında, Türkiye İstatistik Kurumunun “İstatistiki Bölge birimleri” ilk seviye gruplamasıyla illerin bilişim kapsamındaki suç oranları ölçüt şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de bulunan bilişim suç miktarları en düşük ve yüksek şehir belirlenerek örneklem kapsamında bulundurulmuştur. İstanbul

ilinin kendisinin bir bölgeyi tümüyle temsil etmesinden kaynaklı yirmi üç ilden veri sağlanmıştır.

Çalışmanın temel hedefi bin dört yüz otuz bir okul ve iki bin beş yüz seksen altı eğitimciden veri sağlayarak meydana getirilmiştir. Araştırmanın ikinci hedefi iki adet çalışma grubuyla meydana getirilmiştir. İlk çalışma grubu lise ve ortaokulda bulunan altı yüz seksen dört öğrenci ve iki yüz otuz beş öğrenci velisi ve bahsi geçen okullar içerisinde görev alan otuz dokuz eğitim görevlisinden; ikincil çalışma grubuysa çalışmanın hiçbir süreci içerisinde bulunmayan elli bir eğitimciden meydana gelmiştir. Çalışmanın ilk temel hedefini sağlamak adına; “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi” geliştirilerek kullanım görmüştür. Anket içerisinde okulların genel olarak siber zorbalık tutumlarıyla başa çıkmaya hazır bulunma durumlarının belirlenmesine yönelik üç temel ve elli bir soru varlık göstermiştir. Bu süreçten sağlanan veriler elektronik zeminde bir araya getirilmiş, kay-kare, yüzde ve frekans testleri aracılığıyla değerlendirilmesi sağlanmıştır. Çalışmanın ikinci temel hedefi yönünde, okul paydaşlarının siber zorbalık kapsamındaki eğitim gereksinimlerini belirleme bağlamında, “Siber Zorbalık Farkındalık Anketleri” uzman düşünceleri yönünde geliştirilmiş ve bu yönde kullanım görmüştür.

Çalışma sonuçlarına yönelik olarak çok sayıda okul içerisinde, siber zorbalık tutumlarının büyü maddeleri, boyutları ve alt boyutlarıyla alakalı, birtakım okullardaysa çoğunlukla boyut, maddeler ve al boyutla alakalı etkinlik ve çalışma gereksinimi belirlenmiştir. Eğitim çalışması sağlanan okullardaysa, bütün okul paydaşları tarafından siber zorbalık tutumlarının bütün boyutları içerisinde ve çeşitli seviyelerde bilgi kapsamında eksikliğin bulunduğu ve eğitim ihtiyacının bulunduğu; okullarınsa bütün boyutlarda etkinlik ve çalışma gereksinimi bulunduğu görülmüştür. Gelişimi sağlanan eğitim zemin ve gereçleri eğitimciler tarafınca faydalı görülmüş ve farklı şehirlerde ve farklı şehirlerde bulunan okullarda faaliyet göstermesi önerilmiştir. Çalışma sonucunda, araştırmacılara dair siber zorbalık tutumlarıyla ilgili; karar verici, kuruluş ve kurumlara dairse faaliyete dair öneriler sunulmuştur.

4. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, problem cümlesi, alt problemleri, varsayımları, sınırlılıkları, modeli, evren ve örneklemine, veri toplama araçlarına ve verilerin analizine dair genel bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı lise öğrencilerinin sahip oldukları kişilik türleri ve zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda lise öğrencilerinin; beş faktör kişilik özellikleri ile zorbalıkla başa çıkma ve başkalarına zorbalık uygulama düzeylerini belirleyerek, orta öğretimlerde görülen akran zorbalığı düzeyini belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin çeşitli demografik değişkenler açısından birbirlerine uyguladıkları akran zorbalığı arasında ki farklılıkların incelenmesi amaçlanmaktadır.

Problem cümlesi

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin sahip oldukları kişilik türleri ve zorbalıkla başa çıkma stratejisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi

Alt problemler

- 1- Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 2- Lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 3- Lise öğrencilerinin aile gelir durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 4- Lise öğrencilerinin anne eğitim durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 5- Lise öğrencilerinin baba eğitim durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 6- Lise öğrencilerinin spor branşında lisans olma durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 7- Lise öğrencilerinin okul türü değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?
- 8- Lise öğrencilerinin aile durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?

Hipotezler

1- Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

2- Lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

3- Lise öğrencilerinin aile gelir durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

4- Lise öğrencilerinin anne eğitim durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

5- Lise öğrencilerinin baba eğitim durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

6- Lise öğrencilerinin spor branşında lisans olma durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

7- Lise öğrencilerinin okul türü değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

8- Lise öğrencilerinin aile durumu değişkenine göre zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında ilişki yoktur.

Araştırmanın Varsayımları

-Çalışmaya katılan katılımcıların evreni temsil edici nitelikte olduğu varsayılmıştır.

-Çalışmada kullanılan ölçme araç ve yöntemlerinin öğrencilerin düzeylerini belirleme gücüne sahip olduğu varsayılmıştır.

-Araştırmada verileri toplamak için kullanılan ölçme aracı beş faktör kişilik ölçeğinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin yapılmış olup araştırmacının amacı için yeterli olduğu varsayılmıştır.

-Araştırmada verileri toplamak için kullanılan ölçme aracı zorbalıkla başa çıkma stratejileri ölçeğinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin yapılmış olup araştırmacının amacı için yeterli olduğu varsayılmıştır.

-Uygulanan istatistik yöntemlerin, değerlendirmelerinin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

-Anketi dolduran bireylerin gönüllü olarak doldurdukları varsayılmıştır.

-Anketi dolduran bireylerin, anket sorularını doğru ve içtenlikle cevapladıkları ve buna ilişkin ifadelerin gerçeği yansıttığı varsayılmıştır.

-Anketi dolduran bireylerin, anketi doldururken dış etkenlerden etkilenmedikleri varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma Gümüşhane ilinde milli eğitim bakanlığına bağlı liselerde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlıdır.
- Araştırma 222 erkek ve 189 kadın olmak üzere 411 kişi gönüllü öğrenci ile sınırlıdır.
- Araştırma zorbalıkla başa çıkma stratejileri ölçeği ile sınırlıdır.
- Araştırma beş faktör kişilik ölçeği ile sınırlıdır.
- Bu araştırma konu ile ilgili ulaşılabilen kaynakların sağladığı veriler ile sınırlıdır.
- Araştırma 2023-2024 yılları ile sınırlıdır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yaklaşımlarından genel tarama modelinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel Tarama Modeli, önemli sayıda ögeden oluşan bir evrendeki nüfusun kapsamlı bir değerlendirmesini yapmak amacıyla, evrenin tamamını veya ondan temsili bir örneği değerlendirmek için kullanılan metodolojilerle ilgilidir. İlişkisel tarama modelinde en az 2 değişken arasındaki bağlantılar incelenmektedir. Nicel veriler anketlerin uygulanması yoluyla elde edilir. Elde edilen niceliksel verilerin istatistiksel analizi yoluyla çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır. Daha sonra incelenen senaryo veya konuya ilişkin kapsamlı bir çerçeve oluşturulduktan sonra bu çerçeveden ayrı bir bölüm seçilerek özgün vaka çalışmalarına başlanır. Bu özel araştırma biçimi olayların, nesnelerin, varlıkların, kurumların ve çeşitli disiplinlerin doğasını ve özelliklerini açıklamaya çalışır (Büyüköztürk vd., 2013). Ayrıca tarama araştırması kapsamında, çalışma evreninden alınan örneklemin demografik özellikleri, önceden belirlenen konulara bakış açıları ve konuya ilişkin tercihleri tespit edilmeye çalışılır (Bahtiyar ve Can, 2016). Çalışmada, genel puan ile konuyla ilgili olarak belirlenen değişkenler arasındaki eşitsizliği analiz edilmiştir.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada ulaşılmaya hedeflenen öğrenciler için Gümüşhane Üniversitesi etik kurulundan çalışmanın uygun olduğuna dair etik onayı alınarak, Gümüşhane İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmış olup, lise düzeyinde eğitime devam eden öğrencilerle iletişime geçilmiş, anket formu katılımcılara dağıtılarak gönüllü olanların bu formları yüz yüze doldurmaları sağlanmıştır. Katılımcıların çalışmada kullanılan ölçeği özgür bir ortamda, herhangi bir baskı ve engelleme ya da yönlendirmeye maruz kalmadan gönüllü olarak cevaplaması sağlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme ile seçilmiştir. Bir araştırmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesneler, olaylar vb.) örnekleme alınır (Büyüköztürk vd., 2020). Araştırmaya 411 lise öğrencisi dahil edilmiştir ve katılımcıların belirlenmesinde; lise öğrencisi olmaları temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır. Bu sayede, araştırmaya konu olan olguyu yaşayan kişilerin deneyimlerinin yansıtılması amaçlanmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları 3 bölümden oluşmaktadır.

4.3.1. Demografik Bilgi Formu

Bu kısımda katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik olarak toplamda 8 soru (cinsiyet, sınıf, aile gelir durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, spor branşında lisans durumu, okul türü ve aile durumu) yer almaktadır.

4.3.2. Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Tatar (2016) tarafından hazırlanan ölçek dışa dönüklük, duygusal tutarsızlık, özdenetim/sorumluluk, yumuşak başlılık/geçimlilik ve gelişime açıklık gibi 5 alt boyut ve 35 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert derecelendirme kullanılmıştır. Geçerlik kapsamında Seçilen maddeler AFA ile incelenmiş, sonuçlara göre küçük farklarla yer değiştiren iki madde dışında tüm maddelerin olmaları beklenen faktörlerde yüksek yük olarak gruplandıkları görülmüştür. Güvenirlik çalışması kapsamında UF ve KF için alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ve yüksek güvenilirlikli bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

4.3.3. Zorbalıklarla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği

Ölçek Seçer (2015) tarafından başa çıkma ve zorbalık olmak üzere iki ana özelliği ölçmek amacıyla hazırlanmış olup 27 madde ve altı boyuttan oluşmaktadır: Çaresizlik (3m), yardım arama (5m), sosyal destek (7m), kaçınma (3m), direnme (5m), iyimserlik (4m). Ölçek açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve toplam varyansın % 55.19'unu açıklayan altı boyutlu bir yapı elde edilmiş ve bu yapının model uyumunun iyi düzeyde olduğu bulunmuştur. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı .84,

çaresizlik .83, yardım arama .81, sosyal destek .85, kaçınma .84, direnme .85, iyimserlik .82 olarak bulunmuştur.

4.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde “SPSS 27.0” programından faydalanılmıştır. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlarının yanı sıra, “güvenilirlik analizi” ve demografik verilerle anket yargı ifadelerinin ilişkilerini ölçen parametrik testler yapılmıştır.

Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerine yönelik elde edilen veriler betimsel istatistik yöntemiyle ortalama ve frekans değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeklerin Cronbach alfa katsayısı 0.80 ve 0.87 arasında çıkmıştır. Cronbach alfa katsayısına göre bir ölçeğin güvenilir olarak kabul edilmesi için Cronbach alfa değerinin 0.70 ve üstü değerlerde olması gerekmektedir (Tavşancıl, 2002). Elde edilen kat sayı değerinin 0.70’ten büyük olması bu araştırmada kullanılan ölçeğin yüksek güvenirlikte bir ölçek olduğunu gösterir.

Tablo 5. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği

	Cronbach Katsayıları	Alfa	Güvenirlik
Beş Faktör Kişilik Ölçeği	0.867		
Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği	0.802		

Bu noktada parametrik veya parametrik olmayan analiz yöntemleri arasında uygun seçimi belirlemek için veriler üzerinde normallik testi yapılması zorunludur. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğunu değerlendirmenin temel prosedürü çarpıklık ve basıklık istatistiklerinin hesaplanmasını içerir. Normal dağılımın yeterliliği çoğunlukla +3 ile -3 aralığında olması beklenen ölçek puanlarından elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin değerlendirilmesiyle belirlenir. Sonuç olarak ölçek puanlarının normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir. Verilen ortam içerisinde yapılan analizlerde parametrik yaklaşımlar kullanılmıştır. Analizlerde test tekniklerinden bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans testi kullanılmıştır.

Tablo 6. Araştırmanın normallik analizi

	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık
Dışadönüklük	3.6505	.62472	.131	-.324
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	3.8096	.53713	-.399	-.074
Öz-Denetim/Sorumluluk	3.6723	.64623	-.116	-.780

Tablo 6. (Devamı)..

	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık
Duygusal Tutarsızlık	2.6188	.78061	-.148	-.298
Gelişime Açıklık	3.8414	.66254	-.389	-.379
Çaresizlik	2.0324	.58252	.115	-.886
Yardım Arama	1.8754	.67633	.813	.370
Sosyal Destek	2.1189	.60861	.186	-.820
Kaçınma	1.6050	.86233	1.790	2.117
Direnme	3.0185	.72236	-.452	-.581
İyimserlik	2.0760	.77784	.837	.557

5. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgulara ve bu bulguların değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Erkek	222	54.0
	Kadın	189	46.0
Sınıf	9	139	33.8
	10	136	33.1
	11	124	30.2
	12	12	2.9
Aile Gelir Durumu	Düşük	11	2.7
	Orta	370	90.0
	Yüksek	30	7.3
Anne Eğitim Durumu	İlköğretim	162	39.4
	Ortaöğretim	184	44.8
	Ön lisans/Lisans	51	12.4
	Lisansüstü	14	3.4
Baba Eğitim Durumu	İlköğretim	83	20.2
	Ortaöğretim	206	50.1
	Ön lisans/Lisans	88	21.4
	Lisansüstü	34	8.3
Spor Branşında Lisans Durumu	Evet	139	33.8
	Hayır	272	66.2
Okul Türü	Düz Lise	124	30.2
	Anadolu Lisesi	200	48.7
	Meslek Lisesi	87	21.2
Aile Durumu	Birlikte	396	96.4
	Ayrı	15	3.6

Katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımı incelendiğinde 222 kişi erkek iken 189 kişi ise kadındır. 139 kişi 9. sınıfa, 136 kişi 10. sınıfa, 124 kişi 11. sınıfa ve 12 kişi ise 12. sınıfa gitmektedir. 11 kişinin aile gelir durumu düşük, 370 kişinin orta ve 30 kişinin ise yüksektir. 162 kişinin annesi ilköğretim, 184 kişinin ortaöğretim, 51 kişinin ön lisans/lisans ve 14 kişinin ise lisansüstü mezunudur. 83 kişinin babası ilköğretim, 206 kişinin ortaöğretim, 88 kişinin ön lisans/lisans ve 34 kişinin ise lisansüstü mezunudur. 139 kişinin spor branşında lisansı varken 272 kişinin ise yoktur. 124 kişi düz liseye, 200 kişi Anadolu lisesine ve 87 kişi ise Meslek lisesine gitmektedir. 396 kişinin ailesi birlikteyken 15 kişinin ise ayrıdır.

Tablo 8. Katılımcıların cinsiyetlerine göre ölçeklerin karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	p
Dışadönüklük	Erkek	222	3.67	.64	.586	.215
	Kadın	189	3.63	.60		
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	Erkek	222	3.88	.56	2.932	.608
	Kadın	189	3.73	.50		
Öz-Denetim/Sorumluluk	Erkek	222	3.80	.64	4.359	.735
	Kadın	189	3.52	.62		
Duygusal Tutarsızlık	Erkek	222	2.71	.76	2.720	.159
	Kadın	189	2.51	.79		
Gelişime Açıklık	Erkek	222	3.90	.64	2.105	.149
	Kadın	189	3.77	.68		
Çaresizlik	Erkek	222	2.00	.57	-	.133
	Kadın	189	2.07	.60		
Yardım Arama	Erkek	222	1.90	.72	.681	.069
	Kadın	189	1.85	.63		
Sosyal Destek	Erkek	222	2.09	.61	-	.670
	Kadın	189	2.16	.61		
Kaçınma	Erkek	222	1.51	.75	-	.020*
	Kadın	189	1.71	.97		
Direnme	Erkek	222	2.96	.72	-	.603
	Kadın	189	3.09	.72		
İyimserlik	Erkek	222	2.01	.69	-	.050*
	Kadın	189	2.16	.86		
Zorbalıktan Kaçınma Genel Ort.	Erkek	222	2.13	.39	-	.025*
	Kadın	189	2.14	.39		

*p<0,05

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan bağımsız gruplar t testinde ZBK genel ortalamasında, Kaçınma ve İyimserlik alt boyutlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).). Kaçınma alt boyutunda kadınların ortalaması ($\bar{X}$ =2.14) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}$ =2.13) yüksek olduğu tespit edilmiştir. İyimserlik alt boyutlarında kadınların ($\bar{X}$ =2.16) ortalamasının erkeklerin ($\bar{X}$ =2.01) ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Katılımcıların sınıflarına göre ölçeklerin karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	F	p	Anlamlılık
Dışadönüklük	9.sınıf	139	3.62	.61	1.360	.255	
	10.sınıf	136	3.72	.63			
	11.sınıf	124	3.64	.62			
	12.sınıf	12	3.40	.74			
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	9.sınıf	54	3.73	.56	1.730	.160	
	10.sınıf	136	3.88	.51			
	11.sınıf	124	3.82	.53			
	12.sınıf	12	3.86	.60			

Tablo 9. (Devamı)..

		N	Ortalama	SS	F	p	Anlamlılık
Öz-Denetim/ Sorumluluk	9.sınıf	139	3.65	.64	.867	.458	
	10.sınıf	136	3.72	.64			
	11.sınıf	124	3.63	.66			
	12.sınıf	12	3.88	.66			
Duygusal Tutarsızlık	9.sınıf	139	2.61	.73	.091	.965	
	10.sınıf	136	2.60	.82			
	11.sınıf	124	2.65	.82			
	12.sınıf	12	2.67	.47			
Gelişime Açıklık	9.sınıf	139	3.83	.67	.918	.432	
	10.sınıf	136	3.83	.62			
	11.sınıf	124	3.84	.70			
	12.sınıf	12	4.15	.63			
Çaresizlik	9.sınıf	139	2.07	.61	.653	.581	
	10.sınıf	136	1.98	.55			
	11.sınıf	124	2.06	.58			
	12.sınıf	12	1.94	.69			
Yardım Arama	9.sınıf	139	2.02	.70	6.479	0.00*	9>11.12
	10.sınıf	136	1.87	.67			10>12
	11.sınıf	124	1.78	.62			12<9.10.11
	12.sınıf	12	1.25	.70			
Sosyal Destek	9.sınıf	139	2.17	.62	4.263	.006*	12<9.10.11
	10.sınıf	136	2.11	.58			
	11.sınıf	124	2.12	.60			
	12.sınıf	12	1.52	.63			
Kaçınma	9.sınıf	139	1.74	.93	2.697	.046	
	10.sınıf	136	1.54	.81			
	11.sınıf	124	1.57	.85			
	12.sınıf	12	1.14	.33			
Direnme	9.sınıf	139	3.00	.72	.360	.782	
	10.sınıf	136	2.99	.74			
	11.sınıf	124	3.07	.71			
	12.sınıf	12	2.97	.75			
İyimserlik	9.sınıf	139	2.17	.81	3.273	.021*	9>12
	10.sınıf	136	2.05	.75			
	11.sınıf	124	2.06	.77			
	12.sınıf	12	1.46	.60			
Zorbalıktan Kaçınma Genel	9.sınıf	139	2.24	.39	6.619	.000*	12<9.10.11
	10.sınıf	136	2.14	.38			
	11.sınıf	124	2.16	.38			
	12.sınıf	12	1.17	.40			

Katılımcıların sınıf değişkenine göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde genel ortalamasında, sınıfa göre sosyal destek alt boyutunda sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sınıfa göre sosyal destek alt boyutunda 9.sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.24$), 10. Sınıfların ortalaması ($\bar{X}=2.14$), 11.sınıfların ortalaması ($\bar{X}=2.16$), 12.sınıfların ortalaması ($\bar{X}=1.17$) 'ndan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sosyal destek alt boyutlarında 9.sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.17$), 10. Sınıfların ortalaması ($\bar{X}=2.11$),

11.sınıfların ortalaması ($\bar{X}=2.12$), 12.sınıfların ortalaması ($\bar{X}=1.52$)’ dan yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre 9. Sınıfların sosyal destek alma ortalamaları diğer sınıf düzeylerine göre daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 10. Katılımcıların aile gelir durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	F	p	ANLAMLILIK
Dışadönüklük	1.Düşük	11	3.59	.58	.246	.782	
	2.Orta	370	3.65	.62			
	3.Yüksek	30	3.72	.74			
Yumuşakbaşlılık/G eçimlilik	1.Düşük	11	3.88	.44	.109	.897	
	2.Orta	370	3.81	.54			
	3.Yüksek	30	3.83	.53			
Öz-Denetim/ Sorumluluk	1.Düşük	11	3.78	.67	.283	.754	
	2.Orta	370	3.67	.66			
	3.Yüksek	30	3.61	.52			
Duygusal Tutarsızlık	1.Düşük	11	2.42	.96	.606	.546	
	2.Orta	370	2.62	.78			
	3.Yüksek	30	2.72	.77			
Gelişime Açıklık	1.Düşük	11	3.85	.94	1.138	.321	
	2.Orta	370	3.83	.66			
	3.Yüksek	30	4.02	.63			
Çaresizlik	1.Düşük	11	1.55	.22	4.058	.018*	1<2.3
	2.Orta	370	2.04	.58			
	3.Yüksek	30	2.08	.66			
Yardım Arama	1.Düşük	11	2.42	1.30	5.268	.006*	1>2.3
	2.Orta	370	1.88	.65			
	3.Yüksek	30	1.65	.61			
Sosyal Destek	1.Düşük	11	1.95	.58	.479	.620	
	2.Orta	370	2.13	.60			
	3.Yüksek	30	2.10	.73			
Kaçınma	1.Düşük	11	1.15	.23	3.507	.031	
	2.Orta	370	1.64	.89			
	3.Yüksek	30	1.32	.58			
Direnme	1.Düşük	11	3.25	.35	.881	.415	
	2.Orta	370	3.00	.74			
	3.Yüksek	30	3.11	.63			
İyimserlik	1.Düşük	11	1.30	.37	7.027	.001*	2>1
	2.Orta	370	2.11	.79			
	3.Yüksek	30	1.89	.48			
Zorbalıktan Kaçınma Genel	1.Düşük	11	2.05	.34	1.326	.267	
	2.Orta	370	2.18	.40			
	3.Yüksek	30	2.08	.35			

*p<0.05

Katılımcıların aile gelir durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde ZBK genel ortalamasında aile gelir durumuna göre çaresizlik, yardım arama, kaçınma ve iyimserlik alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir (p<0.05). Gelir durumu alt boyutlarında gelir durumu düşük olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.05$), gelir durumu yüksek olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.08$) olduğu tespit edilmiştir. Çaresizlik alt boyutlarında gelir durumu düşük olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=1.55$), gelir durumu orta olan

ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.04$), gelir durumu yüksek olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.08$) olduğu tespit edilmiştir. Yardım arama alt boyutlarında gelir durumu düşük olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.42$), gelir durumu orta olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=1.88$), gelir durumu yüksek olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=1.65$) olduğu tespit edilmiştir. İyimserlik alt boyutlarında gelir durumu düşük olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=1.30$), gelir durumu orta olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=2.11$), gelir durumu yüksek olan ailelerin ortalamasının ($\bar{X}=1.89$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gelir durumu yüksek olanların çaresizlik ortalamaları daha yüksek iken gelir durumu düşük olanların yardım arama ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 11. Katılımcıların anne eğitim durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması

		N	Ort.	SS	F	p	ANLAMLIILIK
Dışadönüklük	1.İlköğretim	162	3.41	.55	.458	.712	
	2.Ortaöğretim	184	3.36	.56			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.40	.35			
	4.Lisansüstü	14	3.51	.51			
Yumuşakbaşlılık /Geçimlilik	1.İlköğretim	162	3.96	.54	2.123	.097	
	2.Ortaöğretim	184	3.92	.56			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.84	.54			
	4.Lisansüstü	14	4.24	.31			
Öz-Denetim/ Sorumluluk	1.İlköğretim	162	3.87	.52	3.092	.027*	4>2.3
	2.Ortaöğretim	184	3.78	.57			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.76	.49			
	4.Lisansüstü	14	4.19	.28			
Duygusal Tutarsızlık	1.İlköğretim	162	3.68	.46	2.350	.072	
	2.Ortaöğretim	184	3.61	.55			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.79	.37			
	4.Lisansüstü	14	3.87	.24			
Gelişime Açıklık	1.İlköğretim	162	3.39	.50	3.195	.024*	2<4
	2.Ortaöğretim	184	3.26	.54			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.30	.44			
	4.Lisansüstü	14	3.62	.14			
Çaresizlik	1.İlköğretim	162	2.11	.56	7.517	.000*	4<2.3 1>3
	2.Ortaöğretim	184	2.11	.56			
	3.Ön lisans/Lisans	51	1.99	.58			
	4.Lisansüstü	14	1.79	.56			
Yardım Arama	1.İlköğretim	162	1.89	.74	.549	.649	
	2.Ortaöğretim	184	1.85	.64			
	3.Ön lisans/Lisans	51	1.96	.66			
	4.Lisansüstü	14	1.76	.37			
Sosyal Destek	1.İlköğretim	162	2.07	.62	1.743	.158	
	2.Ortaöğretim	184	2.15	.57			
	3.Ön lisans/Lisans	51	2.23	.73			
	4.Lisansüstü	14	1.88	.42			
Kaçınma	1.İlköğretim	162	1.49	.65	2.691	.046	
	2.Ortaöğretim	184	1.49	.65			
	3.Ön lisans/Lisans	51	1.69	.96			
	4.Lisansüstü	14	1.76	1.10			
Direnme	1.İlköğretim	162	2.99	.71	1.199	.310	
	2.Ortaöğretim	184	3.01	.73			
	3.Ön lisans/Lisans	51	3.06	.80			
	4.Lisansüstü	14	3.36	.32			

Tablo 11. (Devamı).

		N	Ort.	SS	F	p	ANLAMLILIK
İyimserlik	1.İlköğretim	162	1.92	.64	6.990	.000*	1<2.3
	2.Ortaöğretim	184	2.19	.82			4<2.3
	3.Ön lisans/Lisans	51	2.31	.93			
	4.Lisansüstü	14	1.63	.48			
Zorbalıktan Kaçınma Genel	1.İlköğretim	162	2.12	.39	1.652	.177	
	2.Ortaöğretim	184	2.19	.39			
	3.Ön lisans/Lisans	51	2.25	.45			
	4.Lisansüstü	14	2.10	.23			

Katılımcıların anne eğitim durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde ZBK genel ortalamasında anne eğitim durumuna göre gelişime açıklık, çaresizlik, kaçınma ve iyimserliğin istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre anne eğitim durumu İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=2.12$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.19$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.25$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.10$) olduğu tespit edilmiştir. Öz-Denetim/Sorumluluk alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=3.87$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.78$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.76$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=4.19$) olduğu tespit edilmiştir. Gelişime Açıklık alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=3.39$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.26$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.30$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.62$) olduğu tespit edilmiştir. Çaresizlik alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=2.11$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.11$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.99$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.79$) olduğu tespit edilmiştir. İyimserlik alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=1.92$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.19$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.31$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.63$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre anne eğitim durumu lisansüstü mezunu olanların gelişime açıklık ve çaresizlik ortalamaları daha yüksekken anne eğitim durumu ön lisans/lisans olanların ise kaçınma ve iyimserlik ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 12. Katılımcıların baba eğitim durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	F	p	Anlamlılık
Dışadönüklük	1.İlköğretim	83	3.35	.54	4.927	.002*	2<4
	2.Ortaöğretim	206	3.31	.50			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.41	.51			
	4.Lisansüstü	34	3.63	.60			

Tablo 12. (Devamı).

		N	Ortalama	SS	F	p	Anlamlılık
Yumuşakbaşlılık /Geçimlilik	1.İlköğretim	83	3.96	.61	.644	.587	
	2.Ortaöğretim	206	3.92	.50			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.89	.57			
	4.Lisansüstü	34	4.04	.58			
Öz-Denetim/ Sorumluluk	1.İlköğretim	83	3.88	.45	.738	.530	
	2.Ortaöğretim	206	3.84	.57			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.75	.54			
	4.Lisansüstü	34	3.84	.51			
Duygusal Tutarsızlık	1.İlköğretim	83	3.72	.44	.454	.715	
	2.Ortaöğretim	206	3.69	.51			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.63	.49			
	4.Lisansüstü	34	3.64	.54			
Gelişime Açıklık	1.İlköğretim	83	3.38	.36	2.705	.045	
	2.Ortaöğretim	206	3.25	.57			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.40	.50			
	4.Lisansüstü	34	3.44	.40			
Çaresizlik	1.İlköğretim	83	2.06	.58	.763	.515	
	2.Ortaöğretim	206	2.01	.60			
	3.Ön lisans/Lisans	88	2.10	.55			
	4.Lisansüstü	34	1.95	.58			
Yardım Arama	1.İlköğretim	83	1.89	.75	.106	.957	
	2.Ortaöğretim	206	1.86	.66			
	3.Ön lisans/Lisans	88	1.87	.70			
	4.Lisansüstü	34	1.93	.56			
Sosyal Destek	1.İlköğretim	83	2.17	.66	.458	.711	
	2.Ortaöğretim	206	2.11	.60			
	3.Ön lisans/Lisans	88	2.07	.57			
	4.Lisansüstü	34	2.17	.63			
Kaçınma	1.İlköğretim	83	1.45	.75	7.216	.000*	2>1.2.4
	2.Ortaöğretim	206	1.79	.94			
	3.Ön lisans/Lisans	88	1.44	.72			
	4.Lisansüstü	34	1.27	.72			
Direnme	1.İlköğretim	83	3.00	.72	.096	.962	
	2.Ortaöğretim	206	3.01	.72			
	3.Ön lisans/Lisans	88	3.03	.72			
	4.Lisansüstü	34	3.07	.81			
İyimserlik	1.İlköğretim	83	1.89	.75	2.012	.112	
	2.Ortaöğretim	206	2.14	.83			
	3.Ön lisans/Lisans	88	2.09	.71			
	4.Lisansüstü	34	2.08	.65			
Zorbalıktan Kaçınma Genel	1.İlköğretim	83	2.14	.43	.472	.702	
	2.Ortaöğretim	206	2.19	.41			
	3.Ön lisans/Lisans	88	2.15	.33			
	4.Lisansüstü	34	2.16	.35			

*p<0.05

Katılımcıların baba eğitim durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde ZBK genel ortalamasında baba eğitim durumuna göre dışadönüklük ve kaçınma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir (p<0.05). Buna göre baba eğitim durumu İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}$ =2.14), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}$ =2.19), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}$ =2.15),

Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=2.16$) olduğu tespit edilmiştir. Dışadönüklük alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=3.35$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.31$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.41$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=3.63$) olduğu tespit edilmiştir. Kaçınma alt boyutlarında İlköğretim mezunu olanların ortalamasının ($\bar{X}=1.45$), Ortaöğretim mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.79$), Ön lisans/Lisans mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.44$), Lisansüstü mezunu olanların ortalaması ($\bar{X}=1.27$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre baba eğitim durumu lisansüstü mezunu olanların dışadönüklük ortalamaları daha yüksek iken baba eğitim durumu ortaöğretim olanların kaçınma ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 13. Katılımcıların spor branşında lisans durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılması

	Spor Branşında Lisans Durumu	N	Ortalama	SS	t	p
Dışadönüklük	Evet	139	3.51	.62	2.234	.720
	Hayır	272	3.49	.63		
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	Evet	139	3.61	.50	1.597	.187
	Hayır	272	3.45	.55		
Öz-Denetim/Sorumluluk	Evet	139	3.95	.57	2.014	.045*
	Hayır	272	3.76	.68		
Duygusal Tutarsızlık	Evet	139	3.71	.77	-2.013	.890
	Hayır	272	3.66	.78		
Gelişime Açıklık	Evet	139	3.43	.60	3.653	.082
	Hayır	272	3.30	.68		
Çaresizlik	Evet	139	2.12	.61	2.186	.120
	Hayır	272	1.99	.56		
Yardım Arama	Evet	139	1.79	.66	-1.900	.210
	Hayır	272	1.92	.68		
Sosyal Destek	Evet	139	2.10	.62	-1.290	.522
	Hayır	272	2.13	.60		
Kaçınma	Evet	139	1.44	.69	-2.863	.004*
	Hayır	272	1.73	.93		
Direnme	Evet	139	3.18	.68	2.091	.062
	Hayır	272	2.99	.74		
İyimserlik	Evet	139	1.91	.66	-3.930	.012*
	Hayır	272	2.24	.81		
Zorbalıktan Genel	Evet	139	2.12	.37	-1.812	.071
	Hayır	272	2.19	.41		

Katılımcıların spor branşında lisans durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan bağımsız gruplar t testinde ZBK genel ortalamasında spor branşında lisans durumuna göre öz-denetim/sorumluluk, kaçınma ve iyimserliğin istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre herhangi bir spor branşında lisansı bulunan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.12$), herhangi bir spor branşında lisansı bulunmayanların ortalaması ($\bar{X}=2.19$). Öz-Denetim/Sorumluluk alt boyutlarında herhangi bir spor branşında lisansı bulunan

öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.95$), herhangi bir spor branşında lisansı bulunmayanların ortalaması ise ($\bar{X}=3.76$). Kaçınma alt boyutlarında herhangi bir spor branşında lisansı bulunan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=1.44$), herhangi bir spor branşında lisansı bulunmayanların ortalaması ise ($\bar{X}=1.73$). İyimserlik alt boyutlarında herhangi bir spor branşında lisansı bulunan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=1.91$), herhangi bir spor branşında lisansı bulunmayanların ortalaması ise ($\bar{X}=2.24$). Buna göre spor branşında lisansı olanların öz-denetim/sorumluluk ortalaması daha yüksekken lisansı olmayanların ise kaçınma ve iyimserlik ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 14. Katılımcıların okul türüne göre ölçeklerin karşılaştırılması

	Okul Türü	N	Ortalama	SS	t	p	Anlamlılık
Dışadönüklük	1.Düz Lise	124	3.31	.49	3.730	.025*	1<2
	2.Anadolu Lisesi	200	3.39	.52			
	3.Meslek Lisesi	87	3.51	.57			
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	1.Düz Lise	124	3.85	.52	2.142	.119	
	2.Anadolu Lisesi	200	3.98	.51			
	3.Meslek Lisesi	87	3.94	.64			
Öz-Denetim/Sorumluluk	1.Düz Lise	124	3.75	.52	3.395	.059	
	2.Anadolu Lisesi	200	3.87	.54			
	3.Meslek Lisesi	87	4.05	.63			
Duygusal Tutarsızlık	1.Düz Lise	124	2.61	.77	1.285	.258	
	2.Anadolu Lisesi	200	2.50	.79			
	3.Meslek Lisesi	87	2.91	.71			
Gelişime Açıklık	1.Düz Lise	124	3.79	.65	.097	.755	
	2.Anadolu Lisesi	200	3.76	.66			
	3.Meslek Lisesi	87	4.10	.63			
Çaresizlik	1.Düz Lise	124	2.08	.58	.911	.403	
	2.Anadolu Lisesi	200	2.04	.57			
	3.Meslek Lisesi	87	1.97	.61			
Yardım Arama	1.Düz Lise	124	1.99	.67	2.786	.063	
	2.Anadolu Lisesi	200	1.80	.57			
	3.Meslek Lisesi	87	1.88	.87			
Sosyal Destek	1.Düz Lise	124	2.18	.63	1.091	.337	
	2.Anadolu Lisesi	200	2.08	.60			
	3.Meslek Lisesi	87	2.12	.60			
Kaçınma	1.Düz Lise	124	1.70	.95	1.048	.352	
	2.Anadolu Lisesi	200	1.58	.86			
	3.Meslek Lisesi	87	1.54	.72			
Direnme	1.Düz Lise	124	3.06	.70	4.122	.017*	3<1.2
	2.Anadolu Lisesi	200	3.08	.72			
	3.Meslek Lisesi	87	2.82	.72			
İyimserlik	1.Düz Lise	124	2.20	.82	2.961	.050*	3<1
	2.Anadolu Lisesi	200	2.05	.77			
	3.Meslek Lisesi	87	1.95	.71			
Zorbalıktan Kaçınma Genel	1.Düz Lise	124	2.25	.38	4.023	.019*	3<1
	2.Anadolu Lisesi	200	2.15	.39			
	3.Meslek Lisesi	87	2.10	.42			

Katılımcıların okul türüne göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde ZBK genel ortalamasında okul türüne göre yumuşakbaşlılık/geçimlilik, öz-denetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime

açıklık ve direnme alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre okul türü düz lise olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.25$), okul türü Anadolu lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.15$), okul türü meslek lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.10$) olarak tespit edilmiştir. Dışadönüklük alt boyutlarında okul türü düz lise olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.31$), okul türü Anadolu lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.39$), okul türü meslek lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.51$) olarak tespit edilmiştir. Direnme alt boyutlarında okul türü düz lise olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.06$), okul türü Anadolu lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=3.08$), okul türü meslek lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.82$) olarak tespit edilmiştir. İyimserlik alt boyutlarında okul türü düz lise olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.20$), okul türü Anadolu lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=2.05$), okul türü meslek lisesi olan öğrencilerin ortalaması ($\bar{X}=1.95$) olarak tespit edilmiştir. Buna göre okul türü meslek lisesi olanların yumuşakbaşlılık/geçimlilik, öz-denetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık ortalamaları daha yüksek iken okul türü Anadolu lisesi olanların direnme ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 15. Ölçekler arasındaki ilişki

		Çaresizlik	Yardım Arama	Sosyal Destek	Kaçınma	Direnme	İyimserlik	ZB çıkma genel
Dışadönüklük	r	-.050	-.042	.102*	-.277**	.244**	-.318**	-.069
	p	.314	.398	.039	.000	.000	.000	.160
	N	411	411	411	411	411	411	
Yumuşakbaşlılık/ Geçimlilik	r	.034	-.208**	-.161**	-.229**	.168**	-.268**	-.206**
	p	.491	.000	.001	.000	.001	.000	.000
	N	411	411	411	411	411	411	
Öz-Denetim/ Sorumluluk	r	.117*	.045	-.180**	.029	-.066	-.110*	-.190
	p	.018	.363	.000	.557	.180	.026	.001**
	N	411	411	411	411	411	411	
Duygusal Tutarsızlık	r	.054	-.073	.020	.106*	-.272**	.284**	-.149
	p	.274	.140	.681	.032	.000	.000	.007**
	N	411	411	411	411	411	411	
Gelişime Açıklık	r	.083	.062	.079	-.206**	.100*	-.244**	-.255
	p	.095	.207	.109	.000	.042	.000	.000*
	N	411	411	411	411	411	411	

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu).

* . Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu).

Ölçekler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak yapılan Pearson Korelasyon testinde dışadönüklük ile sosyal destek, kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında; yumuşakbaşlılık/geçimlilik ile yardım arama, sosyal destek, kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında; öz-denetim/sorumluluk ile çaresizlik, sosyal destek ve iyimserlik

arasında; duygusal tutarsızlık ile kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında ve gelişime açıklık ile kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 16. Ölçekler arasındaki ilişki

Beş faktör kişilik Özellikleri	ZBÇSÖ		
	Toplam		
	n	r	p
Dışadönüklük	411	-.246	0.00**
Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik	411	-.124	0.01*
Öz-Denetim/Sorumluluk	411	.114	0.02*
Duygusal Tutarsızlık	411	-.139	0.00**
Gelişime Açıklık	411	.013	.793

**p<0.01, *p<0.05

Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri (ZBÇSÖ) arasındaki korelasyon analizi sonuçları, kişilik özelliklerinin zorbalıkla başa çıkma üzerinde farklı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Dışadönüklük ile ZBÇSÖ arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur ($r = -0.246$, $p < 0.01$). Bu durum, dışadönük bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerini daha az kullandığını veya bu stratejilerden daha düşük puan aldığını göstermektedir. Benzer şekilde, duygusal tutarsızlık (nörotizm) ile ZBÇSÖ arasında da zayıf düzeyde negatif bir ilişki ($r = -0.139$, $p < 0.01$) bulunmuş, bu da duygusal olarak tutarsız bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerinde daha düşük puanlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik özelliği ile ZBÇSÖ arasında zayıf düzeyde negatif bir ilişki ($r = -0.124$, $p < 0.05$) görülmüştür; bu da geçimli bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerini daha az kullandığına işaret etmektedir. Öz-denetim ve sorumluluk özelliği ise zorbalıkla başa çıkma stratejileriyle zayıf fakat anlamlı bir pozitif ilişki göstermiştir ($r = 0.114$, $p < 0.05$). Bu, daha sorumlu ve öz-denetimi yüksek bireylerin bu stratejileri daha etkili kullanabileceğini düşündürmektedir. Ancak gelişime açıklık özelliği ile ZBÇSÖ arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r = 0.013$, $p = 0.793$), bu da bu iki değişkenin birbirinden bağımsız olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, kişilik özellikleri ile zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında farklı düzeylerde ve yönlerde ilişkiler bulunmuş olup, en güçlü negatif ilişkilerin dışadönüklük ve duygusal tutarsızlıkla olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmaya katılan 411 bireylerin demografik bilgilerinin dağılımları incelendiğinde 222'sinin erkek, 189'unun ise kadın olduğu, öğrenim gördükleri sınıflara göre 139'unun 9. sınıf, 136'sının 10. sınıf, 124'ünün 11. sınıf ve 12'sinin ise 12. sınıfta öğrenim gördüğü görülmüştür. Gelir durumlarına ilişkin dağılımlarına baktığımızda 11 kişinin aile gelir durumunun düşük, 370 kişinin orta ve 30 kişinin ise yüksek seviyede olduğu, anne baba eğitim durumları incelendiğinde 162 kişinin annesinin ilköğretim, 184 kişinin ortaöğretim, 51 kişinin ön lisans/lisans ve 14 kişinin ise lisansüstü yine 83 kişinin babasının ilköğretim, 206 kişinin ortaöğretim, 88 kişinin ön lisans/lisans ve 34 kişinin ise lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcılardan 139 kişinin en az bir spor branşında lisansı varken 272 kişinin ise lisansı yoktur. Eğitim görükleri liselere baktığımızda 124'ünün düz liseye, 2002' ünün Anadolu lisesine ve 87' sinin ise Meslek lisesinde eğitim gördüğü tespit edilmiştir. Katılımcıların 396' sı ailesi ile birlikte yaşarken, 15'inin ise anne-baba boşanmış durumdadır.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan bağımsız gruplar t testinde Kaçınma ve İyimserlik alt boyutlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Kaçınma ve İyimserlik alt boyutlarında kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür. Peker, (2014) siber zorbalıkla başa çıkma konusunda yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin yardım arama, teknik başa çıkma, mücadele ve önleme başa çıkma düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha fazla olduğunu bildirmiştir. Kartal ve Bilgin'in (2012) ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada erkek öğrencilerin, kadın öğrencilere göre 1/3'ünün zorbalığa maruz kaldığı, 1/3'ünün de zorbalık yaptığı bildirilmiştir. Ayas ve Pişkin (2011) erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalığa uğradıklarını ve "dışlama" hariç diğer tüm alt boyutlarda kızlardan daha fazla zorbalık yaptıklarını ortaya koymuştur. Kristensen ve Smith (2003) zorbalıkla başa çıkma stratejilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını ve ergenlerin zorbalıkla baş etmede en fazla kendine güvenli yaklaşım ve problem çözme stratejilerini kullandığını bildirmiştir. Hunter, Boyle ve Warden'in (2004) ilköğretim ve lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada kızların zorbalığa maruz kaldıklarında erkeklere göre daha fazla sosyal destek aradıklarını belirtmişlerdir. Zorbalıkla ilgili yapılan araştırmaların geneline baktığımızda erkeklerin kadınlara göre hem daha fazla zorbalık yaptıkları hem de daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

(Bilgiç, 2007; Carney ve Merrel, 2001; Craig ve diğerleri, 2009; Demeray ve Malecki, 2003; Dölek, 2002; Eşici, 2007; Salmivalli ve Nieminen, 2002; Takış, 2007). Bu durumun nedeni olarak kadın öğrencilerin erkeklere göre yumuşak başlı olması ve iletişime açık olmalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların sınıflarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde sınıfa göre sosyal destek alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre 9. sınıfların sosyal destek alma ortalamaları daha yüksektir. Yöndem ve Totan (2008), yaptıkları araştırmada bizim bulgularımızla paralel olarak sosyal destek aramanın en fazla 9. sınıf düzeyinde olduğunu tespit etmişlerdir. Adıgüzel (2016) tarafından lise öğrencileri ile yapılan çalışmada, sosyal desteğe başvurma stratejisinin 9. sınıf öğrencileri tarafından sıklıkla kullanılmasına rağmen, 10. sınıf öğrencileri tarafından az kullanıldığını belirtmiştir. Yiğit (2021), yürüttüğü çalışmada 9. sınıfların bilinçli farkındalık düzeylerinin diğer sınıfların bilinçli farkındalık düzeylerinden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Güldal'ın (2019), yapmış olduğu çalışmasında 9. sınıf öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin 10. sınıf öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinden yüksek olduğu ortaya koymuştur. Kaşıkçı (2018), tarafından yürütülen bir çalışmada zorbalıkla başa çıkmak için kullanılan stratejiler ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun yaşı küçük öğrencilerin aileleriyle iletişimlerinin yüksek olmasından ve yaşları ilerledikçe karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmada kendilerine güvenlerinin yüksek olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların aile gelir durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde aile gelir durumuna göre çaresizlik, yardım arama, kaçınma ve iyimserlik alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre gelir durumu yüksek olanların çaresizlik ortalamaları daha yüksek iken, gelir durumu düşük olanların yardım arama ortalamaları daha yüksektir. Kutlu (2014), yapmış olduğu çalışmada aile gelir düzeyinin, çocukların zorbalıkla başa çıkma düzeylerini etkilediğini ve gelir düzeyi yüksek olanların daha az zorbalığa uğradığını bildirmiştir. Bu durum sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin zorbalık yapma ve zorbalıkla başa çıkma stratejileri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların anne eğitim durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde anne eğitim durumuna göre gelişime açıklık, çaresizlik, kaçınma ve iyimserlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre anne eğitim durumu lisansüstü mezunu

olanların gelişime açıklık ve çaresizlik ortalamaları daha yüksekken anne eğitim durumu ön lisans/lisans olanların ise kaçınma ve iyimserlik ortalamaları daha yüksektir. İnan (2010), tarafından yapılan çalışmada anne eğitim düzeyi arttıkça internet bağımlılık ve zorbalık tutumu düzeylerinin arttığı tespit etmiştir. Çelik ve ark. (2017) tarafından yapılan araştırmada ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerine bakıldığında anne eğitim durumu yüksek lisans olanların yıkıcı saldırganlık puanlarının diğer gruplara göre yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında anne eğitim düzeyi yükseldikçe çocukların zorbalık tutumu düzeylerinin arttığı görülmektedir.

Katılımcıların baba eğitim durumlarına göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde baba eğitim durumuna göre dışadönüklük ve kaçınma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre baba eğitim durumu lisansüstü mezunu olanların dışadönüklük ortalamaları daha yüksek iken baba eğitim durumu ortaöğretim olanların kaçınma ortalamaları daha yüksektir. Sarak (2012) yapmış olduğu çalışmada baba eğitim düzeyinin artması ile siber zorba veya siber kurban olma durumunun azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Hem annenin hem de babanın eğitim durumları anket sonuçlarına göre etkili bulunmuştur. Buna göre çalışmamızda anne ve babanın eğitim durumlarının siber zorba veya siber kurban olma durumlarına yönelik elde edilen bulgular literatürü destekler niteliktedir. Yönet ve ark. (2016) tarafından orta öğretim öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyi, ebeveyn tutumu, televizyon izleme süresi, aylık gelir düzeylerinin zorbalıkla başa çıkam stratejilerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Güler (2014) tarafından yapılan araştırmada baba eğitim durumu ile algılanan sosyal destek düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu rapor edilmiştir.

Katılımcıların spor branşında lisans durumuna göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan bağımsız gruplar t testinde spor branşında lisans durumuna göre öz-denetim/sorumluluk, kaçınma ve iyimserlik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre spor branşında lisansı olanların öz-denetim/sorumluluk ortalaması daha yüksekken lisansı olmayanların ise kaçınma ve iyimserlik ortalamaları daha yüksektir. Kuvat (2021) tarafından yapılan araştırmada spor yapan ve spor yapmayan ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin spor kimliği ve akran zorbalığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda sporcu kimlik düzeyinin düşük olduğu, sınıf düzeyi ve yaş arttıkça sporcu kimliğinin de arttığı ve daha iyi düzeye geldiği, takım sporu yapan bireylerin

puanlarının daha yüksek olduğu rapor edilmiştir. Pakyardım (2021) tarafından yapılan araştırmada 15-18 yaş arasında olan ve taekwondo sporu ile uğraşan sporcuların şiddet eğilim düzeylerinin inceleyerek sporcuların şiddet eğilim düzeylerinde okul türü, cinsiyet değişkeni, spor kulübü ve ekonomik durum değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın bulunmadığı, anne-baba eğitim durumu, yaş, spor yapma yılı, antrenör tutumu, bilgisayar oynama gibi değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık olduğunu belirtmiştir. Çoşgungönül (2020), tarafından yapılan araştırmada spora katılımın ve bazı değişkenlerin akran zorbalığına ilişkin etkisinin incelendiğinde spor yapanların, spor yapmayanlara kıyasla zorbalığa uğrama puanlarının düşük düzeyde olduğu, spor yapmayanların sözel zorbalığa uğrama düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Asma ve ark. (2019) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin zorbalık davranış eğilim düzeylerinin spora katılım açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda spor yapmayan öğrencilerin spor yapan öğrencilere kıyasla zorbalık puan ortalamalarının yüksek düzeyde görüldüğü, spora katılan öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin eğilim düzeylerinin oldukça düşük olduğu rapor edilmiştir. Moesch ve ark (2010) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin spor yapma değişkenine göre saldırganlık eğiliminin bazı farklılıklar gösterdiğini bulmuştur.

Katılımcıların okul türüne göre ölçeklerin karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans testinde okul türüne göre yumuşakbaşlılık/geçimlilik, öz-denetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık ve direnme alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre okul türü meslek lisesi olanların yumuşakbaşlılık/geçimlilik, öz-denetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık ortalamaları daha yüksek iken okul türü Anadolu lisesi olanların direnme ortalamaları daha yüksektir. Ayas ve Pişkin (2011), çalışmalarında zorbalığa uğrama konusunda mağdur puanı en yüksek grubun Endüstri Meslek Lisesi; zorbalık puanı en yüksek grubun ise Özel Lise öğrencileri olduğunu belirtmişlerdir. Özyurt (2020), tarafından yapılan çalışmada ergenlerin bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul türüne göre bir farklılaşma olduğu, fen lisesi öğrencilerinin Anadolu lisesi öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde bilinçli farkındalık düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Güldal (2019), tarafından yürütülen bir çalışmada Anadolu lisesi ve Anadolu imam hatip lisesi öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinden yüksek olduğu bildirmiştir.

Ölçekler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak yapılan Pearson Korelasyon testinde dışadönüklük ile sosyal destek, kaçınma, direnme ve iyimserlik

arasında; yumuşakbaşlılık/geçimlilik ile yardım arama, sosyal destek, kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında; öz-denetim/sorumluluk ile çaresizlik, sosyal destek ve iyimserlik arasında; duygusal tutarsızlık ile kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında ve gelişime açıklık ile kaçınma, direnme ve iyimserlik arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Çatışma çözme becerisine sahip, iş birliği yapan, yardımsever, vicdan sahibi olan ve sosyal kabul konusunda sorun yaşamayan öğrencilerin kendilerine daha fazla güvendiği, özsaygı duyduğu ve artan bu özgüvenin neticesinde öğrencilerin zorbalık olaylarından kaçındığı literatür taraması sonucu tespit edilmiştir (Aypay ve Durmuş, 2008; Eşkisu, 2009; Mikheev, 2006).

Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri arasındaki korelasyon analizi sonuçları, kişilik özelliklerinin zorbalıkla başa çıkma üzerinde farklı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Dışadönüklük ile ZBÇSÖ arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, dışadönük bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerini daha az kullandığını veya bu stratejilerden daha düşük puan aldığını göstermektedir. Benzer şekilde, duygusal tutarsızlık ile ZBÇSÖ arasında da zayıf düzeyde negatif bir ilişki bulunmuş, bu da duygusal olarak tutarsız bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerinde daha düşük puanlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Yumuşakbaşlılık/Geçimlilik özelliği ile ZBÇSÖ arasında zayıf düzeyde negatif bir ilişki görülmüştür; bu da geçimli bireylerin zorbalıkla başa çıkma stratejilerini daha az kullandığına işaret etmektedir. Öz-denetim ve sorumluluk özelliği ise zorbalıkla başa çıkma stratejileriyle zayıf fakat anlamlı bir pozitif ilişki göstermiştir. Bu, daha sorumlu ve öz-denetimi yüksek bireylerin bu stratejileri daha etkili kullanabileceğini düşündürmektedir. Ancak gelişime açıklık özelliği ile ZBÇSÖ arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, bu da bu iki değişkenin birbirinden bağımsız olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, kişilik özellikleri ile zorbalıkla başa çıkma stratejileri arasında farklı düzeylerde ve yönlerde ilişkiler bulunmuş olup, en güçlü negatif ilişkilerin dışadönüklük ve duygusal tutarsızlıkla olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguları destekleyen bir çalışmada araştırmacılar, mağdurların düşük oranlarda duygusal denge gösterdiklerini, kaygılı ve strese dayanıksız olduklarını bulmuşlardır (Tani ve ark., 2003, Juvonen ve ark., 2003). Zorbaların kişilik faktöründe yüksek puan alanların strese tahammüllerinin yüksek olduğunu, olaylar karşısında soğukkanlı davrandıklarını ve duygusal sorunlarla kolay baş edebildiklerini gösterir. Araştırmada bulunan bu bulguyu destekler biçimde bazı araştırmacılar da zorbaların, duyarsız (Slee ve Rigby, 1993) ve kaygısız (Conelly ve O'Moore, 2003) olduklarını bulmuştur. Olweus (2003), agresif kurban ve pasif kurban olmak üzere iki tür mağdur belirlemiş ve de tüm mağdurların

%80-85'ini oluşturan pasif kurbanın, boyun eğen ve itaat eden özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Başka bir araştırmacı ise erkek mağdurların yarıdan fazlası ve tüm mağdurların %70'inin zorbalık karşısında acizlik göstererek bu duruma boyun eğdiklerini bulmuştur (Salmivalli ve ark., 1996). Faktörden yüksek puan alanlar, çevrelerine karşı baskıcı, manipülatif, hükmetme arzusuna sahip ve başkalarının istek ve düşüncelerine önem vermeyen kişilerdir. Bu kişiler için güç önemlidir ve bu güce sahip olmak için saldırganlık gösterebilirler. Kızgınlık krizleri yaşayıp, beklenmedik tartışmalar yaratabilirler. Bu araştırmadaki bulguları destekler biçimde bazı araştırmacılar, zorbaların kendilerinden daha zayıf olan çocuklara baskı uyguladıklarını (Carney ve Merrill, 2001; Sijtsema, Veenstra, Linderberg ve Salmivalli, 2009; Sutton ve Keogh, 2000), baskınlık kurmanın bu çocuklar için bir ihtiyaç olduğunu bulmuşlardır (Olweus, 1988). Zorbalar, baskınlık statüsünü devam ettirmek için zorbalık yapmayı sürdürüyor olabilirler (Smokowski ve Kopasz, 2005; Pellegrini ve Bartini, 2001).

Sonuç olarak katılımcıların cinsiyetlerine göre kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından yüksek olduğu, sınıflarına göre sosyal destek alt boyutunda 9. sınıfların sosyal destek alma ortalamaları daha yüksek olduğu, aile gelir durumlarına göre gelir durumu yüksek olanların çaresizlik ortalamaları daha yüksek iken gelir durumu düşük olanların yardım arama ortalamaları daha yüksek olduğu, anne eğitim durumlarına göre gelişime açıklık, çaresizlik, kaçınma ve iyimserlik alt boyutlarında, baba eğitim durumlarına göre lisansüstü mezunu olanların dışadönüklük ortalamaları daha yüksek iken baba eğitim durumu ortaöğretim olanların kaçınma ortalamaları daha yüksek, spor branşında lisans durumuna göre spor branşında lisansı olanların öz-denetim/sorumluluk ortalaması daha yüksekken lisansı olmayanların ise kaçınma ve iyimserlik ortalamaları daha yüksek, okul türüne göre okul türü meslek lisesi olanların yumuşakbaşlılık/geçimlilik, öz-denetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık ortalamaları daha yüksek iken okul türü Anadolu lisesi olanların direnme ortalamaları daha yüksek olduğu görülmektedir.

- Araştırmada katılımcıların zorbalığa maruz kalma durumları, zorbalık yaşantılarındaki rolleri, maruz kaldıkları zorbalık türleri ve zorbalığa maruz kalma sürelerine dair bilgilere yer verilmemiştir. Yapılacak araştırmalarda bu değişkenlere yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

- Zorbalıkla etkili mücadele edebilmek için öğrencilerin birbirleriyle etkili iletişim kurmalarını sağlayacak ortamlar oluşturulabilir. Öğrencilerin kaynaşabileceği sosyal etkinliklerin düzenlenmesinin katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

- Zorbalığın bütün gelişim dönemleri için önemli bir problem olduğu göz önünde bulundurularak diğer okul kademelerini de kapsayacak araştırmaların yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

- Akran zorbalığıyla başa çıkma stratejileri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu yönde bilimsel birikimin sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çeşitli değişkenler ile zorbalıkla başa çıkma stratejileri üzerine yapılacak olan çalışmaların alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir

- Yapılacak çalışmalarda kişisel özelliklerin daha da arttırılarak öğrencilerin zorbalık eğilim düzeylerinin sebepleri ve zorbalıkla baş etme düzeyleri araştırılabilir

- Katılımın daha da arttırılarak daha kapsayıcı araştırmalar yapılabilir.

- Ailelerin çocukların saldırgan davranışlarda bulunmasında etkisi olduğu düşünülüp, ailelerin de daha bilinçli hale gelebilmesi için yılın belli dönemlerinde eğitim kurumları tarafından organize edilecek eğitim seminerlerine katılmaları önerilir

KAYNAKÇA

- Acartürk, B. A. (2017). *5 faktör kişilik özellikleri ile bireycilik ve toplulukçuluk arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Dernek çalışma grupları üyeleri üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Adıgüzel, E. (2016). *Lise öğrencilerinin kullandıkları zorbalıkla başa çıkma stratejileri ile kişisel uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ahioğlu, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 2-6.
- Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-122.
- Akdeniz, F., Kesebir, S. ve Vahip, S. (2004). Duygudurum bozuklukları ile mizaç arasında ilişki var mı?. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15, 183-190.
- Akdeniz, C. (2016). Myers Briggs tip belirleyici örnek çalışma: İlköğretim öğretmenlerinin MBTI profilleri. *SDU International Journal of Educational Studies*, 3(1), 67-83.
- Akgül, M. (2020). *Lise öğrencilerinde algılanan anne-baba tutumları, benlik değeri ve sanal zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Akkuş, Y., Akdoğan, Ç. ve Akyol, A. (2019). Girişimcilik Niyetini Etkileyen Temel Kişilik Özellikleri ve Girişimci kişilik boyutları: Trakya örneği. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-13.
- Aksaray, P. D. S. (2011). Siber zorbalık. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 20(2), 405-432.
- Alanka, Ö. ve Cezik, A. (2016). Digital arrogance: An analysis on narcissistic rituals in social media. *Dijital Medya*, 528-549.
- Alkhalayleh, H. ve Newlyn, D. (2015). Domestic violence and school bullying: An examination of the inextricable link between the two and the use of restorative justice to break the cycle. *International Journal of Business, Economics and Law*, 8(4), 147-154.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

- Altunköprü, T. (2003). *Şahsiyet analizi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Apti, A. (2010). 10-18 yaş erkek futbolcularda somatotip ve vücut kompozisyonunun aerobik performans ve yaşanan sportif yaralanmalar ile ilişkisinin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Dergisi*, 15(3), 118-122.
- Arbak, Y., Özmen, Ö. ve Saatçioğlu, Ö. (2004). Bilişsel tarz ve öğrenme biçiminin öğrenci performansı açısından önemi: İşletme fakültesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Ege Academic Review*, 4(1), 31-43.
- Arıkan, G. (2006). Psikolojide indirgemecilik. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12(38), 18-20.
- Arslan, Ö. M. (2013). *Anaokuluna devam eden çocukların oyun davranışları ve oyunlarda ortaya çıkan zorbalık davranışlarının incelenmesi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Arslandaş, H. A. (2008). Kültür–kişilik ve kimlik. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 105-112.
- Aslan, A. ve Doğan, B. Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak “potinss” örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95-119.
- Aslan, Ö. M. (2016). Davranışsal ketlenme, sosyal içedönüklük, utangaçlık ve sosyal ilgisizlik üzerine bir derleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 487-511.
- Aslan, S. (2008). Kişilik huy ve psikopatoloji. *Rewiews, Cases and Hypotheses in Psychiatry RCHP*, 2(1-2), 7-18.
- Aslan, Z. (2016). *Kişilik ve duygusal emek arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik banka çalışanları üzerinde bir araştırma: Ankara ili örneği*. Hacıbayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Asma, M., Gürsel, N. ve Çamlıyer, H. (2019). Öğrencilerin zorbalık davranış eğilimlerinin spora katılım açısından incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1), 23-40.
- Ateşal, Z. (2017). İki dillilik ve çift dil. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 1-12.
- Atkinson, L. R., Richard C. A. ve Ernest R. H. (1995). *Psikolojiye giriş II*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Atlı, F. (2014). Halit Ziya Uşaklıgil’in Ferhunde Kalfa hikâyesinde beden yapısı ile kişilik özellikleri münasebeti. *Turkish Studies*, 9(3), 145-167.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2).

- Ayas, T. (2007). Okullarda yaygın sorun şiddet ve zorbalık. *İlköğretim Eğitimci Dergisi*, 14, 16-19.
- Ayaz, Y. Y., Kıvanççı, G. ve Safarov, A. (2019). Psikanalitik kuram ve yaratıcılık. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(2), 75-92.
- Aydın, N. ve Karaaziz, M. (2023). Jungiye analitik psikoloji kurama göre rüyalar üzerinden vaka sunumu; düşlerin mesajı. *ISPEC International Journal Of Social Sciences & Humanities*, 7(3), 642-658.
- Aypay, A. ve Durmuş, E. (2008). Zorba, kendine güvenen ve zorbalıktan kaçınan tutumları sergileyen lise öğrencilerinin işbirliği yapma karakter özelliği açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 23-42.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı anlama çabası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bahar, B. (2019). Sosyal öğrenme kuramı ve sosyal değişim kuramı perspektifinden etik liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 237-242.
- Bahçekapılı, E. ve Karaman, S. (2015). Uzaktan eğitimde kişilik özellikleri ve akademik başarı: Bir literatür incelemesi. *Journal Of Instructional Technologies And Teacher Education*, 4(3).
- Bahtiyar, A. ve Can, B. (2016). An investigation of problem-solving skills of preservice science teachers. *Educational Research and Reviews*, 11(23), 2108-2115.
- Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve girişimci tipolojiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 143-166.
- Barık, E. (2020). *İlkokullarda akran zorbalığını önleme stratejileri ve karşılaşılan güçlüklerle ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Bastem, K., ve Şeker, Ş. E. (2017). Veri madenciliği yöntemleri ile Twitter üzerinden MBTI kişilik tipi analizi. *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi*, 4(2), 3-10.
- Baymur, F. B. (2006). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210.
- Behdari, R., Zorba, E., Göktepe, M. ve Bayram, M. (2016). 9-12 yaş masa tenisçilerinin vücut kompozisyonu, antropometrik ve somatotip özelliklerinin belirlenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 61-69.
- Bilge, Y. ve Sertel Berk, H. Ö. (2018). Bilimsel araştırmalar kitabı içinde *Eysenck'in kişilik teorisi ve gray'in alternatif pekiştireç duyarlılık teorisi: Karşılaştırmalı bir inceleme, sosyal bilimler insan ve toplum*. İstanbul: Akademisyen Yayınevi.

- Bilgiç, E. (2007). *İlköğretim 1. kademedeki görülen zorbaca davranışlarının sınıf değişkenleri ve atmosferi algılamalarına göre algılanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Bowdon, T. (2007). *50 psychology classics*. UK: Nicholas Brealey Publishing.
- Bozkurt, Y. (2018). *Genç erişkinlerde pozitif ve negatif rol modellerin beş büyük kişilik faktörü kapsamında incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Briggs, K. C. ve Myers, I. B. (1983). *Myers-briggs type indicator*. UK: Consulting Psychologists Basım Inc., 85.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (28. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Büyükuysal, E. (2016). *Orta öğretim İngilizce öğretmenlerinin sınıf yönetimi yaklaşımları ile kişilik tipleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Can, F. ve Çağan, H. Ö. (2024). Farklı kişilik tiplerinin sürdürülebilir tüketim davranışı açısından değerlendirilmesi: A tipi ve b tipi kişilik üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 423-436.
- Candemir, M. L. (2019). *Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan ebeveynlerin öz anlayış, kişilik ve merhamet özelliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Carney, A. G. ve Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem. *Social Psychology International*, 22, 364.
- Carney, J. V. ve Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem. *School Psychology International*, 22, 364-382
- Celiloğlu, Ö. G. B. (2022). Cinsel gelişimde Freud'un psiko-seksüel gelişim aşamaları ve cinsel eğitim. *Contemporary Trends in Education Sciences*, 285.

- Civelek, M., (2014). *Gelişim psikolojisi* (Çevrimiçi), <http://dushunce.az/files/documents/gelisim.psikolojisi.ozet.07.03.2014.pdf>, Erişim Tarihi: 28.02.2024
- Connolly, I. ve O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality And Individual Differences*, 35, 559-567.
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J. ve SimonsMorton, B. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *Internarional Journal of Public Health*, 54(2), 216-224.
- Cüceloglu D. (1991). *İnsan ve Davranış*. Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Çakır, B. Ö. ve Horzum, M. B. (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 187-205.
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(60), 555-576.
- Çelik, A., Zengin, S. ve Baş, M. (2017). Sporcu lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(4), 20- 31.
- Çetin, N. G. ve Beceren, E. (2007). Lider kişilik: Gandhi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 111-132.
- Çiçek, İ. ve Aslan, A. E. (2020). Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: Kuramsal bir çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137-147.
- Çiftçioğlu, H., Polat, Ö. A. ve Eren E. (2016). Kişilik gelişimi. *International Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 3(7), 166-177.
- Çonoğlu, S. (2011). Cumhuriyet devri Türk romanında beden yapısı, bedensel davranışlar ve kişilik ilişkileri üzerine bir çözümleme. *Turkish Studies*, 6(4), 475-496.
- Çoşgungönül, M. (2020). *Spora katılımın ve seçili değişkenlerin akran zorbalığı üzerine etkisinin araştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Dal, Ö. G. V. ve Eroğlu, A. H. (2015). Farklı Kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algılarının tüketici davranışı açısından incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine

- bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361-385.
- Daşci, E. (2015). *Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin ebeveyn kontrolü ile akran ilişkileri ve akran baskısı arasındaki ilişkide aracılık rolünün incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Değirmenci, H. (2020). Analitik psikoloji kuramı bağlamında nazan bekiroğlu'nun “nar ağacı” romanındaki kişilik tipleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 528-542.
- Demaray, M. K. ve Malecki, C. K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32, 471-490
- Demirci, K. (2010). Davranışsal dil bilimine kısa bir bakış: I. bloomfield ve bf skinner yaklaşımları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 56(2008/1), 63-70.
- Dincer, D. (2019). Carl R. Rogers ve öğrenme özgürlüğü: Etkili bir öğrenme ortamının mimarı olarak öğretmen ve öğretmen tutumları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 8(4), 2341-2358.
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Doğan, T., Kürüm, A. ve Kazak, M. (2017). Kişilik özelliklerinin erteleme davranışını yordayıcılığı. *Başkent University Journal Of Education*, 1(1), 1-8.
- Dölek, N. (2002). *İlk ve ortaöğretim okullarındaki öğrenciler arasında zorbaca davranışların incelenmesi ve zorbalığı önleme tutumu geliştirilmesi programının etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Duru, B., (2014). *Klinik bir örnekleme stresle başa çıkma tutumları ve mizaç ve karakter arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Duy, B. ve Yıldız, M. (2014). Farklı zorbalık konumunda olmak empatik eğilim ve yaşam doyumu bağlamında bir fark yaratır mı?. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 31-47.
- Eker, S. (2012). Alfred Adler'in kişilik kuramı'nın demokrasi düşüncesi açısından önemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(22), 157-180.

- Elden, M. (2003). Hedef kitle davranışlarını etkileyen psikolojik bir faktör olarak öğrenme: Öğrenme ve reklam ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-29.
- Engin, İ. (1990). Kültür-kişilik ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 171-176.
- Erdoğan, İ. (1994). *İşletmelerde davranış*. İstanbul: Beta.
- Erguvan, Eryılmaz, T. ve Tosun, A. (2013). Obsesif kompulsif bozuklukta kontrol ihtiyacı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 121-130.
- Erkoç, N. ve Erdem, A. R. (2022). Okulda insan kaynağı yönetiminde denetim odağı. *Uluslararası Eğitimde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 2(2), 28-36.
- Eroğlu, F. (1998). *Davranış bilimleri*. İstanbul: Beta.
- Eroğlu, F. (2015). *Davranış bilimleri*. (14. Baskı). İstanbul: Beta.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Esencan, T. Y. ve Rathfisch, G. (2017). Psikoseksüel gelişim kuramının kadın hastalıkları ve doğum hemşireliği alanına yansımaları. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 68-82.
- Eşici, H. (2007). *İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi ile zorbaca davranışları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eşkisü, M. (2009). *Liseli öğrencilerin zorbalık düzeyleri ile aile işlevleri ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Chicago Journals*, 17(1), 381-458.
- Ferah, N. (2018). Bireysel psikoloji ve din. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (15), 178-195.
- Fırat, M. ve Ayran, G. (2016). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık. 3. *Uluslararası Doğu Akdeniz Hemşirelik Kongresi*, 26-29 Mayıs.
- Fromm, E. (1995). *Umut devrimi*. (2. Baskı). (Çev., Şemsa Yeğin). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Furniss, C. (2000). Bullying in schools: It's not a crime - is it. *Education and The Law*, 12(1), 9-29.
- Gençer, S. L. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumlarının internet kullanım profilleri ve demografik özelliklere göre farklılıklarının*

- incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Gökçearslan, A. (2010). Canlandırmalarda: Mizah, anatomik yapı ve karakter tasarımı. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (23), 79-91.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gülcan, C. (2020). Psikolojik tipler ve Jung psikolojisi üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 566-579.
- Güldal, Ş. (2019). *Bilinçli farkındalık temelli ergenlere yönelik psikoeğitim programının karakter güçleri, bilinçli farkındalık ve akademik başarı gelişimine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gülduran, Ç. A. ve Perçin, N. Ş. (2020). Beş büyük kişilik özelliğinin sanal kaytarma davranışı ve iş performansı üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 37-56.
- Güler, Y. E. (2014). *Ergen Futbolcular da şiddet eğilimi ile sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi (Ankara ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Gündoğdu, Y. B. 2016. Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkânı. *Journal Of Turkish Studies*, 11(17).
- Güneş, G. ve Gökçek, T. (2012). Pedagojik formasyon öğrencilerinin öğrenme stilleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 28-40.
- Güney, S. (2006). *Davranış bilimleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri Journal Psychiatri Nurs Special Topics*, 3(2), 175-81.
- Gürsoy, E. C. (2010). *Ergenlerde sosyo demografik özellikler ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Hansen, R. (2016). *Witness perceptions of peer victimization events in middle school*. Yayınlanmamış doktora tezi, Wisconsin-Madison Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri.
- Hazar, Ç. (2006). Kişilik ve iletişim tipleri. *Selçuk İletişim*, 4(2), 125-140.
- Heinrichs, R. R. (2003). A whole-school approach to bullying: Special consideration for children with exceptionalities. *Intervention in School and Clinicinal*, 38, 195

- Hellriegel, D., Susan, E., Jackson, J. W. ve Slocum, Jr. (1999). *Management*. (8. Baskı). Ohio: South-Western College Publishing.
- Holt, S., Buckley, H. ve Whelan, S. (2008). *The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature*. *Child Abuse & Neglect*, 32(8), 797-810.
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. ve Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer –aggression and bullying: The influence of school stage, gender, victimisation, appraisal and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390.
- İlbars, Z. (1987). Kişiliğin oluşmasındaki kültürel etmenler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31(1-2).
- İnan, A. (2010). *İlköğretim II. kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- İnci, G. (2021). Galton’dan günümüze zekâ ve zekâ kuramları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1053-1068.
- İpçioğlu, İ. ve Ökmen, V. (2021). Belediye çalışanlarında tükenmişlik ve iş performansı ilişkisinde denetim odağının rolü. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 409-426.
- Jacobsen, K. E. ve Bauman, S. (2007). Bullying in schools: School counselors’ responses to three types of bullying incidents. *Professional School Counseling*, 11(1), 1-9.
- Jan, A. ve Husain, S. (2015). Bullying in elementary schools: Its causes and effects on students. *Journal of Education and Practice*, 6(19), 43-56.
- Juvonen, J., Graham, S. ve Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112.
- Kaleli, B. (2019). *Beş faktör kişilik özellikleri ile iş değerleri ilişkisinin kuşaklar kapsamında analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Kandemir, H. ve Uzun, A. D. (2019). *Ergenlerde kişilerarası ilişkiler psikoterapisi*. *Kişilerarası ilişkiler psikoterapisi*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri, 38-44.
- Kandemir, M. (2006). *İlköğretimde algılanan sınıf içi empatik atmosfer ile benlik algısı arasındaki etkileşimin akran zorbalığı ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Kanwal, H. ve Jami, H. (2019). Exploring modes, strategies, and psychosocial consequences of cyberbullying perpetration and victimization among university students. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 34(4),787-817.
- Kaplan, T. (2008). *İşgörenlerin kişilik tiplerinin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi: Bursada mobilya sektöründe uygulama örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Karabulut, E. (2023). *Adler'in bireysel psikoloji kuramı bağlamında vüs'at o. bener hikâyelerinin psikanalitik incelemesi*. Lisans bitirme tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karakaya, E. (2013). *Kişilik tiplerinin satış performansı üzerindeki etkisi ve süpermarket zincirlerinde bir uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Karataş, H. (2011). *İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaşıkcı, F. (2018). *Ergenlerde akran zorbalığı ile başa çıkma stratejileriyle bilişsel çarpıtmalar ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kavuk, M. (2016). *Ortaokul ve liselerin siber zorbalık farkındalık profillerinin oluşturulması ve okul paydaşlarına yönelik siber zorbalık farkındalık eğitimi etkililiğinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara üniversitesi, Ankara.
- Kavut, S. (2018). Karen Horney ve nevrotik kişilik üzerine bir araştırma: Blue Jasmine örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, kuramları ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 681-695.
- Kepenekçi, Y. K. ve Çinkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 236-253.
- Kılıç, A. (2019). *Farklı anne-baba tutum bileşenlerinin horney'in nevrotik kişilik tiplerini yordayıcı etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Kızılay, F., ve Toy, Ş. (2019). Yaşlı popülasyonda somatotip karakter analizi-kısa derleme. *Medical Records*, 1(1), 37-40.

- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Koç, Z. (2006). Okul zorbalığı: Tanımı, nedenleri ve alınabilecek önlemler. *Öğretmen Dünyası Dergisi*, 7, 12.
- Koptagel, İ. G. (1991). *Tıpsal psikoloji: Tıpta davranış bilimleri*. Ankara: Güneş Kitabevi Yayını.
- Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık: Fizikselden sanala yeni şiddet. *Kurgu*, 24(2), 74-85.
- Kovanlıkaya, A. (2020). Kant'ın teorik akıl-pratik akıl ayırımına eleştirel bir yaklaşım. *Felsefe Dünyası*, (72), 124-142.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. ve Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing.
- Köknel, Ö. (1997). *İnsanı anlamak*. (6. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. (17. Baskı). İstanbul: Akdeniz Yayıncılık.
- Kristensen, S. M. ve Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/ victim and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479-488.
- Krueger, L. M. (2010). *The implementation of an anti-bullying program to reduce bullying behaviors on elementary school buses*. Yayınlanmamış doktora tezi, D'Youville Üniversitesi, New York.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(12), 191-210.
- Kutlu, F. ve Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 1-12.
- Kutlu, Z. S. (2014). *Lise 9.sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin problem çözme becerisi ve boyun eğici davranışları ile ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kuvat, S. (2021). *Spor yapan ve yapmayan ortaokul öğrencilerinin sporcu kimliği ve akran zorbalığının incelenmesi (Elâzığ ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kün, U., Tuzcu, S. O. ve Ünlü, A. (2013). Kişileri tanıma ve iletişim becerisi. *Güvenlik Sektöründe Operasyonel Yöneticilik*, 177.

- Legate, A. N. (2016). *Social, emotional, cognitive, and physiological correlates of electronic social behavior*. Yayınlanmamış doktora tezi, Queen's Üniversitesi Kingston, Ontario, Canada.
- Li, Q. (2006). Cyber bullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170.
- Luthans, F. (1995). *Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Marees, V. N. ve Petermann, F. (2010). Bullying in German primary schools: Gender differences, age trends and influence of parent's migration and educational backgrounds. *School Psychology International*, 31(2), 178-198.
- McAdams, D. P. ve Emmons, R. A. (Eds.). (1995). Levels and domains in personality: *A special issue of the Journal of Personality*.
- Meraler, H. ve Ercan, F. (2018). Okullardaki akran zorbalığının ergenlerde depresif belirtiler, benlik saygısı ve özkıyım düşüncesi ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 210-216.
- Merdan, E. (2021). *Eysenck'in kişiliğin ve sosyal zekânın kariyer kararlılığı üzerindeki rolünün incelenmesi*. 3rd International CEO Communication, Economy, Organization & Social Sciences Congress At: Ukraine, 266.
- Mikheev, C. C. (2006). A conflict resolution intervention's effect on adolescents' rates of peer victimization and conflict strategy use. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, 66(7-B), 3955.
- Moesch, K., Birrer, D. ve Seiler, R. (2010). Differences between violent and non-violent adolescents in terms of sport background and sport-related psychological variables. *European Journal of Sport Science*, 10(5), 319-328
- Morgan, C. T. (1999). *Psikolojiye giriş*. (Çev., Hüseyin Arıcı ve diğ.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Olweus, D. (1988). Bullying in the schools: How educators can help. *The Education Digest*, 53, 7.
- Olweus, D. 1993. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Madlen, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying. *Educational Leadership*, 12-17.
- Omoteso, B. A. (2010). Bullying behaviour, its associated factors and psychological effects among secondary students in Nigeria. *Journal of International Social Research*, 3(10), 498-509.

- Orhan, F. ve Dağcı, A. (2015). Ergenlikte dini kimliğin inşası: Sosyal öğrenme kuramı açısından bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 115-132.
- Özbek, Ö. Y. ve Taneri, P. O. (2022). İlkokullar için akran zorbalığı önleme modülünün tanıtımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 55-87.
- Özbirecikli, M. ve Ural, T. (2007). Muhasebecilerin mesleki kararlarında etik ve sosyal sorumluluğun önemini algılama düzeyleri ve etiksel karar alma süreci: Türkiye örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(254), 104-127.
- Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 8(2), 10-20.
- Özdemir, E. Z. ve Bektaş, M. (2021). Siber zorbalık üçgeni ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya Tıp Dergisi*, 11(3), 583-592.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özer, H. (2016). Ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık tutum ve duyarlılıklarının drama metoduyla incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özgülük, B. ve Öztemür, G. (2017). *Psikanalitik kuram: Sigmund Freud*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özgüner, M. (2015). A study on the relationship between entrepreneurship types and personality types. *Route Educational And Social Science Journal*, 2(1), 148-160.
- Özkan, C. (2019). Lise öğrencilerinde öznel mutluluk suçluluk ve utancın yordayıcısı olarak siber zorbalık. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Özkan, Y. ve Çıfci, E. G. (2010). Peer bullying in primary schools in low socio-economic level. *Elementary Education Online*, 9(2), 576-586.
- Özler, D. E., Mercan, N. ve Yeni, Z. (2016). Y kuşağının beş faktör kişilik özelliklerinin kariyer uyum yetenekleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *İş, Güç: The Journal Of Industrial Relations & Human Resources*, 18(4).
- Özmete, E. (2010). Aile yaşam kalitesi dinamikleri: Aile iletişimi, ebeveyn sorumlulukları, duygusal, duygusal refah, fiziksel/materyal refahın algılanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 455-465.
- Özsoy, E. (2013). A tipi ve b tipi kişilik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi.

- Özşahin, S. (2019). Bir Freud masalı: Çocuk masumluluğu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 129-137.
- Öztemel, O. (2017). *Üniversite öğrencilerinin kişilik ve mizaç özelliklerinin aşka ilişkin tutumlarına etkilerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, A., Tezel, A. ve Öztürk, F. Ö. (2019). Bir ortaöğretim kurumunda akran zorbalığının değerlendirilmesi. *Konuralp Medical Journal*, 11(1), 82-88.
- Öztürk, H. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin akran zorbalığı ilişkisinde zorba veya kurban olma durumlarını etkileyen faktörler ve okul sosyal hizmeti*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Pakyardım, C. (2020). *15-18 yaş müsabık taekwondo sporcularının şiddet eğilim düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Peker, A. (2014). Ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(1), 18-32.
- Pellegrini, A. D. ve Bartini, M. (2001). Dominance in early adolescent boys: Affiliative and aggressive dimensions and possible functions. *Merrill - Palmer Quarterly*, 47(1), 142.
- Peng, K., Zhu, X., Gillespie, A., Wang, Y., Gao, Y., Xin, Y. ve Chen, R. (2019). Self reported rates of abuse, neglect, and bullying experienced by transgender and gender-nonbinary adolescents in China. *JAMA Network Open*, 2(9), 1-12.
- Pişkin, M. ve Ayas, T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-22.
- Polat, S., Uygur, A. G. ve Yücel, A. H. (2019). 3-6 yaş arası sağlıklı çocuklarda vücut kompozisyonu ve somatotip değerlerinin belirlenmesi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16(2), 257-265.
- Polat, Y. (2013). 14 yaş çocukların fiziksel uygunluk düzeyleri ile antropometrik özelliklerinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3.
- Reemst, L. V., Fischer, T. F. C. ve Zwirs, B. W. C. (2016). Social information processing mechanisms and victimization. *A Literature Review*, 17(1).
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal Of Psychiatry*, 48(9), 583-590.
- Rigby, K. (2012). Bullying in schools: Addressing desires, not only behaviours. *Educational Psychology Review*, 24, 339-348.

- Sağlam, E. (2008). *Eğitim yöneticilerinin liderlik tarzlarıyla kişilik yapıları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Sağlam, İ. (2009). Bazı öğrenme kuramları ve din öğretimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 251-266.
- Sağlık, G. N. (2021). Psikanalitik kuram ve sosyal hizmet. *Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 435-455.
- Sakalli, A. E. (2019). A tipi ve b tipi kişilik özelliğine sahip bireylerde iş doyumu ve kazalanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ohs Academy*, 2(1), 11-31.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the Peer Group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120.
- Salmivalli, C. ve Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28(1), 30-44.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., Osterman, K. ve Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Sarak, Ö. (2012). *Lise öğrencilerinde sanal zorbalık*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Sarioğlu Uğur, S. (2016). *Kişilik tiyolojiğine göre çalışanların örgütsel sessizlik algılamaları: Kamu ve özel kesimde bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Sarıtaş, Ö. G. M. (1997). Yönetimde kişilik faktörü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 12(12), 527-548.
- Sari, S. V. (2014). *Sosyal bilişsel öğrenme teorisine dayalı grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer araştırma öz yeterliklerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Schermerhorn, J., Jr. James G. H. ve Richard, N. O. (1997). *Organizational Behavior*. NewYork: John Wiltey&Sons.Inc.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2009). *Theories of personality*. USA: Wadsworth Cengage Learning.
- Seçer, İ. (2015). Zorbalıkla başa çıkma stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 85-105.
- Seçkin, Ş. N. (2019). İç denetim odağı, iş becerikliliği ve işin anlamlılığı ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3), 889-903.

- Selvi, K. (2018). Narsisistik kişilik bozukluğunun adler'in aşağılık ve üstünlük kompleksleri açısından analizi: Bir olgu çalışması. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Sezgin, E. Y. (2018). Okulöncesi öğretmenlerin akran zorbalığı ilişkin algı ve görüşleri: Zorbalık davranışları tespitleri, zorbalık davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler ve aldıkları önlemler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 85-104.
- Siegfried, W. (2014). The formation and structure of the human psyche id, ego, and super ego – the dynamic (libidinal) and static unconsciousness, sublimation and the social dimension of identity formation. *Undergraduate Philosophy Journal*, 2, 1-3.
- Sijtsema, J. J., Veenstra, R., Lindenberg, S. ve Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullie's status goals: Assessing direct goals, aggression, and prestige. *Aggressive Behavior*, 35, 57-67.
- Sipahi, E. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ve akran zorbalığı eğilimlerinin örgütsel yabancılaşma ve örgütsel güven algılarına etkilerinin incelenmesi: Ankara ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Slee, T. ve Rigby, K. (1993). The relationship of eysenck's personality factors and self esteem to bully-victim behavior in Australian schoolboys. *Personality and Individual Differences*, 14, 371-73.
- Smith, P. K. (2018). Commentary: Types of bullying, types of intervention: Reflections on arseneault. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 59(4), 422-423.
- Smokowski, P. R. ve Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children ve Schools*, 27(2), 101-109.
- Solberg, M. E. ve Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the olweus bully/victim questionnaire, aggressive behavior. *Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29(3), 239-268.
- Son, E. (2011). *Peer victimization of children with disabilities: Examining prevalence and early risk and protective factors among a national sample of children receiving special education services*. Yayımlanmamış doktora tezi, The State University of New Jersey, New Jersey.

- Stanton W. (1991). *Fundamental, of marketing*. (9. Baskı). London: McGraw-Hill Inc.
- Sutton, J. ve Keogh, E. (2000). Social competition in school: Relationships with bullying, machiavellianism, and personality. *British Journal Of Educational Psychology*, 70, 443.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. ve Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 257-270.
- Şahin, N. H., Güler, M. ve Basım, H. N. (2009). A tipi kişilik örüntüsünde bilişsel ve duygusal zekânın stresle başa çıkma ve stres belirtileri ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 243-254.
- Şeker, E. (2019). Sözcüklerin seks: Dilbilgisine psikanalitik bir yaklaşım. *International Journal Of Language Academy*, 5(19), 172-187.
- Tani, F., Greenman, S., Schneider B. H. ve Fregoso, M. (2003). Bullying and the big five: a study of childhood personality and participant roles in bullying incidents. *School Psychology International*, 24,131.
- Tanrikulu, T. (2013). *Siber zorbalıkla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve gerçeklik terapisi yönelimli bir müdahale programının siber zorbaca davranışlar üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tatar, A. (2016). Beş faktör kişilik ölçeğinin kısa formunun geliştirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17, 14-23.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Taymur, İ. ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154-177.
- Temizkan, S. P. ve Arı, Ö. (2019). Turist rehberi adaylarının kişilik özelliklerinin mesleğin gerekleri açısından değerlendirilmesi. *Journal Of Gastronomy Hospitality And Travel*, 2(1), 65-79.
- Tetik, S. (2019). *Edirne merkezinde lise öğrencilerinde siber zorbalık ve ilgili faktörlerin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Edirne.
- Thornberg, R. (2010). School children's social representations on bullying causes. *Psychology In The Schools*, 47(4), 311-327.
- Tınar, M. Y. (1999). Çalışma yaşamı ve kişilik. *Mercek Dergisi*. 14.

- Totan, T. (2008). *Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Totan, T. ve Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 8(2), 53-68.
- Tura, G. (2008). *Akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan özellikler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tuzcu, Ö. (2010). *Müzik öğretmeni adaylarının mesleki yeterlik algıları ve mesleki güdülenme düzeyleri ile akademik başarı algıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Türk, B. ve Şenyuva, G. (2021). Şiddet sarmalı içinden siber zorbalık: Bir gözden geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 462-479.
- Türküm-Çetinler, N. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin okulda akran zorbalığına başvurma ve zorbalık görme düzeyleri (Çanakkale ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Uğurlu, B. ve Çelebi, N. (2014). Resmi liselerde çalışan öğretmenlerin kişilik özelliklerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 537-569.
- Uncu A. ve Halis, M. (2018). Duyguların girişimcilik yönelimi üzerindeki etkisi: Girişimcilik dersi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(1), 57-71.
- Uygur, A. E. (2015). *Din psikolojisi açısından Alfred Adler psikolojisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uysal, H. ve Dinçer, Ç. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığı. *Journal Of Theoretical Educational Science*, 5(4), 468-483.
- Uzun, K. (2021). *Değişen dünya ve sosyal yapı: Akran zorbalığının fark edilmesi ve yapılması gerekenler*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Varhan, Ş. (2016). *Orta öğretim düzeyindeki tek ebeveynli sporcu öğrencilerin 12 haftalık sportif etkinliklerinin saldırganlık ve şiddet eğilimi düzeylerine etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Woods, S. ve Wolke, D. (2003). Does the content of anti-bullying policies inform us about the prevalence of direct and relational bullying behaviour in primary schools?. *Educational Psychology*, 23(4), 381-401.

- Yanık, Düşünceli, M. (2016). *Özel lise öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile içedönüklük-dışadönüklük kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Yemez, Ö. (2021). Samipaşazade Sezai'nin “düğün” hikâyesinde veremin kadın psikolojisi bağlamında irdelenmesi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 587-602.
- Yeşilyaprak, B. (1993). Kişilik gelişiminde ailesel faktörlerin etkisine ilişkin bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(3).
- Yıldırım, K. P. (2003). *Çıkamaz sokak: Okulda şiddet ve zorbalık*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Yıldız, İ. (2020). Psikanalitik yaklaşım çerçevesinde nevrotik ihtiyaçlar çözümlemesi: Kayıp kız filmi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 977-987.
- Yılmaz, B. ve Turgut, E. (2016). Askeri ve sivil yükseköğretim kurumlarında verilen genel muhasebe eğitiminin motivasyon teorileri açısından karşılaştırmalı analizi. *Journal Of International Social Research*, 9(43).
- Yılmaz, F. B. 2018. Carl Gustav Jung'un arketipleri bağlamında “Persil, Magnum ve Eti Canga” reklam filmlerinin çözümlemeleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 98-114.
- Yılmazoğlu, D. 2021. *Kişilik özellikleri ve duygu durum'un satın alma davranışı üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yiğit, M. F. ve Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.
- Yöndem, Z. D. ve Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalık ve stresle başetme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(35), 28-37.
- Yönet, E., Çalık, F., Yaşartürk, F. ve Çimen, K. (2016). Lise öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımları ile saldırganlık-şiddet eğilimlerinin incelenmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 4(1), 368-382.
- Zel, U. (2001), *Kişilik ve liderlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek 1. Demografik Sorular

Lise Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ve Zorbalıkla Başa Çıkma Düzeylerinin İncelenmesi

Bu çalışma, Lise Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ve Zorbalıkla Başa Çıkma Düzeylerinin İncelenmesine yönelik yapılacak olan yüksek lisans tez çalışması için hazırlanmıştır. Araştırma sonuçlarımızdan sağlıklı sonuçlar elde edebilmemiz, vereceğiniz cevapların gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtmasına bağlıdır. Çalışma boyunca sizlere yöneltilen maddelerde doğru ya da yanlış cevap söz konusu değildir. İlgili maddeler içerisinde size en yakın olan cevabı işaretlemeniz beklenmektedir. Araştırmada gönüllülük esastır ve vereceğiniz cevaplar araştırma amacı dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır.

Çalışmaya zaman ayırdığınız ve katkı sağladığınız için teşekkür ederiz.

Olca Y LİMAN Gümüşhane Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Yüksek Lisans Öğrencisi

Danışman: Doç. Dr. Osman KUSAN

Yapılan bu bilimsel çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

☐ Evet ☐ Hayır

Demografik Sorular

Cinsiyet

☐ Kadın ☐ Erkek

Sınıf

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4

Ailenin Gelir Durumu

☐ Düşük ☐ Orta ☐ Yüksek

Ailenin Eğitim Durumu (Anne)

☐ İlk Öğretim ☐ Orta Öğretim ☐ Ön lisans/Lisans ☐ Lisans Üstü

Ailenin Eğitim Durumu (Baba)

☐ İlk Öğretim ☐ Orta Öğretim ☐ Ön lisans/Lisans ☐ Lisans Üstü

Herhangi bir spor branşın da lisans durumu

☐ Evet ☐ Hayır

Eğitime devam edilen okul türü

☐ Spor Lisesi ☐ Düz Lise ☐ Anadolu Lisesi ☐ Meslek Liseleri ☐ Fen Liseleri

Aile Durumu

☐ Birlikte Yaşıyor ☐ Ayrı Yaşıyor

Ek 2. Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği

ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ ÖLÇEĞİ

Değerli öğrenciler: Okulda bazı öğrencilerin;

- Diğer öğrencilere hoş olmayan kötü sözler söylediği, bazı özellikleri ile alay ettikleri veya onları kırıcı isimler (lakap) taktıkları,
 - Bazı öğrencileri arkadaş gruplarından dışlayarak yalnız bırakmaya çalıştıkları ve bilerek oyun gibi çeşitli faaliyetlerin dışında bırakmaya çalıştıkları,
 - Bazı öğrencileri sınıfta veya koridorlarda bilerek ittikleri, dövdükleri, tehdit ettikleri, onları neşşalarına zarar verdikleri veya onlar hakkında asılsız söylentiler çıkardıkları bilinmektedir.
- Yukarıda verilenlere benzer davranışlarla karşılaşmanız durumunda aşağıda verilen her bir tepki için size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz

Yukarıda belirtilen davranışlara uğrarsam kalırsam eğer...	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık	Her zaman
1. Bu davranışları yapanlara ses çıkarmam.	0	1	2	3
2. Bu davranışları yapanlarla tartışmaya girmem.	0	1	2	3
3. Bu davranışları yapanları öfkeliendirmemeye çalışırım.	0	1	2	3
4. Bu davranışları yapanlara karşı ailemden yardım isterim.	0	1	2	3
5. Bu davranışları yapanlara karşı öğretmenlerimden yardım isterim.	0	1	2	3
6. Bu davranışları yapanlara karşı rehber öğretmenimden yardım isterim.	0	1	2	3
7. Bu davranışları yapanlara karşı okul müdüründen yardım isterim.	0	1	2	3
8. Bu davranışları yapanlara karşı müdür yardımcılardan yardım isterim.	0	1	2	3
9. Bu davranışları yapanlara karşı yakın arkadaşlarımla işbirliği yaparım.	0	1	2	3
10. Bu davranışları yapanlara karşı benim durumumda olanlarla işbirliği yaparım.	0	1	2	3
11. Bu davranışları yapanlara karşı bana destek olabilecek birilerini ararım.	0	1	2	3
12. Bu davranışları yapanlara karşı yeni arkadaşlar edinmeye çalışırım.	0	1	2	3
13. Bu davranışları yapanlara karşı arkadaşlarımdan bana destek olmalarını isterim.	0	1	2	3
14. Bu davranışları yapanlara karşı okuldaki arkadaş gruplardan birine girerim.	0	1	2	3
15. Bu davranışları yapanlara karşı okuldaki akrabalarımın yardım isterdim.	0	1	2	3
16. Bu davranışları yapanlardan kurtulmak için okulumu değiştiririm	0	1	2	3
17. Bu davranışları yapanlardan kurtulmak için birkaç gün okula gitmem.	0	1	2	3
18. Bu davranışları yapanlardan kurtulmak için dövüş kurslarına giderim	0	1	2	3
19. Bu davranışları yapanlara karşı dik dururum.	0	1	2	3
20. Bu davranışları yapanlara kendimi savunabileceğime inanırım	0	1	2	3
21. Bu davranışları yapanlara karşı arkadaşlarımla önerilerini alırım.	0	1	2	3
22. Bu davranışları yapanlara karşı yapmam gerekenleri adım adım uygulayırım.	0	1	2	3
23. Bu davranışları yapanlarla başa çıkabileceğime inanırım.	0	1	2	3
24. Bu davranışlara uğradığımda hiç bir şey olmamış gibi davranırım.	0	1	2	3
25. Bu davranışlara uğradığımda olayı şakaya vurarak geçiştirmeye çalışırım.	0	1	2	3
26. Bu davranışlara uğradığımda olayı daha fazla büyütmemeye çalışırım.	0	1	2	3
27. Bu davranışlara uğradığımda arkadaşlar arasında böyle şeyler olur derim.	0	1	2	3

Ek 3. Büyük Beş Envanteri-35

Büyük Beş Envanteri-35 (BBE-35) Puanlama (5'li Likert)					
Ölçek makalesi web bağlantısı	http://www.journalofsocial.com/Makaleler/357775556_13.%20ID114_5-15.%20Tatar%20vd._300-309.pdf				
Kaynak	Tatar, A., Çelikbaş, B., & Özdemir, H. (2019). Büyük Beş Envanteri-35 Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(15), 300-309. DOI: 10.31589/JOSHAS.114				
Dışadönüklük (Extroversion)	1, 6, 11, 16, 21, 26, 31				
Uyumluluk (Agreeableness)	2, 7, 12, 17, 22, 27, 32				
Sorumluluk (Conscientiousness)	3, 8, 13, 18, 23, 28, 33				
Duygusal Denge (Emotional Stability)	4, 9, 14, 19, 24, 29, 34				
Zeka (Intellect)	5, 10, 15, 20, 25, 30, 35				
Ters yönlü maddeler	Yok				
Puanlama	Çok	Biraz	Orta	Biraz	Çok
	1	2	3	4	5

Ek 4. Anket Soruları

●Aşağıda insanları iki uçla tanımlayan bazı sıfatlar verilmiştir. ●Bu sıfatların size uygunluk derecesini, hangi uca daha yakınsanız ona göre işaretleyiniz. ●İşaretlemeyi, olmak istediğinize göre değil, şu anda olduğunuz duruma göre yapınız. ●İşaretlemeyi, sıfatları uzun uzun düşünmeden sizde bıraktığı ilk izlenime göre yapınız.						
	Çok	Biraz	Orta	Biraz	Çok	
1. içedönük						dışadönük
2. soğukkanlı						sıcakkanlı
3. düzensiz						düzenli
4. kızgın						dingin
5. akılsız						akıllı
6. cansız						canlı
7. kaba						yumuşak başlı
8. sorumsuz						sorumluluk sahibi
9. gergin						gevşek
10. sorgulayıcı olmayan						sorgulayıcı
11. sessiz						konuşkan
12. işbirliği yapmayan						işbirliğine yatkın
13. özensiz						özenli
14. sinirli						sakin
15. düşüncesiz						düşünceli
16. çekingen						girişken
17. bencil						bencil olmayan
18. beceriksiz						becerikli
19. başkalarını kıskanan						başkalarını kıskanmayan
20. ilgisiz						öğrenmeye meraklı
21. pasif						aktif
22. uyumsuz						uyumlu

3.	dikkatsiz					dikkatli
4.	dengesiz					dengeli
5.	hayal gücü zayıf					hayal gücü kuvvetli
6.	iddiasız					iddialı
7.	güvensiz					başkalarına güvenen
8.	tembel					çalışkan
9.	halinden hoşnutsuz					halinden memnun
0.	yaratıcı olmayan					yaratıcı
1.	temkinli					atılğan
2.	cimri					cömert
3.	savurgan					tutumlu
4.	duygusal davranan					duygusal davranmayan
5.	bilgisiz					bilgili

ETİK KURUL KARARI

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Sayı : E-95674917-108.99-231510

Konu : Etik Kurul Onay

Sayın Doç. Dr. Osman KUSAN

"LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ" konulu etik kurul başvurunuz; Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun **24/01/2024** tarih ve **2024/1** sayılı toplantısında görüşülmüş olup; projenin yürürlükteki mevzuata uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Günay ÇAKIR
Kurul Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

Olca Liman İlk, Orta ve Lise öğrenimini Gümüşhane’de tamamladı. 2000 yılında kazandığı Yüzüncüyıl Üniversitesi Matematik Bölümünü, 2006 yılında, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matematik Eğitimi Tezsiz Yüksek Lisansı, 2022 yılında Gümüşhane Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi Öğretmenliğini bitirdi. 2022 yılında Gümüşhane Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı ve halen Gümüşhane Liman Özel Öğretim Kursunda görev yapmaktadır.

